

KUR'AN-I KERİM TİLAVETİ VE MUSİKİ

İrfan ORHAN

ilâhiyât

ilāhiyāt 1030

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Kur'an-ı Kerim Tilaveti ve Musiki

İrfan ORHAN

Editör: Dr. Öğrt. Üyesi Abdulhekim AĞIRBAŞ

eISBN 978-625-6902-55-8

1. Baskı: Ağustos 2023

Sertifika No: 44396

Mizanpaj ve Uygulama: Tavoos

Kapak: Tavoos

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilāhiyāt

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

KUR'AN-I KERİM TİLAVETİ VE MUSİKİ

İrfan ORHAN

İrfan ORHAN

İlköğrenimini Gerede’de bitirdikten sonra Fatih İsmailağa Büyük Kur’ân Kursu’nda hâfızlık eğitimini tamamladı. 2010 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi’nde öğrenimine başladı. Bu esnada Ankara’nın Mamak ilçesine bağlı Esentepe Camii’nde İmam-Hatiplik vazifesinde bulundu. Göreve devam ederken bazı Halk Eğitim merkezleri ile belediye merkezlerinde ney dersi eğitmenliği yaptı. 2019 yılında Çankaya Hacı Ahmet Ulusoy Camii’nde görev icra ederken Hasekî Dini Yüksek İhtisas Merkezi ‘Aşere-i Takrîb bölümünü okumaya hak kazandı ve 2022 yılı haziran ayında Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi’nde almış olduğu eğitimini başarıyla tamamlayarak Aya-sofya Camii’nde düzenlenen törenle ‘aşere-i takrîb icâzet belgesini aldı. Şu an Ankara Maltepe Camii’nde Uzman İmam-Hatip olarak göreve devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR	11
GİRİŞ	13
1. Çalışmanın Konusu	13
2. Çalışmanın Amacı	14
3. Çalışmanın Kapsamı ve İçeriği	14
4. Çalışmanın Önemi ve Özgün Değeri	14
5. Çalışmanın Yöntemi	15
6. Çalışmanın Kaynakları	15
1. DİNÎ MÛSİKİ	17
1.1. Mûsikinin Tanımı	19
1.2. Dinî Mûsikinin Doğuşu ve Gelişim Süreci	23
1.3. Dinî Mûsikiyle Alakalı Bazı Kavramlar	24
1.4. Kur'ân Tilâvetinde Dinî Mûsikinin Yeri	25
1.5. Hâfızların (Kârîlerin) Üretmiş Olduğu Dinî Mûsiki	30
1.6. Dinî Mûsikiye Dâhil Olmayan Bazı Yakın Formlar	32

2. KUR'ÂN-I KERÎM TİLÂVETİ	33
2.1. Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetinin Mahiyeti	33
2.2. Kur'ân Tilâvetinin Türleri	36
2.2.1. Tahkîk	36
2.2.2. Tedvîr	38
2.2.3. Hadr	39
2.3. Kur'ân-ı Kerîm Tilâveti Yapılırken	
Dikkat Edilecek Hususlar	40
2.3.1. Lahn Meselesi	43
2.3.1.1. Lahn-ı Celî: (اللحن الجلى)	44
2.3.1.2. Lahn-ı Hafî: (اللحن خفى)	44
2.3.2. Harfleri Seslendirmede Harekeler	45
2.3.3. Harekelerde Dudakların Konumu	46
2.3.4. Kur'ân Tâlimi Nasıl İcra Edilir?	47
2.3.5. Kur'ân Tavrı ile İlâhi, Kasîde ve Mevlid Tavrının Birbirine Karıştırılması Sorunu	49
2.3.6. Temsili Okuyuş	50
2.3.6.1. Temsilde Esas Olan Kaideler	51
2.3.7. Kur'ân Tilâvetinin Mahiyeti	53
2.3.8. Tilâvet Öncesi Yapılması Gereken Birtakım Ön Hazırlıklar	55
2.3.9. Kur'ân Tilâvetinde Tecvid İlminin Durumu	57
2.3.10. Kırâat-i 'Aşere Dışındaki Kırâatlerle Tilâvet Yapılabilir mi?	58
2.3.11. Ses Sistemlerinin Camide İcra Edilen Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetindeki Rolü	61
2.3.12. Ses Teknolojilerinin Okuyuş ve Performansa Etkisi	63
3. KU'RAN VE MÛSİKÎYİ BİRLİKTE İCRA EDEN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER	65
3.1. Hâfız Sâmi (1874-1943)	68

3.2. Hâfız Esad Geredeli (1917-1958)	72
3.3. Sadettin Kaynak (1895-1961)	74
3.4. Hâfız Ali Rıza Sağman (1889-1965)	79
3.5. Hâfız Hasan Akkuş (1895-1972)	81
3.6. Hâfız Ali Üsküdarlı (1885-1976)	83
3.7. Kemal Batanay (1893-1981)	86
3.8. Bekir Sıtkı Sezgin (1936-1996)	89
3.9. Hâfız İsmail Biçer (1943-1998)	92
3.10. Zeki Altun (1920-1999)	94
3.11. Kâni Karaca (1930-2004)	97
 SONUÇ	 101
 KAYNAKÇA	 103

ÖNSÖZ

Bize böyle bir çalışmayı nasip eden Allah'a (c.c.) hamdolsun. Salât ve selâm, Hz. Peygamber'e, onun âl ve ashâbı ile ona iman edenlerin üzerine olsun.

Kur'ân tilavetinin doğru ve güzel bir şekilde icra edilmesi, içerik ve sunum açısından büyük öneme sahiptir. Zira doğru ve güzel bir şekilde okunan Kur'ân, anlamın doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlar, dinleyenlere duygusal ve manevi bir deneyim sunar. Bu nedenle içerik ve sunum arasındaki denge önemlidir. Bu çalışmada, Kur'ân tilaveti sırasında tecvid ve tertîl kurallarına uyulmasının yanı sıra sesin güzelleştirilerek süslenmesinin önemi vurgulanmış, bunun yanı sıra modern teknolojik imkânların, Kur'ân'ın tilaveti esnasında nasıl kullanılabilceği konusu ele alınmıştır.

Araştırma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dinî mûsiki kavramının tarihi sürecine ve dinî mûsikînin mahiyetine dair bazı bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde tilâvet türleri ile tilâvet esnasında dikkat edilmesi gereken kurallara temas edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Kur'ân'ı güzel sesle okumanın toplum içinde bir değer ve saygınlık sembolü olarak kabul edildiğine vurgu yapıp, Kur'ân ve mûsikiyi

birlikte icra eden önemli bazı şahsiyetler tanıtılmıştır. Sonuç kısmında da güzel bir okuyuşun; ses eğitimi, ses sistemleri, okunan ortamın şartları, mikrofon kullanımı gibi faktörlerden etkilendiği ifade edilerek, okuyuşta içeriğin temel alınarak tilâvet sunumunun yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Bu konunun ele alınmasında desteklerini esirgemeyen ve çalışmamıza her anlamda katkısı bulunan Doç. Dr. Ahmet Gökdemir Hocam'a, yine değerli görüşleriyle bizlerden katkılarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyeleri Mehmet Bağcıvan ile Abdullah Uğur hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, tevfiğ Allah'tandır.

Mart-2023
İrfan ORHAN

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlühü
Çev.	: Çeviren
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
Hız.	: Hazreti
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
Ktp.	: Kütüphanesi
MÜİFAV	: Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
s.a. v	: Sallallahü aleyhi ve sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik Eden
TMDK	: Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı
TÜBAV	: Türk Bilim Araştırma Vakfı
ts.	: Tarihsiz
ty.	: Tarih Yok
Üniv.	: Üniversitesi
vb.	: ve benzeri
vs.	: Vesâire
Yay.	: Yayınevi
y.y.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Kur'ân tilâveti ve tecvid ilmi, mûsiki ve makam bilgisiyle iç içedir. Bu bağlamda kırâat, tilâvet, tecvid, talim, mûsiki, makam gibi hususlara tilâvet esnasında dikkat etmek gerekir. Zira kırâat ve tilâvet icrasını bu alanlardan soyutlayarak ele almak Kur'ân tilâveti icrasını sönük bir yapıya büründürmektedir. Şuna da değinmek gerekir ki makam ve mûsikiden yoksun bir okuyuşta tecvide dair herhangi bir eksiklik bulunmasa dahi böyle bir tilâvet, tam maksada ulaşmada tesir açısından eksik kalmış olabilir. Bu itibarla kırâat ve tilâvetin mûsikiyle bütünleşen bir yapıda yani her iki ilmin birbirini etkileyen ve birbirinden etkilenen bir konumda oldukları söylenebilir. Şöyle ki makam ve mûsikiyle harmanlanarak tecvide ve talime uygun bir şekilde okunan Kur'ân-ı Kerîm tilâveti ile makamsız okunan düz bir okuyuşun insanlar üzerindeki etkileri aynı değildir.

1. Çalışmanın Konusu

Araştırmada Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinin dinî mûsikiyle ilişkisine ve bu hususta dikkat edilmesi gereken hususlara değinilecektir. Bu alanda Türkiye genelindeki ehil kişilerin

yanı sıra, profesyonel şekilde eğitim almamış kişilerin okuyuşlarından hareketle konuyla ilgili genel geçer hatalara vurgu yapılmıştır. Bu vesileyle yapılan yanlışların asgariye indirilmesine katkı sağlama hedefi güdülmüştür.

2. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarının gerek mûsikiyle gerekse mûsikisiz bir şekilde hatasız okunmasına katkı sağlamaktır. Bu hususta konuyla ilgili var olan seviye ve bulunuşluklardan yola çıkılarak; olması gereken noktalara işaret etmek ve Kur'ân tilâveti seviyesinin daha iyi noktalara taşınmasına katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

3. Çalışmanın Kapsamı ve İçeriği

Tilâvet ve mûsiki birlikteliği hususunda dikkat edilmesi gereken kurallar ve okuyuşların insanlar üzerindeki etkisi araştırmanın kapsamı dâhilindedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle dinî mûsikinin mahiyetine değinilmiş sonrasında da Kur'ân tilâvetiyle ilgili dikkat edilmesi gereken meseleler ele alınmıştır. Araştırmanın son bölümünde de dinî mûsiki ve Kur'ân tilâvetinde ehil kişilerle bunların konuyla ilgili yönlerine değinilmiştir.

4. Çalışmanın Önemi ve Özgün Değeri

Çalışmada mevcut Kur'ân-ı Kerîm'i tecvid ile okumanın yanı sıra tecvid ilminden taviz vermeden mûsiki ile tilâvetin icrası, bununla beraber Kur'ân okurken kişinin manayı değıştirecek derecede lahn olarak ifade edilen hatalardan uzak-

laşması mevzûları araştırmanın önemi ve özgün değerini göstermesi açısından önemli konulardır.

5. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada öncelikle dinî mûsikinin Kur'ân'la bağlantısı ortaya konulmuş; daha sonra da Kur'ân tilâveti için gerekli hususlara değinilmiştir. Son bölümde ise dinî mûsikiyle Kur'ân tilâvetini icra eden birtakım kişilerden hareketle dinî mûsikiyle beraber Kur'ân okuma işine dair bazı bilgilerden bahsedilmiştir. Bu esnada konuyla ilgili klasik kaynaklar, modern eserler, sanatsal bilgi ve gündelik veriler ekseninde birtakım önerilerde bulunulmuştur.

6. Çalışmanın Kaynakları

Araştırmanın oluşum aşamasında âyetler ve hadislerin yanı sıra *TDVİA* vs. ansiklopedik çalışmalar, konuyla ilgili müstakil kitaplar, tezler, makaleler ve birtakım güncel bilgilerden istifade edilmiştir. Özellikle de İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i, İsmail Karaçam'ın, *Kur'ân Tilâveti'nin Esasları*, Nurettin Başyigit'in *Tilâvette Tertîl ve Temsil-Güzel Kur'ân Okuma Usulü*, Mehmet Zihnî'nin *el-Kavlü's-sedîd fî 'ilmi't-tecvid*'i, Mehmet Ali Sarı'nın *Kur'ân-ı Kerîm ve Dinî Mûsikî*'sinin yanı sıra *Kur'ân Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri* gibi eserlerden araştırmada sıkça istifade edilmiştir.

1. DİNÎ MÛSİKİ

Allah (c.c), insanlığı yaratırken onun hançeresine seslerin en kapsamlı ve genişini bahşetmiştir. Bununla beraber mûsiki tabirinden hoşlanmayan ve ön yargılı olan birtakım kimseler; Kur'ân'ın güzel bir sesle birlikte tilâvet edilmesi-ne ve mûsikiyle beraber okunmasına karşı çıkmaktadırlar. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm okurken kişi ister istemez bir melodiyi uygulamak durumundadır.¹ Konuyla ilgili şuna da değinmek gerekir ki "Allah, hiçbir şeyi, güzel sesli Peygamber'in, Kur'ân'ı açıktan ve ezgili biçimde okumasını dinlediği gibi dinlememiştir".²

Her iki alanda da istidadı olan bazı kişiler, Kur'ân ve mûsikinin birlikteliği hakkında görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: "Kur'ân bilmeyen bu mûsikiyi yapamaz". Yahya Kemal Beyatlı "Eski Mûsiki" isimli şiirinde konuyla ilgili şöyle demektedir: "Birçok insan eski mûsikimizden anlamaz. Eski mûsikiyi anlamayan bizden medeniyetimizden ve kül-

¹ Abdurrahman Çetin, "Kur'an Kırââtında Mûsikînin Yeri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/7 (1998), 129.

² Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 19; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 233-234; Ebu Dâvûd, "Vitr", 20.

türümüzden bir şey anımsamazsa bizi de anlayamaz. Bizi anlayabilmek için bizi biz yapan manevi değerlerin tezahürü ve yansıması olarak ifade edilebilecek müsikeyi anlamak gerekir. Bu değerlerin başında ise Kur'an-ı Kerim gelmektedir".³ Hâfız bestekârlar, Kur'an ve müsinin beraber yaşadığını gösteren en önemli ââmetlerdendir. Abdülkâdir Merâğî'den itibaren Hâfız Bekir Sıtkı Sezgin, Hâfız Sadettin Kaynak, Hâfız Post, İtri, Hâfız Ali Üsküdarlı, İsmail Biçer, Kâni Karaca, Esat Geredeli; bu alandaki önemli şahsiyetlerdir.

Bu kişiler hem müsikeye hem Kur'an'a hâkim olarak bu işin hakkını veren zamanının kıymetli üstatlarıdır. Zira mezkûr zâtlar, Kur'an'ı da musikiyi de iyi bilmekteydiler. Bu kişiler, lafız, telaffuz ve ritim yönünden müsikeye ve Kur'an birlikteliğini çok iyi temsil etmişler ve bunu sonraki nesillere aktarmaya çalışmışlardır.⁴

Müsikeye olmadan güzel bir Kur'an tilâveti icra etmek pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla müsikeye, Kur'an tilâveti için önemli bir bileşendir, denilebilir. Bu bağlamda teğannîde aşırıya kaçmadan yapılacak olan bir tilâvetin, Kur'an'ın daha güzel bir şekilde iletilmesine aracılık edeceği düşünülebilir. Şöyle ki teğannî bir kelimenin, bir kelâmın manasını ruha duyurmaya hizmet etmesi bakımından ruhânî bir kıymet taşır.⁵ Ancak bazı kimseler Kur'an tilâvetinde müsikeyi zemmedebilmektedir. Oysa Kur'an okuması esnasında zemmedilen müsikeye ile Kur'an'ın müsikisi arasında fark

³ Yalçın Çetinkaya "Kur'an bilmeyen bu müsikeyi yapamaz" (Erişim 14 Nisan 2022).

⁴ Mehmet Ali Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, (İstanbul: Mîhrabad Yay., 2021), 107.

⁵ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Tefsîr-u âyâtî'l-ahkâm*, (Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye 2015), 2/628.

vardır. Zira fasık mûsikide raks ve kuru ses nağmeleri ön plana çıkarken, Kur'ân'ın mûsikisinde manaya vurgular söz konusudur. Ayrıca Kur'ân mûsikisinde, tecvid ve mehâric-i hurûfa tebâiiyet söz konusudur.⁶

Kur'ân tilâvetinde nağme ve makamın câiziyeti hususunda farklı görüşler bulunmakla beraber teğannîyi caiz addedenler, şu rivâyeti öne sürmüşlerdir: “Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’e, Kur'ân'ı teğannîyle okumasına izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermemiştir.”⁷ Konuyla ilgili bir başka rivâyet de “Her şeyin bir süsü vardır. Kur'ân'ın süsü de güzel sestir.” şeklindedir. Burada şuna değinmek gerekir ki mûsiki gayretiyle tâlim ve tecvid hükümlerinden taviz vermek şüphesiz bu duruma zıttır. Burada Selef âlimlerinin kerih gördüğü terennüm ve teğannî mezkûr çizgide yer alan mûsiki uygulamasıdır.

1.1. Mûsikinin Tanımı

Mûsiki, az veya çok birçok sesin yan yana gelerek bir ahenk ve uyum oluşturması; yine ölçülü birtakım seslerin estetik olarak bir etki ve heyecan meydana getirebilmesi sanatıdır. Mûsiki, sanatçının ve icra edenin duygusunu seyirciye veya dinleyene aktarabilme sanatı olarak da ifade edilir. Mûsiki kelimesinin kökeniyle ilgili üzerinde en çok ittifak edilen görüş, Latince “Musica”ya isnâd edilmiş olanıdır. Antikçağ’larda ise sonlara doğru “mus” ya da “musike” denildiğinde bugünkü mûsiki kavramı anlaşılmaya başlanmıştır.⁸ Tarihi süreçte

⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Ankara: Huzur Yay., 2021), 6/3948.

⁷ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 20; Tirmizî, “Fedâilü'l-Kur'ân”, 17; Nesâî, “İftitâh”, 83.

⁸ Nuri Özcan-Yalçın Çetinkaya, “Mûsikî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2006), 30/ 258.

mûsiki, seslerin ardışık olarak birbiri üzerine eklenmesiyle oluşan bir sanattır ve en ilkel topluluklar döneminde dahi insanın konuşmasından önce hayatına dâhil olmuş bir olgudur. Öyle ki insanlar konuşmayı öğrenmeden önce ritim eşliğinde ve bazı seslerle kısaca mûsikiyle ilgili birtakım uygulamalar yapmışlardır.⁹

Mûsiki için farklı tarifler yapılmıştır. Buna göre mûsiki, perdelerin arasındaki uyumla beraber seslerin meydana getirdiği nağmelerdir. Bu itibarla genel anlamdaki mûsikiyi “seslerin bilgisi” olarak tanımlamak mümkündür. Bu durumda mûsiki, insanların kulağında latif ve hoş nağme bırakarak insanlara etki eden düzenlenmiş ses kurallarından bahseden; yine ölçülü seslerin meydana getirdiği nağmeler bütününden oluşan ve sesleri anlatan ilimdir. Bununla beraber mûsiki, birtakım hislere mahsus olan duygu ve düşüncelerin, nağmeler yoluyla ifade ediliş biçimidir. Bunların bestelenmiş hali olan notalı eserlerde (ritim) özelliği vardır. Ancak Kur’ân tilâveti, mevlid, kasîde, gazel gibi doğaçlama şeklinde icra edilen eserlerde bu ritme rastlanmaz.¹⁰ Zira bu tarzdaki eserler geleneksel formatta ve kendine has ölçüler çerçevesinde seslendirilir.¹¹ Dergâh ve camilerde ibadetlerin yapıldığı esnada zâkir, müezzin-kayyım ve imam-hatip gibi okuyuşa önderlik eden kişilerin seslendirmiş olduğu okuyuş türleri bu gruba dâhildir.

Mûsikinin tarih boyunca birçok tanımı yapılmıştır. Pisa-

⁹ İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usulleri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1984), 17.

¹⁰ İlgili terimler için bkz. Mehmet Yüksel, “Dini Mûsikînin Ortaya Çıkışı ve Cami Mûsikîsi”, (Erişim 5 Şubat 2023).

¹¹ Mehmet Ali Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm ve Dinî Mûsikî*, (İstanbul: MÜİFAV Yay., 2016), 72.

gor'a (Pythagoras) göre mûsiki, "Birbirine benzemeyen çeşitli seslerden meydana gelen konser" dir. İbn Sînâ mûsikiyi, birbiriyle uyumlu olup olmadığı yönünden, sesleri ve bunlar arasındaki zaman sürelerini araştıran riyâzî bir ilim olarak görürken; Abdülkâdir-i Merâgî "îkâ' devirlerinden biriyle tertip edilip kulağa yumuşak gelen nağmelerin bir araya getirilmesi" şeklinde tanımlar. Dimitrie Cantemir'e (Kantemiroğlu) gelince o mûsikiyi, "çıkardığımız seslerin ölçülü bir zamanda ve bir usûlün düzenine uyarak hareket edip belirli bir yerde karar kılıp durması ve işitme gücümüze zevk vermesi" diye tarif eder. O, akıl gücünün konuşabilen canlılara mahsus bulunduğunu ve mûsiki ilminin de akıl sahibi olmanın bir delili sayıldığını söyleyerek; Yüce Yaratıcı'nın bu eşsiz hediyesini Âdemoğlu'ndan başka hiçbir mahlûkâta bağışlamadığını ilâve eder.¹²

Mûsikide dinî ve lâ dinî ayrımı daha çok İncil'in tahrifinden sonra başlamış ve bütün toplumlarda tezahür etmiştir. Bu durumun, insan-toplum ve din-insan ilişkisi sonucunda bazı çözümler sonucu ortaya çıktığı söylenilebilir. Zira Avrupa'da insanların "Aydınlanma Dönemi"nden sonra parçalı bir hayatı benimsedikleri saptanmaktadır.¹³ Oysaki İslâm dinine mensup bir kişinin dinine olan inancı bütünseldir. Dolayısıyla Müslüman kişinin her anında bu bilincin farkında olarak yaşamını sürdürmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili Ali Rıza Sağman şu ifadeleri kullanmıştır: "Mûsikinin kendisi din karşısında hiç de korkulacak bir şey değildir. Neden korkulsun? Mûsiki, ses ilminden ve sesleri terkib sanatından

¹² Nuri Özcan-Yalçın Çetinkaya, "Musiki", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2006), 31/257.

¹³ Yalçın Çetinkaya, "Dinî mûsikî-la dinî mûsikî", (Erişim 15 Temmuz 2022).

başka bir şey midir? Mûsikinin din karşısında gocunulacak bir ciheti varsa o da onun sû-i isti'mâlinden ibarettir."¹⁴

Şu hâlde mûsikideki dinî ve lâ dinî ayrımını mutlaklaştırarak yaklaşım sergilemenin doğru olmayacağı aşîkârdır. İbnü'l-Müneccim'in bu konuda şöyle bir tasnifi vardır: "Arabî gınânın üstatlarıyla Grek mûsikisinin öncüleri ve daha çok el-Mevsilî'nin fikirleri üzerine bina edilen bu tarz temellendirmelerde özellikle klasik Arap mûsiki ekolü ile Grek eserlerini şerh edenler ve onların ortaya koymuş oldukları farklılıklar belirleyici olmuştur."¹⁵

Türk din mûsikisi, yüzyıllar boyunca İslâmî hayatın ve geleneğin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve cami, tekke gibi çeşitli toplantı ve alanlarda şekillenmiştir. Bunlardan cami mûsikisi, tekke mûsikisine göre daha ciddi, vakarlı ve ahestedir. Yani o, tekke mûsikisi gibi ritmik ve enstrümanla beraber olmaktan uzaktır. Mûsikinin bu türü, ibadetlerin öncesinde, sonrasında ve ibadet esnasında irticalen ve görevli kişilerin birikimine göre özel bir şekilde bestelenen bir yapıdadır. Bilhassa görevlilerin namaz esnasında edâ, ses ve tavır olarak birbirini tamamlaması hasebiyle mûsikinin bu çeşidinin belirli bir donanım ve birikimi gerektirdiği söylenilebilir. Mûsikinin bu türünde güfteler daha çok tâlim ve tecvidi içeren Kur'ân-ı Kerîm, ezan, ikamet gibi ağırlıklı olarak Arapça lafızlardan oluşur.¹⁶ Yine bu tarz mûsikide genel olarak ezanda kullanılan beş temel makam olan Saba,

¹⁴ Ali Rıza Sağman, *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*, (İstanbul: Ahmet Saîd Matbaası, 1958), 43.

¹⁵ Ahmet Hakkı Turabi, "İbnü'l-Münecci", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/155.

¹⁶ Halil Can, "Dini Musiki", *Musikî Mecmuası*, 291 (1974), 11.

Uşşak, Rast, Segâh ve Hicâz'ın yanı sıra Bestenigâr, Hüzââm, Bayâtî, Eviç, Irak gibi makamlar kullanılmaktadır.

Tekke mûsikisine gelince mûsikinin bu türü, birkaç Enstrümanla birlikte ve belirli bir toplulukla beraber söylenip belirli bir ritme dayanır. Bu tarz mûsikinin mersiye, kasîde, naat gibi formları bulunup¹⁷ cami mûsikisi ile ortak yönü ise ilâhî formatıdır. Ancak tekke mûsikisi içerisinde yer alan ilâhiler, enstrümanlar ve ritimler eşliğinde okunabilmekte iken; cami musikisi ilâhilerinde bu pek mümkün değildir. Zira cami mûsikisi ilâhileri cami içerisinde sade bir sesle okunabilir. Bu bağlamda her iki alanın ayrıştığı nokta burasıdır, denilebilir.¹⁸

1.2. Dinî Mûsikinın Doğuşu ve Gelişim Süreci

Dinî mûsiki, ayin oluşturan çeşitli öğelere dini motif ve formların giydirilmesiyle oluşur. Bu mûsiki dinî uygulamaların temel esaslarındandır. Teknik olarak incelendiği zaman görülecektir ki dinî mûsikinın oluşum süreci din dışı mûsikiden sonradır. Şöyle ki Abbasiler ve Emeviler döneminde mûsiki hem teknik olarak hem de nazarî açıdan büyük hız ve değişimler içerisine girmiştir. Halife ve valilerle beraber devlet erkânında önemli rol oynayan zengin kitlenin bu alanı desteklemesiyle beraber bu sanat yaygınlaşıp gelişmiştir. Bu esnada dinî açıdan da bir müzik alanının gelişmesi ve kendisine bir pay alması doğal bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

¹⁷ Mehmet Yüksel, "Dini Mûsikinın Ortaya Çıkışı ve Cami Mûsikisi", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, (2013), 112.

¹⁸ Nuri Özcan, *On Sekizinci Asırda Osmanlılar'da Dini Mûsiki*, (İstanbul: Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1982), 10-11.

Bu etkenler sebebiyle dinî mûsikinin oluşum sürecinin başladığı söylenilebilir. Bu dönemlerdeki mûsikide İran ve Bizans etkisi bariz olarak görünmektedir. Denilebilir ki Arap mûsikisi de bu dönemde çeşitli yönleriyle bu iki devletten etkilenmiştir. Bahsi geçen dönemlerde Kur'ân-ı Kerîm tilâveti farklı teğannîlerle ve yapılarla icra edilmiştir. Bu alanla alakalı yapılan çalışmalar ilk olarak ilâhiler ve Kur'ân tilâveti gibi konular üzerinde yapılmaya başlanmıştır. Bu itibarla dinî mûsikinin kendi içerisinde ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bunlar ilâhi çalışmaları ile tilâvet ve kırâatle ilgili faaliyetlerdir.¹⁹

1.3. Dinî Mûsikiyle Alakalı Bazı Kavramlar

Dinî mûsikiyle ilgili birtakım kavramlar vardır ki bunların Kur'ân tilâvetiyle de bağı bulunmektedir. Bunlardan makam, inici ve çıkıcı birtakım seslerin seyrine ve karar perdesine göre tanımlanan ses armonisidir. Ayrıca gerek dinî mûsikide gerekse Türk müziğinde birbirleriyle uyumlu tonlardan oluşan ve bir gam içerisinde yer alarak kendine has seyir kuralları ve arızaları olan melodi cümlelerinin ortaya çıkardığı dizelere, armoniye makam denir. Mezkûr mefhumlardan terennüm ise hoş birtakım ezgilerle ahenkli bir şekilde nağme yapmak ve besteyi ortaya çıkarmaktır. Bazı kuşların ötüşü için bu tabir kullanılmıştır. "Bir şeyler terennüm etmek" tabirine gündelik hayatta da sık sık rastlanmaktadır.²⁰

Bahsi geçen kavramlardan teğannî, bünyesinde olumlu

¹⁹ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, (İstanbul: İrfan Yay., 1976), 207-209.

²⁰ Çetin, *Kur'an Kırâatinde Mûsikî'nin Yeri*, 122; Mütercim Asım Efendi, *Kâmûsü'l-Muhîr Tercümesi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu), 4/317.

veya olumsuz birtakım anlamları barındırmaktadır. Buna göre teğannî, makamlı bir şekilde bir şeyler okumak, nağmeli olarak bir şey söylemek ve terennümlü bir şekilde avazlanmaktır. Teğannînin övmeyi veya yermeyi ifade eden anlamının bulunduğu da (hicvetmek, medh etmek) ifade edilmektedir.²¹ Bu ifade, avam tabiri olarak kullanıldığında “sesi boğazda titreterek okumak, kelimeleri ve birtakım harfleri bozarak okumak” şeklinde ifade edilmiştir.

Dinî mûsikiyle alakalı kavramlardan lahne gelince bu ifadenin birbirine zıt olarak kullanılan iki tür kullanımı vardır. Buna göre kırâati şarkıyı ve şiiri güzelleştirmek amacıyla ahenkli bir şekilde melodiye veya armoniyi güzelleştirmeye lahn denirken; kurala uymayan, bir belde veya şahsa ait olarak yanlış şekilde ifade edilen kelimeler için de aynı sözcük kullanılabilmektedir. Lahnin diğer bir anlamı ise “söylenen sözcük ifade edilirken, başkasının anlayamayacağı şekilde, ifadeyi müphem bir şekilde söylemek ve hatalı konuşmaktır”. Bu kavram, Kur’ân tilâveti için kullanılacak olduğunda Kur’ân okurken hareke ve tecvidde, yine sıfât-ı hurûflarda hatalı telaffuzda bulunmayı ifade edip kimi zaman manayı bozacak derecede hatalı söylenen kelimeleri kapsar. Ayrıca zat ve sıfat bakımından harflerde yapılan değişikliklere de lahn denilmektedir.²²

1.4. Kur’ân Tilâvetinde Dinî Mûsikinın Yeri

Kur’ân-ı Kerîm’in güzel sesli bir sunumla seslendirilmesi daha etkili ve verimli olacağından Kur’ân tilâvetinin güzel

²¹ Mütercim Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 4/1111.

²² Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *el-Virdü’l-müfid fi Şerhi’t-tecvîd*, (İstanbul: Sahâfiye-i Osmâniye Şirketi, 1313) 35.

sesle beraber okunması teşvik edilmektedir. Konuyla ilgili kaynaklarda “Kur’ân’ı, tecvid üzere okuyunuz ve onu güzel sesle güzelleştiriniz”, denilmektedir.²³ Bu hususta şuna değinmek gerekir ki Kur’ân-ı Kerîm’de doğrudan müziği konu alan bir âyete rastlanmamaktadır. Ancak hadîs-i şerîflerde konuyla ilgili birçok bilgiye ulaşmak mümkündür.

Klasik kaynaklarda bu konuya dair geniş bilgi İmâm Şâtıbî’nin eserinde (ö. 790/1388) mevcuttur.²⁴ Bu hususta görüş bildiren diğer âlimlere gelince Remlî, dinlenme amacı ile yapılan ve okunan müziğin hükmü konusunda (ö. 1004/1595) şöyle demektedir: “İş ve yük taşıma gibi insanların sıkça rastladığı alanlarda yolculuk esnasında şarkı ve ninni söylemede beis yoktur. Bu gibi terennümler Hac esnasında veya savaşta olduğu gibi insanları hayır işlemeye meylettiriyorsa mendûb olur. Ashâb-ı Kirâm’ın mûsiki ile ilgili yargı ve tutumları bu şekliyle anlaşılmalıdır”.²⁵ Zürkânî (ö. 1122/1710), konuyla ilgili “Söz veya icrasında haram unsuru taşıyan müziği dinlemek ya da icrâ etmek haramdır. Bunun bir defalığına ya da sürekli, çalgı âleti eşliğinde ya da düğün vb. meşru eğlencelerde sözlü olarak icra edilmesi mezkûr hükmü değiştirmez” görüşündedir.²⁶

Kaynaklarda yer alan “et-teğanniyyü’l-mücerred” (yalın müzik eşliğinde çalgı aleti bulunmayan makamlı güzel ses) kavramını ve bu özellikteki ses performanslarını müziğin bu alanı açısından değerlendirmek gerekir. Şöyle ki ses sanatının

²³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/210.

²⁴ İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, (Beyrut: y.y., ts.), 3/225-239.

²⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn er-Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ Şerhi’l-Minhâc*, (Mısır: y.y., 1967), 8/298.

²⁶ Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî, *Şerhu’z-Zürkânî ‘alâ Muhtasar Sidi Halil*, (Beyrut: ts.), 7/159.

müziksiz sade ses olan ciheti âlimlerce çok kerih görülmemiş; onların konuya müsamaha gösterdikleri ve olur verdikleri müşahede edilmiştir. Konuya dair görüş bildiren bazı âlimler eserlerinde bu hususta “es savtü’l-mevzûn (ölçülü) ve es-savtü’l-ğayru’l-mevzûn (nağmeli ve ölçüsüz/nağmesiz ses)” şeklinde kalıp ifadeleri kullanmıştır. Onlara göre her şeyin bir süsü vardır. Kur’ân’ın süsü de güzel sestir.²⁷

Kur’ân-ı Kerîm’i tilâvet ederken tecvid ve tertîle riayet etmek, sesi süslemek ve mûsikiyle beraber katkıda bulunarak güzelleştirmek müstehab sayılmaktadır. Esasen “Kur’ân-ı Kerîm sesli olarak okunmaya başlanınca okuyucu bilse de bilmese de istese de istemese de okuyuşundaki ses ve ölçülerle sesindeki perdelerin yanı sıra nağme ve sair makamların hepsi mûsiki ile başlar ve devam eder.”²⁸ Bu itibarla Kur’ân ve mûsiki iç içedir, ondan kaçış pek mümkün değildir. Zira tilâvet esnasında bir şekilde makam ve terennüm hâsıl olmaktadır. Burada önemli olan uygun teğannîyle okumak; lafzı ve manayı bozacak teğannîden uzak durmaktır.

Kur’ân-ı Kerîm okunurken mümkün mertebe tertîle riâyet edilmelidir. Bununla beraber sesi güzelleştirerek okumak ve tilâveti süslemek dinin bir emri olarak telakki edilmektedir. Zira nağme ve terennümün, insan kalbine nüfûz etmesi sebebiyle tesiri muhakkaktır. Şu hâlde güzel ses ve mûsikinın yanı sıra güzel bir tecvidle okuma, Kur’ân-ı Kerîm’e ayrı bir tezyin vererek ondaki güzelliği ve manevi haz alma durumunu daha güzel hale getirecektir. Şuna da değinmek gerekir ki teğannî kelamın idrakini ruha duygulu bir şekilde iletir. Bu itibarla da ruhanî bir kıymeti temsil etmektedir.

²⁷ İbn Hacer el-Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, 7/171.

²⁸ Fikri Aksoy, *Kur’ân’ı Okuma Âdâbı*, 63.

Burada esas olan nazmı bozmamak ve kuru sesle beraber manayı gölgelemeden okumaktır.²⁹ Nitekim bu hususta Hz. Muhammed'in (s.a.v) "Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştiriniz. Şüphesiz güzel ses, Kur'ân'ın güzelliğini artırır"³⁰ dediği rivâyet edilmiştir.

Mûsikiden soyutlanmış bir şekilde Kur'ân tilâveti icra etmek pek mümkün görünmemektedir. Bazılarına göre Kur'ân'ın mûsiki ile icrasında tecvid kaidelerinin aksayacağı fikri ortaya çıkmaktadır. Oysa "mûsiki tilâvetin küllüdür" denilemese de "tecvid ve mehâric-i hurûftan sonra en önemli parçalarından birisidir" denilebilir. Zira mûsiki, Kur'ân'ın güzel bir şekilde sunumuna aracılık ederek, Kur'ân-ı Kerîm'in arz ve semâsında önemli konulardan birini teşkil eder. Yine teğannîde aşırıya kaçmadan yapılacak olan bir tilâvet Kur'ân'ın düzgün iletilmesine aracılık eder. Zira teğannî bir kelimenin, kelâmın manasını ruha duyurmaya hizmet etmesi bakımından ruhanî bir kıymet taşır.³¹

Bu itibarla zemmedilen mûsiki ile Kur'ân'ın mûsikisi aynı değildir, denilebilir. Şöyle ki fâsık mûsikide raks ve kuru ses nağmeleri ön plana çıkarken Kur'ân'ın mûsikisinde manaya vurgu yapılır. Şuna da değinmek gerekir ki mûsiki, tecvid ve mehâric-i hurûfa tâbî olarak uygulanır. Şu hâlde sahîh bir okuyuşta mûsiki gayretiyle tâlim ve tecvid hükümlerinden taviz verilmez.

²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/3948; Sâbûnî, *Tefsîr-u âyâtî'l-ahkâm*, 2/628.

³⁰ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasen Abdülmün'im Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 2/26; Demirbaş, Abdülaziz Şeker, *Muhammed b. Mustafa en-Na'imî'nin Tehzîbü't-Tilâve fi 'İlmi't-Tecvid ve'l-Kirâe İsimli Eseri (İnceleme-Metin)*, (Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 25.

³¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/3908; Sâbûnî, *Tefsîr-u âyâtî'l-ahkâm*, 2/628.

Kur'ân'ın makamla okunup okunmaması hususunda iki görüş öne sürülmüş bunlardan birincisinde mûsikiyle beraber tilâvete müspet yaklaşım gösterilmiş diğerinde ise konu zemmedilerek ele alınmıştır. Burada şuna değinmek gerekir ki Kur'ân lafızlarını Batı entonasyonuna yakın bir tarzda Kur'ân'a has olan mûsikinin dışında okumak caiz olmayıp Kur'ân, ancak kendisine has mûsiki ile okunabilir.³² Bu durumda nefsanî duygular uyanmazken Kur'ân lafızları da fesahat ve belâğat açısından zedelenmiş olmaz. Yani manayı bozacak şekilde bir tilâvet ortaya çıkmaz. Yine Kur'ân-ı Kerîm'i kendisine has mûsiki ile okumak Kur'ân'ı dinleyenlerde bir bıkkınlık ortaya çıkarmaz. Bu durumda Kur'ân ifa-deleri, terennüm ve nağmeyle beraber dinleyenlerin kalbine nakşolunur.

Mûsiki ile tilâvet yapmanın uygun olmadığı görüşünde olan muhaliflerin de kendilerine has birtakım iddiaları mevcuttur. Bunların en önemli iddiaları ise Kur'ân-ı Kerîm'in fışk ehlinin nağmeleriyle okunmasının yanı sıra fahiş mahreç hataları ve lahn olgusu olmuştur. Şarkı nağmeleriyle Kur'ân okumaya çalışmak ve bu esnada tilâvet şuurundan uzaklaşılması da bu görüştekilerin fikirleri için ileri sürdükleri okuma örnekleridir. Her ne kadar bu görüşler birbirine zıt gibi görünse de her iki fikrin gözetmek istediği ana husus Kur'ân şuurudur. Buradaki mesele Kur'ân'ın vermek istediği mesajın doğru anlaşılması ve bunun nasıl bir üslupla iletileceğidir. Ayrıca Kur'ân'ın kendine has kuralları olarak ifade edilen tâlim, tecvid ve kırâat kaidelerinde yapılacak ihmallerin önü-

³² Yapılan araştırmalara göre hadisin kaynağı mevcut değildir. Bkz. Muhammet, Yılmaz, "Muhammed Ebû Zehre'ye Göre Kur'an'ın Teganni ile Okunuşu", *Recep Tayyip Erdoğan Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2020), 93-111.

ne geçilmesi isteğidir. Zira bu ihmaller neticesinde tertîlden uzaklaşıp, medlerde, harekelerde ve harflerin sıfatlarında noksanlık oluşması dolayısıyla lahnin oluşacağı endişesi söz konusu olur. Bu hususta şöyle bir görüş ileri sürülebilir: “Kur’ân âmildir; mûsiki ise onun mamulüdür. Zira bu türden tartışmaların odak noktasında mûsikinin âmil, Kur’ân’ın ma’mûl olması problematiğinin varlığı gözlemlenmektedir. Bu itibarla denilebilir ki mûsikinin sınırları iyi ayarlandığı vakit Kur’ân’la çakışan bir durum ortaya çıkmamış olur. Şuna da değinmek gerekir ki Kur’ân Müslümanlar için amaç ifade eden yüce bir değerdir. Dinî mûsiki ise Kur’ân’ın daha iyi sunumuna hizmet eden bir vasıtaadır.

Kur’ân-ı Kerîm’i ilk defa makam ve mûsiki ile okuyan kişinin Ubeydullah (veya Abdullah) b. Ebî Bekre olduğu bildirilmektedir. Sonra bu kişiyi torunu Abdullah b. Ömer b. Ubeydullah takip etmiştir. Bu tilâvete “İbnü Ömer Kırâati” denilmiştir. Bu tarz okumayı kendisinden el-’İbâdî almış, ondan da Sa’îd b. el-Allâf ve kardeşi teallüm etmiştir. Bunlardan Sa’îd, o dönemin hükümdarı olan Hârûn er-Reşîd’in himayesine girmiş; kendisine güzel tilâvetinden dolayı “Halifenin Kârîsi” denilmiştir.³³

1.5. Hâfızların (Kârîlerin) Üretmiş Olduğu Dinî Mûsiki

Hz. Peygamber’in (s.a.v) Kur’ân-ı Kerîm’in güzel sesle okunmasını teşvik etmesi mümin şahsiyetleri Kur’ân’ı bu şekilde okumaya meylettirmiştir. Buna binaen mümin şahsiyetler, Kur’ân’ı güzel okuma gayreti içerisinde olmuşlar-

³³ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Me’ârif*, (Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-’Âmme, 1992) 533.

dır. Bunun neticesinde ister istemez melodi, elhân, tavır, üslûp gibi birtakım meseleler ortaya çıkmıştır. Bu meyanda sahâbe, tâbiîn, tebe-i tâbiîn dönemindeki kârîler, Kur'ân'ı güzel okuma işini kendilerine bir düstur edinmişlerdir. Örneğin Âsım, Verş, Kâlûn gibi imamlar, etkili bir sese sahip olup aynı zamanda kırâat imamı olan kişilerdir.³⁴ Ancak zamanla çeşitli beldelerde sesi güzel olan kimseler, gösteri ve ilgi çekme adına, Kur'ân kırâatine mahalli birtakım melodileri karıştırmışlar, okuyuşun insicamını bozmuşlar, neredeyse tilâvet esnasında şarkı, türkû ve yerli birtakım eserlere yakın seslendirme yapmaya başlamışlardır. Kur'ân kırâatinin bu şekilde melodi ve ezgilere yakın bir şekilde icra edilmesiyle birtakım kavramlar aşikâr hale gelmiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır:

- a) Ter'id: Tilâvet esnasında sesi titretmektir.
- b) Tatrîb: Sesi kaldırmak ve indirmekle birlikte yayılma alanları ve medleri hak ettiği miktardan fazla uzatmaktır. Ayrıca med olmayan yerlerde de med yapmaya temayül göstermektir.³⁵
- c) Tahzîn: Tilâveti ağılıyormuşçasına icraya denir. Burada normal/tabîi olan okuma şeklinden uzaklaşma vardır.³⁶
- d) Terkîs: Sesle oynayarak sakinlere hareke vermek suretiyle sesi hareket ettirerek okumaktır.³⁷
- e) Tercî: Boğazda sesi tekrar etmek, geri çevirmek, faz-

³⁴ Sabri Tüfekçi, *Dînî Türk Müsikîsi Formları*, (İstanbul: İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 29.

³⁵ Nihat Temel, *Kırâât ve Tecvîd İstılahları*, (İstanbul: İFAV Yay. 2018), 159.

³⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 56.

³⁷ Abdurrahman Çetin, "Kur'an Kırâatında Müsikî'nin Yeri", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1998), 119.

la nağme yapmak, sesi titreterek okumak gibi manalara gelmektedir.³⁸

f) Tefhîm: Yüceltmek, büyütme gibi anlamlara gelmektedir. İmâlenin zıddı olarak bilinir. Çünkü imâlede ince, tefhîmde ise kalın okuma esastır.³⁹

1.6. Dinî Mûsikiye Dâhil Olmayan Bazı Yakın Formlar

Birtakım uygulamalar vardır ki bunlar, dinî mûsikinin bir formu olarak kabul edilmemesine rağmen dinî mûsiki içerisinde yer alır. Bunlar, sırasıyla şunlardır:

a) Âyin-i Şerîf:

Mevlevî âyininin başlangıcında ve sonunda Kur'ân-ı Kerîm tîlaveti yapılması sebebiyle bu husus, konu içeriğine dâhil olmuştur. Buna göre programda Kur'ân-ı Kerîm'le başladıktan sonra naathan İtrî'nin Rast na'tını okunur. Sonrasında sazlardan birisi son taksimi icra eder. Hâfız, son Kur'ân-ı Kerîm'i okuduktan sonra Fâtîha demez. Semazen başı bu esnada yüzünü şeyhe dönüp Mevlevî Gülbankı'nı icra eder.⁴⁰

b) Mukabele: Ramazan ayı boyunca camilerde değişik vakitlerde bir okuyucunun sesli şekilde okuması ve diğer cemaatin bu kişiyi takip etmesiyle her gün bir cüz okunarak Kur'ân-ı Kerîm'in hatim edilmesi şeklinde icra edilir.⁴¹

³⁸ Âsım Efendi, *Kamus Tercemesi*, (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 4/317.

³⁹ Necati Tetik, "Bazı Kırâat Kavramları Açısından Günümüz Meallerine Kısa Bir Bakış ve Bazı Örnekler", *Atatürk Üniv.. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 (2013), 197-210.

⁴⁰ Ahmet Hakkı Turabi, *Türk Din Müsikisi*, (Ankara: Baskı Grafiker Yayınları, 2021), 142.

⁴¹ Nebi Bozkurt, "Mukabele", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2020), 31/100.

2. KUR'ÂN-I KERÎM TİLÂVETİ

2.1. Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetinin Mahiyeti

Kur'ân-ı Kerîm, sesi müsait, makam bilgisi yeterli ve konuya aşina bir kişi tarafından irticalen okunur. Bu okuyuşta her ne kadar ritim yok gibi gözükse de Kur'ân'ın kendine has bir ritmik usûlü vardır. Bu da daha ziyade hoca-talebe ilişkisi bağlamında meşkle olur. Bu esnada okuyuş tarzının yerleşmesinde ve tavır uygulanmasında her hocanın kendi birikim ve aktarımında birtakım farklılıklar söz konusudur. Bunun yanı sıra Kur'ân tilâveti, sesi müsait ve güzel olan herhangi bir kârî veya okuyucu tarafından bu kişinin kapasite ve birikimine göre şekil alır. Şuna da değinmek gerekir ki Kur'ân'ın telkin gücü ve tesirini artırması bakımından her milletin Kur'ân'ı kendi millî sesiyle okuması, onun nüzûl gayesine ve hikmetine daha münasiptir. Zaten Kur'ân'ın yöresel ses, ağız ve fonetik yapısından tamamen arındırılmış şekilde okunması mümkün değildir. Dolayısıyla melodi ve armoni açısından Kur'ân tilâvetinin belirli bir sınır veya kalıbı yoktur.

Kur'ân tilâveti, mûsiki ve müzikte olduğu gibi belirli nota

ve kalıplara melodik açıdan bağlı değildir. Buna mukabil telaffuz yönünden müzik notalarındaki bağılılıkla eş değerde tecvid ve tashîh-i hurûf açısından tavizsiz bir şekilde uygulama gerekir. Nasıl ki mûsikide ritim ve melodi bozulduğunda kulağa gelen yanlış ses dikkat çekerek dinleyenlere rahatsızlık veriyorsa, aynı durum Kur'ân tilâveti esnasında gerçekleşen tecvid ve tashîh-i hurûf hatalarında da söz konusu olmaktadır.⁴²

Kırâat, tilâvet ve tertîl kavramları Kur'ân'ın gereğince amel etme, mefhûmunu anlama ve okuyuş biçimleri için sıkça kullanılan lafızlardandır.⁴³ Bunlardan tilâvet kavramı her ne kadar kırâat kelimesiyle eş anlamlı gibi algılsa da bunların aralarında bazı nükte farklılıklarının olduğu aşîkârdır. Zira her tilâvet terimi, kırâati kapsar; fakat her kırâat, tilâveti kapsamaz.⁴⁴ Nitekim İbnü'l-Cevzî, tilâvet kelimesinin Kur'ân'da; kırâat, amel, rivâyet, inzâl, ittibâ gibi manaları ifade ettiğini belirtmiştir.⁴⁵

Bunların hepsi için yavaş, orta ve hızlı olmak üzere üç türde okunma şekli mevcuttur. Bunlardan hangisiyle olursa olsun Kur'ân tilâveti bir manada güzel sanattır. Dolayısıyla sanat dallarının diğer şubelerinde nasıl ki meleke sahibi olmak için büyük emekler gerekiyorsa, Allah'ın kelâmı Kur'ân'ı âdâb ve erkânına uygun biçimde okuyabilmek için de çokça çalışıp

⁴² Tüfekçi, *Dînî Türk Mûsikîsi Formları*, 3.

⁴³ Latifshah Madatov, *Kur'an'da Kırâat, Tilâvet ve Tertîl Kavramları*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 5.

⁴⁴ Abdurrahman Çetin, "Tilâvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2012), 41/155.

⁴⁵ Cüneyt Maral, *Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ve Nüzhetü'l-'Ayünî'n-Nevâzir fî 'İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir Adlı Eserindeki Metodu*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 100.

emek sarf etmek gerekir.⁴⁶ Bu meyanda Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetinde mehâric-i hurûf, makamsal analiz ve üsluplar gibi gözetilmesi gereken durumlarla karşılaşmaktadır.

Bahsi geçen "tilâvet", Arapça kökünden "te-lâ" kelime kökünden türetilmiş, mastar bir kelimedir. Sözlükte bir kişiye uyup peşi sıra gitmek, tâbî bir şekilde olmak, okumak manalarına gelen bu kelime, ara vermeden okumak anlamını da barındırır. Bunun yanı sıra herhangi bir şeyin ardına düşmek, bir şeyi takip etmek ve satır satır metin okumak da bu ifadenin içerisinde. Terim olarak ise Kur'ân'ı, mehâric-i hurûfa riayet ederek tecvid kurallarına uygun biçimde okumaya tilâvet denir.⁴⁷

Tilâveti yapan kimsenin belirli zâhirî kuralların yanında birtakım manevî durumlara da dikkat etmesi gerekir. Bu konuda şu hususlar önemlidir: Kur'ân okurken, onun Allah (c.c) lafzı olduğunun bilincinde olmak gerekir. Dolayısıyla kişi okumuş olduğu lafızların manasını tefekkür ederek tilâvette bulunmalıdır. Yine iç huzur ve kalp teskinliği içerisinde huşûlu bir biçimde nefsin talep etmiş olduğu şer amellerden uzaklaşılmalıdır. Yani Kur'ân'ın manasına ve tefekkürüne mâni olan şeylerden uzak durulmalıdır. Özetle tilâvet esnasında lisân-ı hâl ile edeb ve takva gözetilmelidir.⁴⁸ Zira tilâvet, Kur'ân-ı Kerîm'i okumak, emrettiği şeyleri yapmak, yasaklamış olduğu şeylerden uzak durmak, gereğince

⁴⁶ Nurettin Başyigit, *Tilâvette Tertil ve Temsil, Güzel Kur'ân Okuma Usulü*, (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 101.

⁴⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 3/774.

⁴⁸ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 165.

davranmak gibi manaları kapsar.⁴⁹ Nitekim حَقُّ تِلَاوَتِهِ (*hakka tilâvetih*) tabiriyle tilâvetin hakkıyla amel etmek, manasını tedebbür ederek, huşû içerisinde tefekkür ve tedebbürle okumak anlamında olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰

Kur'ân-ı Kerîm, yavaş, orta ve hızlı olmak üzere üç şekilde okunur. Bu üç halde de Kur'ân tilâveti, ses ve telaffuzla icra edilerek yapılır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm, cehrî okunabildiği gibi onu sessiz bir şekilde okumak da mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber'in geceleri Kur'ân'ı bazen yüksek bazen de alçak sesle okuduğu rivâyet edilmiştir.⁵¹ Bu demektir ki sadece ses çıkarmadan dudak kıpırdatmadan, nüshaya bakılarak yapılan okuma veya hatırlama şekli tilâvet olarak sayılmamaktadır.⁵²

2.2. Kur'ân Tilâvetinin Türleri

Genel olarak kırâat imamlarının tilâvetlerinde üç aşama yer alır: Bunlar; tahkîk, tedvîr ve hadrdır. Bazı kırâat âlimleri bu kademeleri dört olarak belirtmişler; bunların dördüncüsünü "tertil" şeklinde isimlendirmişlerdir.⁵³ Aşağıda mezkûr tilâvet türlerine değinilecektir.

2.2.1. Tahkîk

⁴⁹ Çetin, "Tilâvet", 41/155-157.

⁵⁰ Mehmet Çolakoğlu, *Türk Din Mûsikîsi Açısından Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetinde Tavrı ve Üslûp*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 26-27.

⁵¹ Başyigit, *Tilâvette Tertil ve Temsil*, 83.

⁵² Aliyyü'l-Kârî, Nûruddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed, *el-Minehu'l-fikriyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, (Dimaşk: Dâru'l-Gavsânîli'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, 2006), 1/22.

⁵³ Başyigit, *Tilâvette Tertil ve Temsil*, 51.

Tilâvetin ölçü bakımından en yavaş şekilde okunanıdır. Zımnında hak, hakikat gibi sözcükleri barındıran bu kelime, bir şeyin hakkını tam olarak vermeye özen göstermek anlamına gelir.⁵⁴ Bu itibarla tilâvet, harf ve mahreçleri tam olarak çıkarıp harflerin sıfatlarını olması gerektiği şekilde ve medleri tecvide uygun bir çerçevede uygulayarak okumaktır. Tilâvetin bu çeşidinde vakf ve ibtîda kuralları en ince ayrıntısına uyacak şekilde uygulanır. Bu okuyuşta aynı zamanda sakinlere hareke vermemek, harfler arasını sekte olacak biçimde boş bırakmamak, harflerin harekelerini tecvid kuralına aykırı bir şekilde uzatmamak lazım gelir.

Bu tarz okuyuşun aynı zamanda tertîli kapsadığı ifade edilmiştir. Şöyle ki tertîl okuyuşunun acele etmeden yavaş bir biçimde tilâvet etmek olduğu söylenerek, bu tarz okuma tahkîk okuyuş şekline yaklaştırılmıştır.

Bununla beraber tahkîk okuyuşunun daha çok tâlim ve öğrenme temrini için olduğu; tertîlin ise tefekkür ve hüküm çıkarma gibi durumlarda icra edildiği dile getirilmiştir.⁵⁵ Tertîlin tecviddeki anlamına gelince bu kavram, kırâat icrasında acele etmemeyi, harfleri iyi beyan etmeyi, harekeleri tam yapmayı, medleri doyurmayı, gunneleri de yeterince tutmayı içerir. Bu bağlamda tahkikle her harfin hakkı verilerek aheste ve yavaş bir biçimde okuma şekli kastedilmiştir.⁵⁶ Bunun yanı sıra bazı kaynaklarda tertîl,

⁵⁴ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 176.

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi kırâati'l-'aşr*, (Beyrut: 2011), 1/208-209.

⁵⁶ A. Salihoğlu, "Mehmed Zihni Efendi, el-Kavlü's-Sedîd fi 'İlmi't-Tecvîd (Tecvîd-i Cedîd)", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 56 (2021), 381-386.

“tedebbürle okuma” şeklinde de ifade edilmiştir.⁵⁷ Hz. Ali, tertîli, harfleri güzel okumak ve durulacak yerleri bilmektir, şeklinde beyan etmiştir.⁵⁸

2.2.2. Tedvîr

Lügat anlamı olarak döndürme, çevirme, yuvarlak biçime getirme anlamına gelen bu sözcük tecvid ilminde ise tahkîkle hadrın ortasında bir şekilde okumak manasındadır. Bu tilâvet tarzında diğer iki okuyuştaki durumlar terk edilerek vasat bir okuyuş hızı takip edilir. Dolayısıyla bu şekilde okuma, orta okuyuşu temsil eder. Zira tedvîrde, tahkîk ve hadr arasında bir yöntem izlenir. Bu kıraat şeklini icra edenler Kisâî, Halef ve İbn Âmir'dir.⁵⁹

Ehl-i edâ, “tahkîk” ve “hadr” okuyuşlarından hangisinin daha faziletli olabileceği hakkında bilgiler ortaya koyarak birtakım iddialarda bulunmuşlardır. Bir kısım kurrâ, konuyla ilgili “tahkîk, daha efdaldır” demiştir. Zira tahkîk, Kur'ân'ın manasını tefekküre daha müsaittir. Yine onlar, “kırâatten hâsıl olan maksadın anlamak olduğunu” ifade etmişlerdir. Bir kısım kurrâyâ göre de hadr okuyuşu daha faziletlidir. Çünkü o, okuyucunun daha çok harf okumasını sağlar. Nitekim hadîs-i şerifte “*Her harfe bir hasene, her haseneye on sevap verileceği*” müjdelenmiştir.⁶⁰ İbn-i Kayyım, bu hadisteki durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Tertîl, kırâatte

⁵⁷ Güven Ağırkaya, “Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Yok mudur?”, *Diyanet İlmi Dergi*, 56 (2020), 677-720.

⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't- tecvîd*, 60; *en-Neşr*, 1/209.

⁵⁹ İsmail Karaçam, *Kur'ân Tilâvetinin Esasları*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., 2018), 388.

⁶⁰ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, thk. Mâhir Yâsîn, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2007), 298.

kıymet bakımından daha efdaldır. Hadr da ise kırâatin sevabı adet yönünden daha fazladır".⁶¹ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere keyfiyet ve kıymet açısından tâhkik kırâati ön plana çıkarılmış, sayı ve adet bakımından da hadr usûlü teşvik edilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu okuyuş türlerinden üçü de câizdir.

2.2.3. Hadr

Lügatte süratli ve çabuk okumak anlamına gelmektedir. Tecvid ilminde ise Kur'ân-ı Kerîm'i okurken tecvid esaslarından herhangi bir taviz vermeden kaidelere uyarak yapılan hızlı okuyuş şekline denir.⁶² Bu okuyuş tarzı Kur'ân-ı Kerîm'in tecvid kaidelerini göz ardı etmeden süratlice yapılır. Dolayısıyla bu okuyuşa "sürat bakımından tahkîk okuyuşun zıttıdır", denilebilir. Ancak bu hız, hiçbir zaman tecvid kuralları ve mehâric-i hurûftan taviz vermeyi gerektirmez.⁶³

Bu okuyuş biçiminde medd-i lâzım 3, medd-i muttasıl ise 2 elif miktarınca med edilir. Medd-i ârız, medd-i lîn ve medd-i munfasıl gibi medler ise 1 elif uzatılır. Hadr ile okuyan kırâat imamlarına gelince bunlar; İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Kâlûn ve Ya'kûb'dur. Buna benzer biçimde yapılan fakat tecvid ve mahreçlerin göz ardı edildiği ve caiz olmayan bir okuyuş biçimi daha vardır ki buna "hezrame" denir.⁶⁴ Bu okuyuşta kelimeler aşırı hız sebebiyle birbirine

⁶¹ Başyığıt, *Tilâvette Tertîl ve Temsîl*, 53.

⁶² Karaçam, *Kur'an Tilâvetinin Esasları*, 387.

⁶³ Muhammed Zihni, *el-Kavlü's-sedîd fi 'ilmi't-tecvîd*, 21.

⁶⁴ Hezrame veya tahlîd, Kur'ân okunurken tecvîd ve mehâricü'l-hurûf kurallarına riayet edilmeden harfleri birbirine katarak okuma biçimidir. Ramazan Pakdil, *Talim Tecvîd Kırâat*, (İstanbul: İFAV Yay., 2016), 35-36.

karıştırılmaktadır. Tilâvet'in bu çeşidine *Keşşâf Tefsiri*'nde de değinilmiştir. Şuna da değinmek gerekir ki Hz. Ömer'in tilâvetin bu çeşidini en kötü okuyuş biçimi olarak sınıflandırdığı söylenmiştir.⁶⁵

Yukarıda zikredilmiş olan her dört okuyuş biçiminde de belirli hatalar ortaya çıkabilir. Bu türden sorunlar, 'lahn' olarak ifade edilmektedir.⁶⁶ Şurası gerçektir ki Kur'ân-ı Kerîm-i kesin olarak hatasız okuyabilmek pek mümkün görünmemektedir. Bu da Kur'ân'ın mucize oluşunun bir gereği olsa gerektir ki nakıs ve beşer vasıflarını taşıyan insanın meknûn, âlî, benzeri olmayan bu vasıfları taşıyan Yüce Kitab'ın karşısında eksik kalması pek mümkündür. Bu durumda kârifler ancak en doğruya yakın olabilme ve tüm gayretlerini sarfederek hatasız okumaya çalışma azminde olurlar. Bu hususta en doğru olanı Kur'ân eğitiminin "fem-i muhsin" diye tabir edilen bir üstattan müşâfehe yoluyla alınmasıdır.⁶⁷

2.3. Kur'ân-ı Kerîm Tilâveti Yapılırken Dikkat Edilecek Hususlar

Kırâat ile tilâvetin farkı daha çok mûsiki ve makamla beraber okunup okunmamasına göre değişmektedir. Şöyle ki kırâat, mûsikisiz okunabilirken; tilâvet mûsiki ile okunan bir yapıdadır.⁶⁸ Bunun yanı sıra tilâvet; her bir harfin hakkını ve müstehakını vererek, yine medleri azami ölçüde uzatıp

⁶⁵ Muhammed Zihni, *el-Kavlü's-sedîfî 'ilmi't-tecvîd*, 21.

⁶⁶ Eskicizâde, *Terceme-i Dürr-i Yetîm*, 22 vd.

⁶⁷ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Talha Yiğit, "İslam Kültür Tarihinde Musiki Kitabının Değerlendirilmesi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/20 (2020), 167-173.

⁶⁸ Posta Gazetesi, "Dünyada en çok okunan kitap Kur'an-ı Kerim" (Erişim 1 Haziran 2021)

izhâr ve şeddeleri vurgulayarak, ğunneleri de eksiksiz yaparak okumaktır.⁶⁹

Kur'ân tilâveti değişik şekillerde icra edilebilir. Örneğin kişi sessiz bir şekilde hatim sevabı almak için bireysel manâda Kur'ân'ı okuyabilir. Yine insanlara duyurarak ve mûsîki ile beraber tahkîk usûlû üzere tilâvette bulunabilir. Bu durumda Kur'ân okuyan kimse insanların içinde bulunduğu duruma göre hareket etmelidir. Her iki halde de kişinin Kur'ân'ı tecvid üzere okuması esastır. Bahsi geçen sözcük, “bir şeyi iyi yapmak, güzel yapmak, süslemek” gibi manaları içerir.⁷⁰ Tecvid ıstılahı olarak ise “harflerin mahreçlerinden ve sıfatlarından bahseden ilim” anlamındadır.⁷¹ Başka bir deyişle tecvid, “Harflerin mahreç ve sıfatlarına uymak suretiyle Kur'ân-ı Kerîm'i hatasız okumayı öğreten ilimdir”.⁷² Dolayısıyla Kur'ân tilâveti yapacak olan bir kişinin ilk olarak tecvid kaidelerini bilmesi gerekir. Zira tecvid ilmini öğrenmek ve onu gözeterek uygulamak her Kur'ân okuyucusu için elzemdir. Şuna da değinmek gerekir ki tecvide riayet edilmeden yapılan bir okuyuşta kişi günahkâr olma durumuyla karşılaşmaktadır.⁷³

Tecvid ilminin teoriden pratiğe geçmesi ve uygulanabilmesi için gerekli dudak tâlimi de önemli unsurlar arasındadır. Bu tâlim fem-i muhsin hoca tarafından edinilebilir ve

⁶⁹ Çetin, “Tilâvet”, 41/156.

⁷⁰ Âsım Efendi, “Tecvîd”, *Kâmus Tercemesi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2013), 1/1110.

⁷¹ Pakdil, *Talim, Tecvîd, Kırâat*, 25.

⁷² İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, (İstanbul: M.Ü. Vakfı Yayınları, 2012), 165.

⁷³ Ahmed Cevdet Paşa, *Kur'an Tarihi ve Kur'an Okumanın Edepleri*, çev. Ali Osman Yüksel, (İstanbul: Hamaloğlu Yay., 1985), 231.

elzemdir. Zira her harfin dudağa, ağza ve ses avazına vermiş olduğu renk ve ahenk farklıdır. Ayrıca harekelerde, ağız ve dudakların şekli değişebilmektedir. Tüm bunlarla birlikte Kur'ân tilâvetinde dış faktörler olan ses sistemleri ve ortamın sıcaklığı-soğukluğu veyahut oturulan sandalyenin konumu da son derece önemlidir. Zira bu durumlar, tilâvetin seyrine yön verebilmektedir.⁷⁴

Bu hususta şuna da değinmek gerekir ki Türkler'in veya diğer Müslüman toplumların kendi öz mûsikileri, hançere yapıları, ağız ve nağme yapıları birbirlerinden farklı olacağından okumalarda yerel unsurlar da devreye girebilir. Zira her toplumun kendi nağmeleriyle Kur'ân'ı okuması şüphesiz kendi coğrafyasında Kur'ân'ın tesir gücünü daha fazla ortaya koyacaktır. Dolayısıyla bu tarzda okunan Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinin nüzûl gayesine ve hikmete daha uygun düşeceği muhakkaktır. Bu itibarla Türkler, kendilerine has bir mûsiki türü ile kırâati icra etmişlerdir. Bu okuma şekline "lühûnu'l-Etrâk" denilmiştir.⁷⁵

Kur'ân tilâvetinde dikkat edilmesi gereken diğer hususlara gelince kişi, okuma esnasında çok fazla tegannîye kaçmadan tilâveti düz ve sade bir şekilde yapmalıdır. Kelimelerin ortasında ve sonunda bulunan harflere ses vurgusu yapmaktan da kaçınılmalıdır. Ancak nefy edatı olan ۛ ve ۞ gibi edatlara aşırıya kaçmadan hafifçe vurgu yapılabilir. Bu esnada nağme, motif ve kalıplar, âyet sonlarında aynı biçimde tekrar edilmemelidir. Yine âyet sonlarındaki medd-i tabîi ile biten

⁷⁴ M. Ekrem Karadeniz, *Türk Musikisi'nin Nazariye ve Esasları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2013), 164.

⁷⁵ M. Nuri, Uygun, "Kur'an ve Mûsikî", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 34*, (İstanbul: 2001), 54.

yerlerde bir elif miktarından fazla uzatmaktan kaçınmak gerekir. Ayrıca okumayı kontrolden çıkaracak biçimde ses yükseltmemelidir. Bir de çok kısa âyet ve sûre tilâvetlerinde meyana çıkmamalı ve tiz okumaya çalışmamalıdır. Tüm bunlarla birlikte okuyucular temsilî tilâveti iyi uygulayarak daha fazla mana yönüne eğilip şekilcilikten kaçınmalıdırlar. Zira Kur'ân'ın manasına hâkimiyet ne kadar artarsa kişi tilâveti o miktarda güzel yapar. Şuna da değinmek gerekir ki aşr-ı şerîf okuyan kişilerin sık okumuş oldukları yerlerin manasına vâkıf olması tilâvet açısından bu kişilerin yararına olacaktır. Böylece hem dinleyen kişiler hem de okuyan için istenilen maksat daha güzel bir biçimde ortaya çıkacaktır.⁷⁶ Tüm bunların uygulanması esnasında ses aralığı ne olursa olsun okuyucu önce konuşma sesine yakın olan pes sesle tilâvete başlamalıdır. Zira bu tilâvetin ilerleyen aşamasında okuyucuya büyük kolaylık tanıdığı görülür. Ayrıca sesinin entonasyonunun da oturmasını sağlar. Yine okuyucunun sesinin perdelere alıştırılarak ilerlemesi okuyucu içinde fiziksel sıhhat açısından iyi olur. Bu sayede kendisi ve sesi rahat olan okuyucu ses pürüzlerinden arınarak daha verimli bir tilâvet gerçekleştirmiş olur.⁷⁷

2.3.1. Lahn Meselesi

Kur'ân tilâvetinde lahn iki türlü gerçekleşir. Aşağıda lahnin mezkûr çeşitlerine değinilecektir.⁷⁸

⁷⁶ Sarı, *Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 34.

⁷⁷ Sarı, *Kur'an-ı Kerim ve Dinî Mûsikî*, 52.

⁷⁸ Sedat Kaya, "Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu ve Fâtiha Suresindeki Yansıması", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2021), 63-71.

2.3.1.1. Lahn-ı Celî: (الحن الجلى)

Kur'ân lafızlarında meydana gelen açık hataya lahn-ı celî denilmektedir. Lahnin bu türü daha çok harekeyi başka bir harekeyle veyahut harfi başka bir harfe benzetme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda mana bozulur. Bahsi geçen hallerden harekeyi değiştirmeye انعمت ifadesindeki (ت) harfini ötreli veya başka bir biçimde esreli okumak örnek verilebilir. (ط) harfini isti'lâ ve itbâk vasıflarından arındırarak okuma biçimi ise harfi değiştirerek okumaya misaldir. Şöyle ki ط deki ط harfinin itbâk ve isti'lâ vasıflarını değiştirerek د vasfında ت 'ya benzeterek okumak gibi. Lahn-ı celî الحمد الله de ل (lâm) harfine hareke vermede olduğu üzere sükûna hareke vererek okumak şeklinde de ortaya çıkabilir. Bunun yanı sıra لم يلد de د harfine hareke vermede olduğu gibi harfi düşürerek veyahut harfe ziyade ederek okuma biçiminde de gerçekleşebilir. Lahn-ı celînin hükmüne gelince lahnin bu türüyle kırâat sahîh değildir. Dolayısıyla bu kuralı ihlal eden kişinin arkasında namaz kılınmaz. Zira lahn-ı celîye düşmek haramdır.⁷⁹

2.3.1.2. Lahn-ı Hafî: (الحن خفى)

Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde lafızlarda manayı bozmayan fakat kırâatin güzelliğini ihlal eden okuma biçimi olup Kur'ân-ı Kerîm'in aslına uygun biçimde okunmasına mâni olan bir durumu ifade eder.⁸⁰ Medd-i tabîîyi ölçüsünden fazla uzat-

⁷⁹ Abdurrahman Çetin, "Lahn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/55.

⁸⁰ Muhammed Lütfi Tatlısu, "Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu: el-Mûdih fi't-Tecvîd Örneği", *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2021), 194-213.

mak, bir takım ârizî noktaları terk etmek, medleri gerektiği ölçüden fazla veya az çekerek okumak, ِ harfinin tekrarı, ُ 'un tutmalarında dikkatsizlik ve ُ'nun tağlîz kuralının haricinde kalın okunması bu durumun örneklerindendir. Bu tür hatalar genellikle harf uygulamalarında ârizî noktalarda yapılan ve kırâat erbabı olmayan kişilerin tespit edemeyeceği kusurlardır. Lahn-ı hafnin bu kısmı tahrîmen mekruh hükmündedir. Dolayısıyla okuyuş esnasında bu durumu izale edecek kadar tecvîdi bilip uygulamak vaciptir. Lahn-ı hafnin diğer bir kısmı ise tenzîhen mekruh sayılmaktadır. Bu hatalardan uzak durmak da müstehaptır.

2.3.2. Harfleri Seslendirmede Harekeler

Tâlim ve tashîh-i hurûf derslerinde harfler; üstün, esre, ötre, cezm, şedde ve medle okunur. Bu esnada yaygın olarak yapılan hatalar düzeltilmeye çalışılır. Bu bağlamda hoca, önce harf ve kelimeleri kendisi uygulayarak talebesine gösterir. Daha sonra talebeler, toplu biçimde koro halinde hocayı aynen tekrar etmek suretiyle hocanın yapmış olduğu uygulamayı tekrar ederler. Bu meyanda öğrencilere bireysel olarak hata yapmış olduğu harf ve hareketler belirtilir.

Çalışma yapılırken başlangıç olarak önce tekbir ve eûzü-besmele üzerinde dikkatli bir biçimde durmak gereklidir. Zira başlangıç mahiyetinde olan bu kelimelerin yanlışsız biçimde doğru telaffuzla okunması tilâvet esnasında büyük önem arz eder. Bir de tâlim dersi alan öğrenciye hareke ve sükûna uygun şekilde dudaklarının alması gereken hallerin bildirilmesi gerekir. Buna tecvid ilminde “dudak tâlimi” denilmektedir. Dudak tâliminin gayesi ve amacı, harflerin

harekeli, şeddeli, sükûnlu durumlarında doğru ve net bir sesle birlikte okumaya çalışmaktır. Şurası bir gerçektir ki tilâvet esnasında dudakların almış olduğu şekil ve hareketler telaffuz edilen harflerin çıkışında önemli bir rol oynar.⁸¹

Bilhassa müşâfehe uygulaması ile yapılan bu yöntemle Kur'ân kelimelerinin değişmeden bugüne kadar ulaşması mümkün olmuştur. Şu hâlde harf okunmaya başlanırken ağız ve dudakların durumu harekeye uygun vaziyette bulunmalıdır. Konuya hâkim olabilmek için de dudakların alması gereken şekilleri şüphesiz iyi bilmek gerekir.

2.3.3. Harekelerde Dudakların Konumu

Tilâvet esnasında dudakların konumu birçok ses ve fonetik değişikliğe sebebiyet vermektedir. Örneğin tecvid ilminde müstakil bir konu olarak ele alınan iklâb babında yukarıda belirtilmiş olan dudak konumları uygulandığı vakit dudak tâlimi için farklı konumlar sebebiyle farklı fonetik sesler ortaya çıkabilmektedir.⁸²

Dudaklar, harflerin harekeli hallerinde farklı konumlarda olabilmektedir. Buna göre sese yön vermek için alt çenenin biraz aşağıya doğru inmesiyle uygulanan ağız şekli, fetha harekesinde dudakların alması gereken haldir. Bu esnada çene biraz düşer ve dudaklar normal biçimde açıktır. Kesrada ise çene biraz öne doğru kırılır. Bu durumda dudaklar normal olduğu hal üzeredir. Damme harekeye gelince bun-

⁸¹ Mücella Hacımısıroğlu, “Abdülvehhâb el-Kurtubî ve Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî'nin Lahn Olgusuna Yaklaşımları Üzerinden Tecvid İlminde Meşârika-Meğâribe Karşılaştırması”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2022), 580.

⁸² Emrullah Tuncel, “Kur'ân Tedrisatında Harf Talimi'nin Önemi ve Usûlü”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (2021), 372-397.

da dudaklar şeklen biraz daha farklı konumlanır. Şöyle ki dudaklar biraz daha öne doğru uzatılarak okunur. Sâkin hallerde ise dudakların konumu evvelindeki harfin harekesine tâbîdir.⁸³

2.3.4. Kur'ân Tâlimi Nasıl İcra Edilir?

Lahnden kaçınmanın yolu tâlimden geçmektedir. Zira ses değişiklikleri ve doğru okumaya etki eden faktörlerden en önemlilerinden birisi şüphesiz tâlim konusudur. Genellikle öğretimi tanımlarken tâlim, eğitim sözcüğünü tanımlarken ise terbiye kelimeleri kullanılmıştır. “İlm” kelimesinden türemiş bu kelime, bir şeyin künhüne vâkıf olmak anlamına gelir. Yine tâlim, bir kişiye bilgi öğretmek, ders okutmak gibi anlamları barındırmaktadır. Bu durumda bilgi öğretmekten kişiye muallim, bilgiyi öğrenen kişiye ise müteallim denilmektedir.⁸⁴

Tâlim, Kur'ân kırâatinde geçmişten bugüne uygulana gelen bir öğretim tekniğinin adıdır. Buna bazen tâlim ve tashîh-i hurûf da denilmektedir. Konuyla ilgili şuna değinmek gerekir ki tecvid ilminde bir mahrec-i muhakkaka veyahut bir mahrec-i mukaddere uğrayarak çıkan birtakım seslere “harf” denilmektedir. Bu harflerin doğru biçimde öğrenilmesi ve tecvid ilminde anlatıldığı şekliyle telaffuz edilmesi gerekir. Yine örfî birtakım telaffuzlardan kaynaklanan hataların düzeltilmesi de elzemdir. Şu hâlde Kur'ân lafızlarını hatadan ve

⁸³ Ahmet Yüksel, “Arapça’da Bazı Telaffuz Problemleri ve Çözüm Yolları, Sikâl, Teazzur ve İctimâ’u’s-Sâkineyn Örnekleri”, *Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/30 (2011), 59-75.

⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, “a-l-m”, *Müfredât fî ğarîbi’l-Kur’ân*, (Beyrut: y.y., 1912), 1/446.

lahnden kurtarmanın en önemli unsuru mahreç ve sıfatları bilip bu harflerin doğru telaffuzuna dili alıştırmak; fem-i muhsin ve kâmil bir üstattan da Kur'ân'ı tâlim ederek okumak suretiyle harflerin hakkını ve müstehakkını gerektiği şekilde yapmaktır.

Mahalli ve yerel fonetik telaffuzlar, insanların ağız yapısına yerleşmiş olduğundan, doğru bir okuma için tâlim ve gerekli tashîh dersleri alınarak, harfler ve telaffuzların üzerinde sıkça alıştırmalar yapılır. Bu bağlamda harfi doğru biçimde telaffuz edebilmek için mahreç bilgisinin yanında bu harflerin lâzımî sıfatlarını bilmek de önemlidir. Zira mahreç bölgeleri aynı olan bazı harfler sıfatlarıyla birbirinden ayrılabilir. ⁸⁵ Yine medlerin miktarı, ihfâlar, idğâmlar, ğunnelerde tutma süresi ile harf ve ses uyumları önemli bir durum arz eder.

Tâlim alanı biraz da güzel sanatlar alanına yakın olduğundan bilgi birikimleriyle beraber sanat icrasında bir rol model ve pratik uygulamada başarı gibi durumlar söz konusudur. Şöyle ki bu derslerde sadece teorik bilgiyle iktifa edilmez. Şu hâlde teorik bilgiler yeri geldikçe telaffuz edilerek seslendirilmeli, okunmalıdır. Şuna da değinmek gerekir ki bu alandaki öğretici kimse gerek nazarî gerekse tatbîkî açıdan bu kabiliyete sahip kimse olmalıdır. Zira Kur'ân eğitiminde ve kırâatinde öğrencinin kabiliyeti önemli bir durum arz etse de öğreten kişinin bu konuda liyakatli oluşu ve ehliyet sahibi bir kişi olması son derece önemlidir.

⁸⁵ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2008), 199.

2.3.5. Kur'ân Tavrı ile İlâhi, Kasîde ve Mevlid Tavrının Birbirine Karıştırılması Sorunu

Bugün dünya üzerinde Kur'ân okumakla ilgili iki önemli tavır vardır. Bunlar Arap yarımadasını da içine alan Kahire ile İstanbul tavrıdır. Burada şuna değinmek gerekir ki her iki tavırda da Kur'ân metinlerinde veya tecvid kaide-lerinde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Bazen okuyuş farklılıkları ortaya çıkmış olsa da Kur'ân'ın lafızları her iki tavırda aynıdır. Nasıl ki bir ilâhiyi veya klasik eseri seslendirirken aynı eseri farklı kişiler farklı renk ve aksanda lehçede seslendiriyorsa, aynı şekilde milletlere özgü farklı şive ve tavrıların oluşması da doğal ve tabîi bir durumdur. Bu itibarla denilebilir ki her millet ve toplum; ağız, şive ve fonetik yatınlığına göre tilâvet gerçekleştirebilir. Bu durumun Kur'ân-ı Kerîm'in lafız ve mana bütünlüğü bakımından olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır. O nedenle milletler ve beldeler, kendine mahsus bir dille Kur'ân'ı okuyabilirler. Ancak bu kültürel aksan ve okuyuş gerçekleştirilirken herhangi bir harfin aslî mahrecine uygun telaffuz edilmemesi veyahut uzatılması gereken bir yerin uzatılmaması, ya da uzatılmaması gereken bir yerde harfin uzatılması gibi hatalar bunun dışındadır. Çünkü bu durumda mehâric-i hurûf ve tecvidi koruma unsuru devreye girer ki Kur'ân tilâveti gerçekleştirirken bu aslî iki özellikten taviz verilmesi mümkün değildir. Aksi halde mana değişikliği de vuku bulabilecektir. Bu ise tilâvet açısından oldukça sıkıntılı bir durumu ifade eder ki bundan şiddetle kaçınmak ve bu hatalara düşmemek gerekir.

2.3.6. Temsili Okuyuş

Sözlükte bir şeyi canlandırmak⁸⁶ benzetmek ve benimsemek gibi anlamlara gelen temsil; bir kimse adına onun vermiş olduğu yetkiye dayanarak iş yapmak, faaliyet yürütmek gibi anlamları da barındırır. İstilahî manasına gelince Kur'ân-ı Kerîm'in nazmının belağatını açık bir şekilde ortaya koyarak harfleri mananın gerektirdiği şekilde rollerine uygun bir biçimde, yine âyetlerin mefhum ve müeddalarına uygun bir tarzda edâ ve sadâ ile okunmasına temsili okuma denir.⁸⁷ Kur'ân tilâvetinde temsili okumanın önemi büyüken bugün maalesef bu husus unutulmaya yüz tutmuştur. Nitekim anlam içeriklerine yönelik vakf ve ibtîda konusu vs. birtakım meselelerle ilgili dikkatsizlikler sadece Türkiye'de değil birçok Müslüman ülkesinde görülmektedir.

Temsili okumada; Kur'ân tilâvetinde konu bütünlüğü olan bir bölüm içerisinde ibtidâyâ uygun bir şekilde konunun başından başlanarak tilâvet uygulanmalı; ilgili konunun bittiği yerde okuma bitirilmelidir. Ancak bu durum sıkça göz ardı edilebilmektedir. Bunun da şüphesiz bazı nedenleri vardır. Şöyle ki dil konusuna vâkıf olunmazsa özellikle mana bütünlüğüne riâyet azalmaktadır. Oysa tecvid ilminde sadece harflerin sıfatları ve mahreçleri belirtilmez, bunlarla birlikte manaya vurgu gözetilir ve kelimeler, anlamına uygun bir şekilde vurgulanır. Şu hâlde Kur'ân tilâveti yapan kimsenin

⁸⁶ Yaşar Kurt, *Kur'an-ı Kerim Okuyuş Şekilleri ve Temsili Okuma Esasları*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi, 2016), 5.

⁸⁷ Alican Dağdeviren, "Kur'ân Tilâvetinde Temsil", *EKEV Akademi Dergisi*, 12/35 (2008), 50.

manaya vâkîf olmadan güzel okuyabilmesi ve okuyuşa vurgular kazandırabilmesi pek mümkün değildir.⁸⁸

Temsil yapmak kaygısı ile çehreyi buruşturmak edâ ve sedâya uygun düşmeyen anormal birtakım şekiller vererek okumak, okumayı bir ağlamaya dönüştürme gayretinde olmak, ciddi ortama aykırı birtakım sesler çıkarmak temsili okuma denilen bu sanata yakışmaz. Âlimler bu şekilde tilâvetin yapmacık olacağını beyan ederek okuyucuları bu durumdan menetmişlerdir.⁸⁹

Konuyla ilgili şuna da değinmek gerekir ki tecvid ilminin içerisinde “temsil” kavramı da vardır. Dolayısıyla temsili, tecvid ilminden çıkartmak ve ayrı bir biçimde ele almak uygun değildir. Zira temsili okuma, Kur’ân’ın emretmiş olduğu tertîli de ifade eder. Dolayısıyla Kur’ân tam bir temsille okunmadıkça kâmil bir tilâvet söz konusu olmaz. Bu tür okuyuşta Kur’ân’ın fesahat ve belâğatını ortaya çıkaran birtakım unsurlar mevcut olup bunlar, ses vurgusu, raf-ı savt ve hafd-ı savttır.

2.3.6.1. Temsilde Esas Olan Kaideler

Temsilde esas olan kaideler 4 tanedir. Bunlar; ses vurgusu, vakf ve ibtidâ, raf’i savt ile hafd-ı savttır. Bunlarda vurgu iki maksatla yapılmaktadır. Buna göre ses vurgusunda, vurgu yapılacak olan kelime hangisiyse ve kastedilen maksadı hangi âyet taşıyorsa o kelime vurgulanır. Çünkü mana harfleri olarak ifade edilen bu kelimeler maksadı anlatmaktadır. Bu durumda okunuş şekilleri ifadeyi tahkîm ve tebdîl edebilir.

⁸⁸ Başyigit, *Tilâvette Tertîl ve Temsîl*, 100.

⁸⁹ Karaçam, *Kur’an Tilâvetinin Esasları*, 409.

Kelimeleri diğerlerinden ayırmak için de vurgu yapılır. Bu türden vurgu kelimenin başında olup ortada veya sonda vuku bulmaz. Yan yana gelen kelimelerde ise baş harflere yapılır. Böylece yeni bir kelimenin başladığı belirtilmiş olur. Bu ses vurgusu mana içeriğine yönelik yapıldığı için vurgu ve öne çıkarma noktaları daha çok mana içeriğine göre seçilmektedir.

Temsilî okumanın kısımlarından olan raf'î savt ile hafd-ı savt, Kur'ân tilâveti esnasında sesle ilgili olan meseleleri konu edinmektedir.⁹⁰ Bunlardan raf'î savt, sese baskı yaparak okumayı gerektiren yerleri ifade eder. Bunlar, daha ziyade Allah'ın (c.c) kudretini ve sonsuzluğunu dile getiren ifadelerdir. İlan edilen bazı hakikatler ve hüccetler de bu şekilde okunur. Bu tarz okumada İslâm dinindeki emir ve yasakları ifade eden âyet-i kerîmelerin yüksek sesle okunması öğütlenmektedir. Buradaki amaç Kur'ân'ın icaz oluşuna ve belağat yönüne vurgu yapan âyetlerde sesi yükseltmektir. Bu bağlamda nidâ harfiyle başlayan; müjde, mükâfat ve rahmet anlamı içeren ve İslâm'ın temel hüviyeti konumunda olan hakikatleri açıklayan âyetlerin delaletindeki önemli manalar sesin yükseltilmesiyle belirginleştirilir. Emir ve yasakların açıklandığı âyetler de bu şekilde okunur. Kur'ân tilâvet ederken sesin hafifletilmesi olayına ise hafd-ı savt denir. Sesi alçaltmayı gerektiren hususlar ise dua ve niyazlarla batıla ait birtakım ifade ve sözlerdir. Bunun yanı sıra tehdit sözleri ve ibret açıklayan bazı âyetlerde de ses alçaltılır.

⁹⁰ Ses vurgusu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sağman, *Sağman Tecvidi*, 36-39; Alican Dağdeviren, "Kur'an Tilâvetinde Temsil", *EKEV Akademi Dergisi*, 12/35 (2008), 49-62.

2.3.7. Kur'ân Tilâvetinin Mahiyeti

Tilâvet esnasında önce düşük bir sesle başlanır. Daha sonra orta seslerde biraz gezinerek ses parlatılır. Vurgu yapılması gereken âyet ve duraklara göre de makam, şifâhî olarak oluşur. Ardından nefes teknikleri de kullanılarak yavaş yavaş tiz frekanslara doğru seyir benimsenir.⁹¹ Bu pes, orta, tiz ses gibi aşamalarda çoğu zaman aynı makam kullanılmaz; birbirine kardeş ve yakın makamlar kullanılarak tilâvette seyir bozulmadan devam edilir. Mûsiki eşliğinde Kur'ân tilâvet edilirken âyetlerin mana inceliklerinin yanı sıra mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûfla tecvid esaslarına uyma konusu da ihmal edilmez. Tüm bunları gerçekleştirebilmek için tilâvet edecek kişinin gerek anlama hâkim olma gerekse telaffuzu zor olan birtakım kelimeleri rahat çıkarabilme düşüncesiyle okunacak metni önceden çalışmış olması gerekir. Bu durum, kendisine okuma esnasında güven telakki edecektir. Bu esnada okuyucunun nefes ayarlamaları yaparak âyetlerin uzunluk ve kısalığına göre bazı noktaları çalışması da çok faydalı olacaktır. Bu demektir ki okuyucu kimse tilâvete ne kadar özen gösterirse bu hal tilâvete o derece yansıyacaktır. Zira gerek ağız tembelliği gerekse belirli harflerin kulağa ve ağza yerleşmemesi sebebiyle tilâvet esnasında ve namaz kırâatinde hatalar yapılabilmektedir.⁹²

Kur'ân'ın bilgisiz, bilinçsiz bir şekilde tonlamasını ve fonetik yapısını bilmeden okumak ve bu hususlara yer vermemek şüphesiz sık ve rahatsız edici bir okuyuşu ortaya çıkaracaktır. Ayrıca ifrâd ve tefrîde kaçarak harflere aşırı yüklenmek ve

⁹¹ Sarı, *Kur'an-ı Kerim ve Dinî Mûsiki*, 52.

⁹² Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 20/230.

anormal vurgular yapmak yine rahatsız edici birtakım sesleri ortaya çıkaracaktır.

Tecvid, kırâat bilgisi, ses eğitimi, ses sistemlerinin güzelliği, mûsiki bilgi birikimi gibi özellikler, uyumlu bir şekilde sergilendiğinde güzel bir tilâvet ortaya çıkmaktadır. Bu bilgilerdeki herhangi bir eksiklik, okuyuşta birtakım kusurlara sebep olacak, bu hal dinleyen konumundaki kimselerin kulaklarını tırmalama ve onlara rahatsızlık verme olarak yansıyacaktır. Bununla beraber okumaya ses güzelliği de eklendiği vakit tilâvet daha güzel ve renkli bir hale gelecektir. Zira Kur'ân'ı kulağa hoş gelen bir sesle okumak oldukça önemlidir. Bu konuda tecvid, Kur'ân'ın ayrılmayan temel unsuru; mûsiki de onun süsüdür denilebilir.

Kur'ân tilâvetine uygun makamlara gelince okumalarda sık kullanılan ana makamlar; Uşşak, Hicaz, Rast, Segâh, Hüzûzâm, Nihâvend ve Hüseynî'dir. Geçiş için kullanılanlar ise Kürdili Hicazkâr, Müstear, Acem Kürdi, Şedd-i Araban ve Acemaşiran gibi makamlardır. Bunların icrasında, ses kullanımıyla ilgili, ortamda en son bırakılan akorddan devam edebilmek ve aynı ayarda kalabilmek şüphesiz bir hüner ve ustalık ister. Bu hususta şuna değinmek gerekir ki okuyucuların kendi ses aralığı hangi oktavlar arasına uygun ise o aralıklarda gezinti yapmalıdır.

Bu bakımdan bir kişinin potansiyelinde bulunmayan seslere çıkmaya çalışması ya da çok pes seslere inerken sesin kesilmelere uğraması sıhhatli okuyuş biçimi açısından bir sorun olarak nitelenir. Eğer istenilen bir seste giriş yapılmamış ise bu durumda çeşitli gezintiler yapılarak istenilen ton ve ses yakalanabilir. Bu itibarla okuyucu kişinin has-

sas bir kulağa sahip olması gerekir. Zira kişinin okumasını hiçbir saz yardımı almaksızın ve performansını güzel bir biçimde insanlara tesir edecek şekilde yürütmesi gerekir. Bir de “profan” denilen din dışı nağme ve makamları yapmaktan kaçınmalıdır. Tüm bunlarla birlikte medlerde ses titretme ve aşırı gırtlak nağmeleri yapıp boğucu ve rahatsız edici sesler kullanmaktan kaçınmalıdır. Yine forte ve piano ses ayrımlarına hâkim olmalı, bu sesleri gerektiği yerlerde güzel biçimde kullanmayı bilmelidir. Bu fonksiyonlar tam olarak yerine getirildiği vakit iyi bir okuyuşun sunum arzı da gerçekleşmiş olur.⁹³

2.3.8. Tilâvet Öncesi Yapılması Gereken Birtakım Ön Hazırlıklar

Tilâvet öncesi yapılması gereken en önemli işlerden birisi okunacak yerin tespiti. Yani hangi âyetlerin okunacağını belirlenmesidir. Bu bağlamda günün anlam ve önemine uygun ve insanların dinleyebilme süresini de hesaba katarak tilâvet gerçekleştirilmelidir. İlgili programa yönelik âyetler seçildikten sonra bunların ezberden okunması önemli bir husustur. Zira okunacak bölümler ezbere bilinmezse okuyucu bazı şüphelere düşebilir ve kendinden emin bir şekilde okuyuş yapamaz. Yine ezbere bilinmeyen yerlerde bazı kelimeler doğru okunmayabilir. Bunun yanı sıra ağız ve telaffuz yönünden oturmayan birtakım nağme ve harflerin çıkmasına sebep olunabilir. Ayrıca nefes açısından vakf ve ibtidâ noktasında da belirli problemler ortaya çıkabilir. Nitekim bu

⁹³ Sarı, *Kur'an-ı Kerim ve Dinî Mûsiki*, 57.

duruma TV'deki bazı programlarda rastlanabilmektedir. Şu hâlde kişi hâfız değilse okuyacağı yeri sık sık tekrar ederek tilâveti kolaylaştırabilir.

Okunacak âyetlerin manasını bilmek de tilâvet öncesi yapılan ön hazırlıklardandır. 'Aşr-ı şerîfin manasını bilmek, tilâvet seyrinde okuyucuya manaya göre vurgu yapılabilmesi yönünde kolaylık sağlayacaktır. Ayrıca bu durum okuyucunun tefekkür ve tezekkür yönünden önemli ölçüde yolunu açar. Zira manasına vâkıf olarak okunan 'aşr-ı şerif gerek okuyan kişide gerekse dinleyenlerde daha fazla etkiye sahip olur. Bu sebeple âyet içeriklerini bilmek son derece önemlidir. Bu hususta şuna da değinmek gerekir ki günün anlam ve önemine binâen konu bütünlüğü ve içerik gözetilerek âyetler seçilmelidir. Örneğin bir sünnet veya düğün merasiminde cenaze ile ilgili âyetler okunmamalıdır. Bununla beraber ortamdaki hale hitaben okunan âyetlerin okunması vaaz veya konuşma yapacak olan kişiye bir hazırlık mahiyeti taşır.

Okuyucular her ne kadar fem-i muhsin bir ağızdan ders almış; tâlim ve tecvid yönünden eksiği olmasa bile ilgili ortamlar ve yoğunluk bazen okuyucular açısından dikkat dağınıklığına sebebiyet verebilmektedir. Bu itibarla nefesi çabuk tüketen ve telaffuzu zor olan kelimelerin 'aşr-ı şerif icra edilmeden önce tekrar edilmesi okuyucuya büyük kolaylık sağlayacaktır.⁹⁴

⁹⁴ Mustafa Kara-Mehmet Çolakoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm'den Aşr-ı Şerîf Seçimi ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi gereken Hususlar", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 6/1 (2020), 111.

2.3.9. Kur'ân Tilâvetinde Tecvid İlminin Durumu

Her ilmin konusunu teşkil eden meseleler olduğu gibi tecvid ilminin de kendine has özel meseleleri vardır. Bunlar sadece 28 hecâ harfiyle onların zat ve sıfatlarından ibaret değildir. Bu bağlamda kelimeleri manalarına yaraşır bir şekilde telaffuz etmektir. Dolayısıyla Nazm-ı Celîl'in hem fesahatını hem de belâğatını açıkça belirterek okuyuş yapmak tecvidin birtakım meselelerini meydana getirir.

Tecvid ilmi şüphesiz geçmişten bugüne hem teorik hem de pratik yönü olan bir ilim dalı olarak ilerlemiştir. Pratik yönü daha ön planda olan bir ilim olduğu için doğal olarak bu ilmi elde etmek için bir üstada ihtiyaç duyulur. Şöyle ki tecvid ilminin teorik kısmı değişmeyen kaideleri kapsarken pratiği de bu kuralları yeri ve vakti geldiğinde icraya yöneliktir. İşte bu durum ameli yönünü yani (pratiği) ortaya koyar. Eğer teoride yazan pratikte uygulanamamışsa işin bir yönü eksik, maksat hâsıl olmamış demektir. Dolayısıyla bu konuda esas olan bu ilmi, fem-i muhsin bir ağızdan almaktır.⁹⁵ Zira fem-i muhsin kişiler, tecvid ilmini bir üstattan rivâyet eden, kaidelerinde kıyas edebilen; ayrıca doğru olan edâyı da fâsîd olanından temyiz edebilen kimselerdir. Bir de bu kişiler, bu konuda meleke sahibi olmuş ve ihtisaslaşmış kimselerdir. Bunun yanı sıra tecvid ilmini yalnız duyma (semâ) yoluyla ve taklitle bilenler de mevcuttur. Bunlar şek ve şüpheden kurtulamayan ve bilgisi zayıf olan kişilerdir. Bunların kırâatleri

⁹⁵ Kur'ân tilâveti esnasında harflerin mahreçlerinde, sıfatlarında ve tecvîd uygulamaları hususunda Türkiye ile diğer İslâm ülkelerinde görülen telâffuz farklılıkları ve bunların değerlendirilmesiyle ilgili bkz. Fatma Yasemin Mısırlı, *Türkiye'de Yaygın Tilâvet Geleneği ve Fonetik Tahlili*, (İstanbul: Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 58.

bir asla dayanmadığı ve bu kişiler anlayarak nakletmedikleri için bunların aktarımında tahrifat durumu arız olabilir. Bu hususta esas ve ideal olan bu ilmin hem kaidelerini öğrenmek hem de bu kaideleri hakkıyla tatbik edebilen fem-i muhsin kişiden tatbikatını elde etmektir.⁹⁶

2.3.10. Kırâat-i 'Aşere Dışındaki Kırâatlerle Tilâvet Yapılabilir mi?

Lügat olarak “Düzene koyma, toplama, inceleme ve sağlamlaştırma, sınıflandırma” gibi anlamlara gelen tahrîrât; ıstılahta, imamların râvîlerinden sonra gelen ve kırâat ilminde; “tarik” diye isimlendirilen isnâd halkaları ve zincirlerinin kırâat ilminin temel kaynaklarına gitmek sûretiyle, sıhhat derecelerini inceleyen ilim dalı manasındadır. Bu sayede kırâatlerdeki karışıklık ve tahrif gibi birtakım hatalardan korunması adına makbul kırâat vecihlerinin ortaya konulması mümkün olur. Diğer bir tarifte ise tahrîrât, mütevâtir olarak sened zinciriyle bir nesilden başka bir nesile aktarıla gelen ve Kur’ân kırâatinin her türlü tahriften uzak kalabilmesi için sarf edilen gayretleri ifade eder. Yani tahrîrât, kırâatlerin vücûhâtlarını asıl sahibine isnâd ettirilmesidir. Yine rîvâyetlerin birbirine karışmaması için gösterilen çabadır. Diğer bir ifadeyle derin bir kavrayış, anlayış, inceleme ile kırâatlerin tetkik, tenkîh ve tedvîn edilmesi faaliyetidir.⁹⁷

⁹⁶ Necdet Çağır, “Kur’ân Kırâatinde Mûsikî”, *Tarihten Günümüze Kırâat İlmi*, İstanbul: D.İ.B. Yay. Uluslararası Kırâat Sempozyumu, (16-18 Kasım 2012), (İstanbul: 2015), 588.

⁹⁷ Konuyla ilgili bkz. Recep Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kırâat İlminde Tahrirat Geleneği: İbnü'l-Cezerî Üzerinde Bir İnceleme”, *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*, (Bursa: 2021), 4.

İbnü'l-Cezerî, kırâate dair diğer kaynaklardan da istifade etmek suretiyle Dâni'nin eserlerinde yer alan râvî ve tarîklerle yetinmeyip kendinden önce telif edilen eserlerde yer alan rivâyet ve tariklerden bahsetmektedir. Bu bağlamda İbnü'l-Cezerî, tariklerden bahsederken birtakım vecihleri sıhhat bakımından inceledikten (tahrîr etme) sonra sağlam olanını sağlam olmayanından elemeyi tercih etmiştir. Bu ameliyede *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'deki vecihler ve bu vücûhâtlar üzerine bina edilen ilgili hükümler incelemeye tabi tutularak birtakım okumalar ve olumsuz sayılabilecek geliş yolları elenmektedir. Yine mutlak olarak ifade edilen bazı târikler ve vecihler de kaydedilerek bu ilme kazandırılmaktadır.

Tahrîrât meselesinde azîmet ve ruhsat olmak üzere iki ana ekol söz konusudur.⁹⁸ Şöyle ki bu ilimde İbnü'l-Cezerî'den sonra gelen âlimler ya aynı yolu takip etmişler ya da İbnü'l-Cezerî'nin uyguladığı metottan ayrı bir yol izlemişlerdir. Buna göre bazıları bu vecihlerin ihtiva ettiği kaynak eserlerin ve aktardıkları uygulamaların hepsini alıp bu bağlamda ruhsat yolunu tercih etmişlerdir. Diğer bazı kurrâ ise ihtiyatlı olanı tercih edip, azîmet yönünü benimsemiştir. Azîmet yönünü tercih edenlerin başında Yûsuf Efendizâde gelmektedir.⁹⁹ Sonraki süreçte Mustafa el-İzmirî bu sorgulama işini daha da ileri seviyelere taşımıştır. Ancak İzmirî'den sonra İzmirî'nin yolunu takip eden bazı azîmet ehli âlimler

⁹⁸ Recep Koyuncu, *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*, (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 67.

⁹⁹ Ali Öge, *Yûsuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*, (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2019), 94.

olduğu gibi el-Mütevellî örneğinde olduğu üzere İzmirî'ye muhalefet eden isimler de mevcuttur.¹⁰⁰

İbnü'l-Cezerî, sonrasında bu alanda Yûsuf Efendizâde (ö. 1167/1754), Kettanizâde Muhammed en-Na'îmî Efendi (ö. 1169/1755), Muhammed b. Ahmed b. Hasen b. Süleyman (ö. 1313/1899) gibi kişiler ön plana çıkan âlimler olmuştur.¹⁰¹ Bunlardan Yûsuf Efendizâde,¹⁰² Ali el-Mansûrî¹⁰³ ve talebesi Mustafa el-İzmirî,¹⁰⁴ tahrîrât konusunda İbnü'l-Cezerî'den sonraki dönemlerde dikkat çeken kişiler olmuşlardır.¹⁰⁵

Şuna da değinmek gerekir ki tahrîrât, takrîb ve Tayyibe merkezli olup zayıf veya orta derecede kuvvetli denilebilecek vecihlerin arttığı meselelerde ele alınan bir konudur. Dolayısıyla kırâât-i seb'ada bu durum söz konusu değildir.

Tahrîrâtın araştırmayla alakasına gelince tahrîrât sayesinde okunması câiz kırâatler ortaya konulur; bunların dışındakilerin özellikle namazda okunmaması hususuna dikkat edilir. Bununla beraber tahrîrât elemesinden geçemeyen kırâatler çeşitli ilim dallarında kullanılabilir. Konuyla ilgili

¹⁰⁰ Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 104-106.

¹⁰¹ Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", 102-106.

¹⁰² Yûsuf Efendizâde ve kıraat ilmine hizmetleriyle ilgili bkz. Ali Öge, *18.Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yûsuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*, (Konya: Hacıveysizâde İlim ve Kültür Vakfı Yay., 2019); Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, (İstanbul: Ravza Yay, 2018), 203-213.

¹⁰³ Ali b. Süleyman'la ilgili bkz. Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, (İstanbul: Ravza Yay, 2018); "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44 (2017), 113-148; "Osmanlı'da Dâd Harfi Tartışmaları Bağlamında Ali b. Süleyman'ın Yeri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2017), 245-257.

¹⁰⁴ Mustafa İzmirî ile ilgili bkz. Gökdemir, *Ali b. Süleyman ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, 108-109.

¹⁰⁵ Abdurrahman Çetin, *Ebû Amred-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, (İstanbul: Ensar Yay. 2015), 44.

Yûsuf Efendizâde'nin tepkisi kayda değerdir. Nitekim o, tahrîrât ilminin önde gelen âlimlerindendir. O, Osmanlı'da mütevâtir ve sahîh kırâatlerin dışında kalan şâzların eğitim müfredatından kaldırılmasında önemli rol oynayan kişilerdendir. Şöyle ki Yûsuf Efendizâde, bahsi geçen kırâatlerin Kur'ân'dan sayılmayacağı düşüncesiyle ibadet mahallerinde ders ve merasimlerde okutulmayacağı düşüncesindedir.¹⁰⁶

2.3.11. Ses Sistemlerinin Camide İcra Edilen Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetindeki Rolü

Kârî kişi, tilâvet hususunda kabiliyetli, ehil ve üstâd bir kimse olsa da ve okuyuşun teknik kısmını bilse de sistemler iyi değilse bu durum onun iyi ve etkili bir performans sergilemesini engeller.

Güzel ve tesirli Kur'ân tilâvetlerinin en iyi bir şekilde cami akustiklerinde gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Bu meyanda en güzel ses akustiklerinin Selâtin camilerde yakalandığı görülmektedir. Zira Osmanlı mimarisi olan yapılarda iç mekânlarda kullanılan malzeme ve mimari çok iyi ölçümlenmiş, adeta bir ses cihazının yakalamış olduğu akustik ve ses ortamı bu kerpiç ve tuğla ile yakalanmıştır. Ancak camilerdeki ses desibel düzeylerinin uygunsuzluğu, cızırtı vs. mikrofon seslerine dair sorunlar ve setupların yanlış kurulumu, Kur'ân tilâvetini olumsuz etkilemektedir. Şöyle ki ses sistemi kurulumlarında okuyucu kişi monitör hoparlörlere uzak ise kendi sesini duymada güçlük yaşayacaktır. Bu bağlamda kişi sesini alamadığından ve frekans aralığı

¹⁰⁶ Konuyla ilgili bkz. Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi", *Marife*, 19 (2019), 67-81.

çatışmasından okuyucu daha erken yorulacaktır. Böylece tiz sesler daha fazla duyulacaktır. Yine orta sesler ve bas okuyuştaki sesler iyi algılanamadığı için okuyucu tiz okuyuşa kıvamsız çıkış yapacak, dolayısıyla yorulacaktır. Bu duruma camilerde sıkça rastlanmaktadır. Hatta birçok din görevlisi iyi olmayan ve algılanamayan ses sistemleriyle çalıştığı için kısa zamanda ses ve meslek hastalıklarına yakalanabilmektedir. Burada esas olan öncelikle mikrofonla amfi mikser ve kolon hoparlörlerinin kaliteli olması, yine birbirini görecek şekilde konumlanmasıdır. Bununla beraber telsiz mikrofonların pillerinin sık sık kontrol edilmesi gerekir. Şuna da dikkat etmek gerekir ki secdeye giderken Gain tuşunun veyahut volüme sesinin fazla açılmasıyla mihraptaki mikrofon bir anda ötmeye başlayabilir. Ayrıca camilerde gerek iç gerekse dış sistemlerde ses desibel düzeyleri sık sık kontrol edilmeli, bu konuda insanların rahatsız olacağı ses ve düzeyler makul hale getirilmeli, yine mikrofon ses tonlamaları ve mikser ayarları varsa güç ayarları ayda bir kez kontrol edilmeli, bu bağlamda dip ses ve yanlış tonlamalar düzeltilmelidir. Bununla beraber mikrofon kullanım tekniğini bilmeyen kişilere gerek müezzinlik gerekse imamlık gibi görevler geçici de olsa verilmemeli; cemaat ses düzeylerindeki fazla bağırma-lara ve ani çıkışlı gürültülü ses tonlarına maruz bırakılma-malıdır. Camilerde olması gereken ses aralıklarına gelince bu konudaki uygun değerdeki ses aralıkları reverberasyon süresi (T, T30, T20) (s), ses kaynağı kapatıldıktan sonra oda-

daki ses seviyesinin 60 dB azalması için geçen süre olarak tanımlanmaktadır. Bu da hacim ve frekans dağılımına göre değişkenlik göstermektedir.¹⁰⁷

2.3.12. Ses Teknolojilerinin Okuyuş ve Performansa Etkisi

Hali hazırda ses sistemleri oldukça gelişme kaydetmiştir. İlk dönemlerde insanlar su kuyularına okuyup oradan yansımalar elde ederken, son aşamada ise ses sistemlerinde bulunan güç mikserlerdeki özelliklerin artırılmasıyla, Efekt, Eko, Bas Mid High Gain gibi modüller ses tonlaması ve şekillendirmelere önemli derecede katkı sağlamıştır. Yine bulunan iki yüz elliye yakın değişik formattaki ses tipleri ve bu formatlara eklenen; aktif, pasif hoparlörler ve subbas özelliklerinin de yüklenmesiyle ses formatları çeşitlendirilmiştir.

Buna ek olarak sesi daha iyi ulaştırma görevini ifa eden, lineer ray birleştirici güç fonksiyon hoparlörleri ve dinamik mikrofonlar, yine sesin daha kuvvetli ve güzel açıdan gelmesini sağlayan askı aparatlarıyla trusslar son dönemde sahne icralarında bulunan kişilere gerek müzikal gerekse ses performansları açısından büyük bir katkıda bulunmuştur. Ayrıca ses kolonları iç mekanizmasına takılan tweeter ve crossover devreleri ses frekanslarının oluşumu ve renklendirmesinde büyük rol oynamaktadır. Böylece daha önce sadece belirli mekânlarda elde edilebilen ses akustiği daha çok ortama taşınmış, istenilen ses ve ortama daha farklı mekânlarda ula-

¹⁰⁷ Muammer Yaman-Özlem Sağıroğlu, “Osmanlı Dini Mimarisinde Akustik Performansın Geleneksel Yapım Teknikleri Çerçevesinde İncelenmesi”, *TÜBAV Bilim Dergisi*, 13/1 (2020), 45.

şılabilir hale gelmiştir. Bununla beraber iyi ayarlanmayan ve düzgün kullanılmayan bir ses sistemi rahatsız edici durumda olabilmektedir. Yine seslerin fazla açık olması tonmayster ayarlarının düzgün yapılmaması, bas veya tiz, efekt ve ekonun fazla oluşu bulunulan ortamı bazen daha da rahatsız edici bir duruma sürükleyebilmekte; performans sergileyen kişiye iletmış olduğu seslerin yanlış efekt dönüşleri ile iyi bir performans sergilemesini engelleyebilmektedir. Şu hâlde ses sistemleri ve tonmayster ayarlarının iyi olması sahne performansına olumlu etki ederken düzgün kurulumu yapılmayan ve kompakt olmayan sistemler, kişilere katkı sağlamaktan uzak kalmaktadır.¹⁰⁸ Tüm bunlarla birlikte açık sahnede sergilenen okuyuşlarla kapalı alanda seslendirilmesi yapılan tilâvetler arasında zaman zaman rüzgâr, yağmur, güneş ve program saatinin gündüz veya gece olması gibi faktörler sonuca etki eder durumdadır. Ayrıca konuyla ilgili okuyucu kişinin o esnadaki psikolojik ve fiziki durumu, sıcaklık, soğukluk, açlık ve tokluk halleri, ortamdaki atmosferin havası gibi birtakım sonuca etki eden faktörler de bulunmaktadır.

¹⁰⁸ Özhan Atalay, “Bir Müzik Sisteminden Daha İyi Ses Alabilmek için 22 Öneri”, (Erişim 15 Ocak 2023).

3. KU'RAN VE MÛSİKÎYİ BİRLİKTE İCRA EDEN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

Özel bir vakfa başvuru yapan öğrenciler arasında yapılan araştırmada Kur'ân-ı Kerîm'i yüzüne okumada öğrencilerin %20'sinin lahn-ı celî, %70'inin ise lahn-ı hafî; yine %50'sinin yüzeysel manada talimde yanlış yaptığı belirtilmektedir. İyi derecede talim okuyanların oranının ise %5'i bulunduğu zikredilmektedir. Görüldüğü üzere tecvid hatası oranı mûsiki olmadan da yüksektir. Bu itibarla mahreç ve sıfat sorunları makamsız ve mûsikisiz okuyuşlarda da mevcuttur. Bu problemlerden kurtulmak eğitim ve öğretimin daha yaygın hale getirilmesiyle ve üzerinde daha çok zaman harcanarak, kişilerin telaffuzlara yakinen kulak vermesiyle elde edilebilir.¹⁰⁹

Cumhuriyet'ten sonraki yıllarda (1924-2000) ülkenin içerisinde bulunduğu siyasal, ekonomik buhranlar birçok konuyu derinden etkilemiştir. Nitekim bu dönemde Türkiye kendi kabağının içerisinde birçok iç ve dış problemlerle gerek hükümet olarak gerekse sivil alanlarda büyük sıkıntılarla

¹⁰⁹ Mısırlı, *Türkiye'de Yaygın Tilâvet Geleneği ve Fonetik Tahlili*, 98.

karşılaşmıştır. Bunun yanı sıra Kur'ân okuma ve okutma hususunda birtakım sıkıntıların yanı sıra hür irade ile ibadet konusunda problemlerin yaşanması gerek Kur'ân eğitim ve öğretimi gerekse Kur'ân okuyucuları açısından zorlu bir süreç olmuştur. Zira bu aşamalarda açıktan Kur'ân okumak ve yaymak yasaklanmış ve bu meyanda yapılan hizmetler kısıtlı ve takip altında olmuştur. Konuyla ilgili dönemin İstanbul müftüsü M. Fehmi Ülgener'in kaleme aldığı 17.7.1935 tarihli ve 317 sayılı raporunu burada zikretmek faydalı olacaktır. Buna göre o dönemlerde Kur'ân öğretimiyle ilgilenen Hâfız Hasan Akkuş ve Hâfız Ömer, İstanbul Müftülüğü'ne çağırılmış ve kendilerine şu sözler sarf edilmiştir:

“Her mûcib-i işâr tenbîhât ve tebliğâtta bulunulduğu üzere vazifedâr olmayanların şurada burada ders vermelerinin muvâfık olamayacağından dershanelerin müteaddit yerlerde bulunmaması ve öğrenmek isteyenlerin herhalde ilk tahsillerini bitirmiş olmaları hususu kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede Hâfız Ömer'in Fatih ve Çarşı'da, Hacı Evliya Hâfız Hasan'ın Yeni, Beyazıt ve Nuruosmaniye camilerinde okutma gün ve saatleri tespit edilerek keyfiyetin makâm-ı vilâyete bildirilmiş olduğu arz olunur.”¹¹⁰

Kur'ân eğitimiyle ilgili bu hususun; Kur'ân'ın anlaşılmasına, aktarılmasına hem de okunmasına birçok açıdan olumsuz etkileri olmuştur. Şöyle ki Türkiye'de Kur'ân eğitim ve öğrenimi 24 yıl, Arapça ezan ise 18 yıl boyunca yasaklanmıştır. Bu yasak 3 Mart 1924 tarihinde 430 numaralı yasa

¹¹⁰ Ahmet Koç, “Şehir ve Medeniyetin İnşasında Din Görevlilerinin Rolü”, IX. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu, ed. Mustafa Sürün, (İstanbul: Yunus Emre Camii Vakfı, 2018), 466.

ile başlamış, 1948 yılına kadar aralıksız devam etmiştir. Bu durumun sonucunda eleman açığının büyümesiyle ilk kez 15 Ocak 1949'da İmam-Hatip kursları açılmıştır.¹¹¹

Neyse ki bu durum 1949'dan itibaren değişmeye başlamış, Kur'an öğretiminin serbest olmasıyla okuma ve okutma işi kolaylaşmış, yine okuyucu ve kâfirlerin sayısı, zamanla artış göstermiştir. Ayrıca Kur'an, zaman zaman radyolarda okunmuş, 80'li-90'lı yıllarda biraz daha kendisine geniş alan bulabilmiştir. 2000'li yıllar ve sonrası dönemde ise Kur'an okuyucuları gerek uluslararası düzeyde gerekse Türkiye çapında birçok yarışmalara katılmışlardır. Bu yarışmalarda birinci, ikinci ve üçüncü olarak derece alanlar çeşitli dönemlerde Kur'an tilâveti hususunda sembolik kişiler olmuş ve temsilci okuyucu haline gelmişlerdir.¹¹² Ayrıca son 4 yıldır TRT'de düzenlenen Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma yarışması bu hususta Türkiye'de her yaştan ve meslekten önemli okuyucuların, kişilerin tanınmasına vesile olmuştur. Yine son dönemlerde sıkça çeşitli müftülüklerce düzenlenmiş olan hâfızlık törenleri bu alana önemli katkılarda bulunmuştur.

Son yıllarda meşk usûlünden ziyade sosyal medya vs. iletişim araçlarının yaygın kullanılmasıyla birlikte talebe-hoca ilişkisinden daha çok okuyucuların kayıtlarının doğrudan taklit yoluna gidilmesi suretiyle o kişi gibi okuma hedefi güdülmüştür. Bu itibarla okuyucular her ne kadar taklit etmiş olduğu kişi gibi okusa bile hoca-talebe bağlamında öğrenilen saygı, temsil kişiliği, mütevazılık gibi davranışların zaman

¹¹¹ Orhan Turan, "Kur'an ve Ezanın Yasaklı Yılları", (Erişim 13 Eylül 2022).

¹¹² Mehmet Ali Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, (İstanbul: Mîhrabad Yay., 2021), 256.

zaman aksadığı görülmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın kendine has ilmihali gibi değerler zaman zaman atlanmış; bunun sonucunda bireysel okuyucu kimliği ön plana çıkmış, öğrendiğini öğretme metodu maalesef ki azalmaya doğru gitmiştir, denilebilir. Oysa tâlim okurken ve hocadan ders alırken o andaki hataları kaçırmamak için kayıt yapılmalı ve yanlışlar buradan dinlenilmelidir. Bu sayede okuyuş esnasında daha az hata yapılır. Bu meyanda fem-i muhsîn bir ağızdan meşk usûlüyle karşılıklı hoca-talebe ilişkisi bağlamında bu mesleğin gereği öğrenilir. Aşağıda bahsi geçen şekilde Kur'ân okuyup okutan kişilerin hayatlarından birtakım kesitler sunulacaktır.

3.1. Hâfız Sâmi (1874-1943)

Hâfız Sâmi, Osmanlı döneminde yetişmiş önemli kârîlerdendir. Kendisi mûsiki derslerine Müştakzâde Hacı Ethem Efendi'den başlamıştır. Münir Kökden'in referansıylâ Zekâi Dede'ye meşk için geldiğinde, o, "Oğlum sana Hüdâ meşketmiş, benim meşk edecek bir şeyim yok!" demiştir. Bu sözler kendisinin mûsikide ve Kur'ân tîlavetinde ne kadar mahir olduğunu göstermektedir. Hâfız Sâmi, Bulgaristan'ın Filibe bölgesinde dünyaya gelmiştir. Babası, Hacı Ali Rıza Efendi; annesi ise Zâtiye Hanım'dır. Hâfız Sâmi'nin ailesi Osmanlı-Rusya savaşının ortaya çıkması sebebiyle 1877-1878 yıllarında Filibe'den İstanbul'a göç etmiş ve burada Fatih semtindeki Hâfız Paşa semtinde ikamet etmiştir. O, Mehmet Atâ Sıbyan okulunda yaklaşık on yaşlarında okurken o esnada sesinin güzel oluşu ile dikkat çekmiştir.

Hâfız Sâmi, Sultan Selim Camii imamı ve Reîsü'l-Kurrâ olan Hacı Hasan Efendi'den hâfızlık eğitimini ikmâl e-

miştir. Yine o, mezkûr hocasından kırâat, Yedi Emîrler türbedarı Kadri Efendi'den de tashîh-i hurûf eğitimiyle Kur'ân'ı güzel okumaya yönelik dersler almıştır. Ayrıca Abdüş Hoca Efendi'den de medrese dersleri okumuş ve otuz beş yaşında ondan icâzet almıştır. Hâfız Sâmî, Halıcioğlu'ndaki Topçu Mektebi'nde 1893-1906 yılları arasında imamlık görevi ifâ etmiş;¹¹³ Şeyhülislâm Hüseyin Hüsnü Efendi'nin hünkâr imamlığı teklifini nazikçe reddetmiş, bir dönem de Galata Camii'nde imamlık yapmıştır. Hâfız Sâmî, ilerleyen dönemde amansız bir sinir hastalığına yakalanmış, dolayısıyla görev yapamamaya başlamış; bu hastalığın ardından sadece kendisi için çok önem arz eden yerlerde tilâvette bulunmuştur. Hâfız Sâmî, 26 Nisan 1943 yılında hekime tedavi olmak için giderken yolda vefat etmiş, şair Bâkî'nin mezarının yakınına defnedilmiştir. Hâfız Sâmî'ye soyadı kanununun ardından Ünokur soyadı verilmişse de genel olarak herkes kendisini Hâfız Sâmî olarak tanımıştır.¹¹⁴

Hâfız Sâmî, Osmanlı'nın dağılma dönemlerinde yetişmiştir. O, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti başta olmak üzere mevlid, kaside, ezan ve gazel türlerini güzel okumasıyla bilinmiş; önce Fâtih ardından Beyazıt ve Yerebatan Camii'nde hatırı sayılır büyük kalabalıklara uzun bir süre mukabele okumuştur. Özellikle onun, 1900-1910 yılları arasında Fâtih Camii'nde okumuş olduğu hünkâr mahfilindeki öğlen ve ikindi mukabeleleriyle ün kazandığı ifade edilmiştir. Bazı kaynaklarda

¹¹³ Elif Bilge Kurtuldu-M.Salih Ergen, "Geleneksel Türk Müsikisi Ses İcracılarından Hafız Sami'nin Hayatı-Gazel İcracılığı Üzerine Bir Çalışma", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (ty), 575.

¹¹⁴ Nuri Özcan, "Hâfız Sami", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 15/102.

onun kırâati esnasında cezbeyle kendinden geçen kişilerin olduğu, dinleyicilerin şevkten oluşan seslerinin camilerin kubbesinde yankılandığı söylenmiştir. Hastalandıktan sonra minberlerde ve mahfillerde pek kendisine rastlanmadıysa da kendisinin 1928 yılının Ramazan ayında bazı günlerde Fâtih Camii'nde mukabele okuduğu söylenmiştir.

Hâfız Sâmi, Kur'ân okurken tashîh-i hurûfa ve tecvide son derece riâyet ederek okumuş, aşırı biçimde teğannîyle lüzumsuz ses çıkışı ve nağmelerden uzak durmuştur. O, aynı vukûfiyet ve hâkimiyeti mevlid okurken de göstermiştir. Bu bağlamda o, okuduğu bahrin hakkını vererek, yine mana ve diksiyon konusunda hassas davranarak dinleyenlerine güzel bir üslûp sunmuştur. Hâfız Sâmi, bu esnada bünye olarak uzun ve yorulmak bilmeyen bir nefese sahip olmuştur. Nitekim onun, mevlîd-i şerîf okurken, gereken perde ve nağmeleri göstererek üç beyiti bir solukta okuduğu nakledilmektedir. Ayrıca o, tavır ve üslup geleneğini devam ettiren önemli bir şahsiyettir.¹¹⁵

Okuduğu mısraları bizatihi kendisinden ruh katarak seslendirdiğini ifade eden Ali Rıza Sağman, *Hâfız Sâmi Merhum* isimli eserinde; Sâmi'nin mevlîd-i şerîfi, Kur'ân'dan daha iyi okuduğunu yazmıştır. Şöyle ki Kur'ân okurken birtakım sesi kullanmada bağlayıcı kurallar bulunup teğannî sınırlamaları söz konusudur. Ancak mevlid okurken böyle bir sınırlama söz konusu değildir. Yani mevlîd-i şerîfte ses aralığı ve serbest okuyuş daha fazla yer alır. Sağman, konuyla ilgili, mevlid

¹¹⁵ İstanbul Teknik Üniversitesi, (İTÜ), "Türk Musikisi meşk geleneğinde bir icra; Hafız Sami" (Erişim 20 Kasım 2022).

konusunda çok okuyucu kişilere rastladığını; ancak en güzel mevlid okuyuşunu Hâfız Sâmi'de gördüğünü belirtmiştir.

Hâfız Sâmi, Türkiye genelinde ve Anadolu'da birçok tilâvette bulunmuştur. Bilhassa 1910 yılında Dârulfünûn gençleri için Süleymaniye Camii'nde okumuş olduğu mevlid ve 1901'de Zeyrek Kilise Camii'ndeki okuyuşu, yine Esad Efendi Tekkesi'ndeki Mülk sûresi tilâveti bilhassa kayda değerdir. Şöyle ki Esad Efendi Tekkesi'ndeki okuma esnasında bazı dervişler cezbeyle kapılmışlardır.¹¹⁶ Nitekim okuyuş esnasında cezbeyle kapılıp bağırmaya başlamaları ve kendilerini yerlere atmaya başlamalarıyla Şeyh Efendi, yüksek bir sesle "el-Fâtîha" diyerek Hâfız Sâmi'nin okuyuşunu kesmek durumunda kalmıştır.

Hâfız Sâmi, üç oktav sesin üstünde arzu ettiği şekilde rahatlıkla okumuş, sözlerin anlam derinliğini bozmamıştır. O, tiz ve pes seslerde hece ve uyakların hakkını vererek okumuş, vurgu yapılması gereken yerlerde vurgular yaparak dinleyiciyi etkilemiştir. Onun ses genişliğini, okuma esnasında meyan üstüne meyan ekleyerek yapmış olduğu icralarda görmek mümkündür. Yine o, genel biçimde ses seyri alışkanlığı olarak Mansur Akord'un tiz Nevâ perdesinde okumuştur.¹¹⁷ Bunun yanı sıra gâzel okurken tavrında âşıkane bir edâ hâkim olmuştur. Ayrıca o, dinî ve din dışı müsikiye ait birçok eseri plaklara okumuş ve bu kayıtlar çok büyük ilgi görmüştür. Ancak o dönem içerisinde bulunan teknolojik eksiklik, Hâfız Sâmi'nin o zamanki okuyuşları-

¹¹⁶ Zeki Altun, "Merhum Hâfız Sâmi Efendi", *Kök Dergisi*, 13 (1982), 33.

¹¹⁷ Genç Dergisi, "Bülbülleri Susturan Adam: Hafız Sami Efendi", (Erişim 3 Şubat 2021)

nı bugüne tam olarak iletmekten uzaktır. Ayrıca plaklarda zaman sınırlamasının olması da onun okuyuşundaki incelikleri tam olarak sonraki yıllara aktaramamıştır. Sözleri Şeyh Erbîlî'ye ait olan Hicazkâr makamında okumuş olduğu “Tecellâyı cemâinden Habîbim Nevbahar âteş” sözleriyle başlayan kasîdesi onun en çok okuduğu ve sayesinde meşhur olduğu kasîde olarak bilinir.

3.2. Hâfız Esad Geredeli (1917-1958)

Bolu'nun Gerede ilçesine bağlı Ağızören-Güney Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası medrese mezunu Ali Efendi; annesi ise Fatma Hanım'dır. Hâfız Esad, köyünde ilkokulu bitirmiş ve hâfızlık eğitimini tamamlamıştır. Onun delikanlılık dönemi; eğitim, ticaret ve seyahatler açısından çok hızlı geçmiştir. Örneğin o, zamanın zor şartlarına rağmen yürüyerek Gerede'den Kızılcaham'a bu ilçeden de Ankara'ya gelmiştir.¹¹⁸

Hâfız Esad, 1933 yılı itibariyle Ali Rıza Efendi'den dersler almaya başlamış; daha sonra aktif mûsiki faaliyet yürüten Eşref Paşa'daki İzmir Mûsiki Cemiyeti'ne gitmiş; orada Rakım Erkutlu, Neyzen Cemil, Muallim İsmail Hakkı Efendi gibi önemli şahıslarla tanışmış; burada ileri seviyede mûsiki eğitimi almıştır. Bu sayede o, girmiş olduğu imamlık-müezzinlik imtihanlarında, sınavları birinci olacak şekilde kazanmıştır.¹¹⁹

Hâfız Esad, 27 Nisan 1943'te Hâfız Sami'nin vefatı esnasında Fatih Camii'nde cenaze namazında okumuş olduğu 'aşr-ı

¹¹⁸ Sarı, *Kur'an Tîlâvetinde Türk tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 110.

¹¹⁹ Sarı, *Kur'ân Tîlâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 111.

şerîfle başta Sadettin Kaynak olmak üzere diğer hâzırûnun dikkatini celbetmiş; bu esnada Sadettin Kaynak, kendisini talebeliğe kabul edebileceğini söylemiştir. Yine o, Hasan Tahsin Parsa, Ali Rıza Sağman gibi kıymetli şahsiyetlerle tanışıp onlardan meşk etmiş ve dersler almıştır. Ayrıca o, mûsiki noktasında çaba gösterip İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda çeşitli koro çalışmalarına katılmıştır. Daha sonra İstanbul Yavuz Selim, Cerrahpaşa ve Edirnekapı Mihrimah Sultan camilerinde görev yapan Geredeli'nin okuyuşundaki cesareti, zerafet ve güzelliği gören Diyanet İşleri Başkanı, din görevlilerinin o dönemki istihkakları ve özlük haklarını iyileştirme adına kendisinden çalışmalar yapmasını talep etmiş, bunun üzerine Esad Efendi, sık sık Ankara'ya gitmiştir. Aynı tarihlerde Cuma sabahları için radyodan Kur'ân okunmasına karar verilmiş; bu programı yönetmesi için Esat Gerede'ye program icrası için teklif götürülmüştür. Ancak o, bu meselede ehliyetsizlik düşüncesiyle teklifi hemen kabul etmemiş okuyucu kişilerin bir uzman heyet tarafından seçilip radyoya gönderilmesinin daha uygun olacağını Ahmet Hamdi Akseki'ye söylemiştir. Onun bu düşüncesi karşılık bulmuş; başkan, bir karar mercii heyeti oluşturmuş ve ardından da bu heyet radyo okumaları yapmak üzere üç kişide karar kılmıştır. Söz konusu kişiler; Hasan Akkuş, Abdurrahman Gürses ve Hâfız Esat Geredeli'dir. Radyo neşriyatına başlanınca, bu okumalar yurt dışında da dinleneceği için, Türk tavrının ve hâfızlarının prestijinin korunması gerektiği düşünülerek ehliyetsiz kimselerin bu işi yapmalarına mani olunması gerektiği ifade edilmiştir.

Esad Efendi, Kur'ân okuma ve doğru mevlid okunması

yönünde birçok kişiye dersler vermiş, meslektaşlarına da bu hususta dikkatli olmalarını öğütlemiştir. Aksi durumda bu husus, Müslüman Türk milletinin ve okuyucuların imajını dünya genelindeki ülkelerde ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde zedeleyecektir. Hâfız Esad ilgili mercilere bu meseleye sahip çıkılması hususunda sıkça hatırlatmalar yapmıştır.

Hâfız Esad, önemli bir Kur'ân icracısıdır. Şöyle ki tonlu ve gür sesindeki halâvet de eklendiği zaman Hâfız Esad'ı dinleyenler onun tilâvetinin bitmesini istememişlerdir. Bununla beraber o, mevlidin birçok bahrini güzel okumakla birlikte "Merhaba Bahri"ni diğerlerinden daha hoş okumuştur. Onun, bu bahirde daha başarılı olma sebebi ise ses karakterinin bu bahrin içermiş olduğu Uşşak, Muhayyer, Tahir, Bayati gibi makamlara yatkın olması ve daha hakim bir şekilde bu seyirleri kullanmasıdır.¹²⁰

Hâfız Esad, böbrek iltihabı hastalığı sonrası henüz 41 yaşındayken böbreklerinin iflas etmesi sebebiyle 1 Haziran 1958'de hayata gözlerini yummuştur. Meslektaş ve sevenlerinden oluşan uzun bir halk kitlesi, konvoy eşliğinde onu Gerede'ye götürerek doğmuş olduğu Ağızören Güney köyüne defnetmiştir.¹²¹

3.3. Sadettin Kaynak (1895-1961)

Sadettin Kaynak, 15 Nisan 1895'te İstanbul'un Fatih ilçesindeki Lûtfi Paşa Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir.

¹²⁰ Murat Cemaleddin Necipoğlu, *Mevlid İcrâsında İstanbul Tavrı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 144.

¹²¹ Elif Arslan, *Yirminci Yüzyılda Yetişmiş Bir Kur'an Bülbülü Hafız Esat Gerede*, *Mihreba Adanmış Gönüller*, (İzmir: DİB Yay., 2020), 143.

Babası, temyiz mahkemesi üyeliğinde bulunmuş Müderis Ali Alâaddin Efendi; annesi ise Havva Hanım'dır. Bir dönem Baba Ali Alâaddin'in rahatsızlığı sebebiyle Rize'ye dönen aile, 1905 yılında Ali Alâaddin Bey'in vefatı ile tekrar İstanbul'a gelip Küçük Pazar semtine yerleşmiştir. Kaynak, ilkokul ve ortaokul öğretimini bu semtlerdeki okullarda tamamlarken dokuz yaşında Kur'an'ı ezberlemiş; Balkan Harbi esnasında da Dârulfünûn İlâhiyat Fakültesi'ne girmiştir. O, 1917 yılında fakültede okurken I. Dünya Savaşı'nın o esnada devam ediyor olması sebebiyle askere çağırılmış; bu esnada ihtiyat zâbiti göreviyle Diyarbakır'a görevlendirilmiş, yine Harput, Mardin ve Elazığ'da bulunmuştur. Kaynak, Cumhuriyet döneminin ardından Odessa yolcusu taşıyan gemilerde bir süre kâtiplik yapmıştır. Daha sonra o, Yavuz Sultan Camii imamlığına başlamış; aynı camide 1928'de başıamam olmuştur. Bestekâr ve icracı olması sebebiyle zaman içerisinde bir tercih yapmak durumunda kalan Sadettin Kaynak, imamlık görevinden istifa edip mûsiki çalışmalarına ağırlık vermiştir. 1953 yılında tekrar göreve başlayan Kaynak, Sultan Ahmed Camii'nin ikinci imamlığına getirilmiştir. O, bu görevdeyken yürütmüş olduğu "Yavuz Sultan Selim Ağlıyor" filminin müzik çalışmaları esnasında felç olmuştur. Daha sonra 14 Ağustos 1954'te jübile yaparak Kadıköy/Koşuyolu'nda bulunan evinde dinlenmeye geçen Kaynak, 3 Şubat 1961'de Haydar Paşa Numûne Hastanesi'nde üre hastalığından vefat etmiştir. Bir sonraki gün vasiyet etmiş olduğu üzere Nuruosmaniye Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Merkez Efendi'de bulunan aile kabristanlığına defnedilmiştir. Onun, 1926 yılında

evlenmiş olduğu Zehra Hanım'dan; Cavidan, Yavuz, Feyyaz ve Günaydın isimlerinde dört çocuğu vardır.¹²²

Sadettin Kaynak, Cumhuriyet dönemi mûsiki tarihinin en önemli simalarından birisidir. Bestekârlık ve hanendelik yönlerinin ikisinin de kuvvetli ve güzel olması sebebiyle kendisinin hangi yönüyle ön planda olacağı zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Onun Kur'ân okuma hususundaki maharetini ise Ali Rıza Sağman şöyle ifade etmektedir: "O, Kur'ân okuma işinde birincilerden sayılır. O tatlı, o yumuşak ve zengin sesi, her şeyden ziyade Kur'ân okumak için yaratılmıştır."¹²³

Kaynak, ilk mûsiki derslerini Hâfız Melek Efendi'den meşk ederek almış, daha sonra bu eğitim ve çalışmalarına Kasımpaşa'da bulunan Küçük Piyâle Paşa Camii görevlisi Cemâleddin Efendi'den çeşitli dersler alarak devam etmiş; bu derslerde, dört adet fasıl, birçok durak ve birtakım ilâhileri meşk etmiştir. Bu eğitimleri almasında kendisine Kemal Batanay öncülük etmiştir. Ayrıca o, askerlik esnasında halk müziğinin motiflerini incelemiş; bu durum, ilerleyen dönemde beste yaparken kendisine ilham kaynağı olmuştur. Bu dersler esnasında gördüğü formlar, çeşitli form ve özelliklerde eserler ortaya koymasına katkı sağlamıştır. Askerden döndükten sonra da yine bu alandaki çalışmalarına 1920 senelerinde Mehmet Emin Dede ve Kâzım Bey'den, Mevlevî âyini ile Mi'râciye'nin birtakım kısımlarını öğrenerek devam eden Kaynak, meşk derslerine de devam etmiştir. Bestekârlık

¹²² Günaydın Kaynak-Nuri Özcan, *Kaynak Sadettin*, (Ankara: TDV Yay., 2022), 25/85-87.

¹²³ Sağman, *Meşhur Hâfız Sami*, 113.

eserlerine ilk olarak 1926'da Berlin'e plak doldurmak için giderek başlayan Kaynak, ortaya koymuş olduğu bestelerle sanat çevrelerinde klasiği ve bugünü birbirine bağlayabilen bir bestekâr olarak dikkat çekmiştir. O, dinî ve la dinî mûsiki alanında ortaya koymuş olduğu eserlerle önemli başarılar elde etmiş; eserlerinde gerek makam geçkileri gerekse tempo, usûl ve ritim farklılıklarıyla eşsiz birtakım parçalar ortaya koymuştur. Kaynak, şahsına münhasır bir şekilde ortaya koyduğu eserlerinde sadece ritim, usûl ve makamları değil; aynı zamanda mûsikinin üstün, eşsiz ifade gücünü de kullanabilmiştir. O, tüm bunların yanı sıra seslendirdiği icralarda güftelerin anlamını hissettirebilen bir tarz geride bırakmıştır.¹²⁴

Kaynak, herhangi bir müzik aleti icra etmemiştir. Ancak onun eserleri incelendiği zaman söz bölümlerinden önce birçok enstrümantal ve saz bölümleri yer almıştır. Onun eserlerindeki enstrümantal bölümler sıradan alışılmış kalıpları zorlayan bir aşamada olmuştur. Öyle ki eserlerini herkes hakkıyla icra edememiş; icra edebilenler ise usta okuyucu ve solist olarak nitelendirilen sanatçılardan olmuşlardır.¹²⁵

Kaynak, eserlerini, farklı konularda değişik tasvirlerle ele almış; bu bağlamda duygusal, sanatsal ve kültürel konulara işaret etmiş; yine ses ve saz tınlarını en güzel şekilde işlemiş ve birbirine kaynaştırmıştır. O, klasik alanda bir eğitim almasına rağmen Halk mûsikisini de kendine has ve güzel bir üslûpla bestelemiş ve yorumlamıştır. Bu bağlamda o, Halk

¹²⁴ Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 80.

¹²⁵ Sinem Özdemir, *Popülerleşme Sürecinde Türk Müziği ve Bu Süreçte Bir Bestekâr Sadettin Kaynak*, (İstanbul: İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Haziran, 2009), 334.

müziği alanında Erzurumlu Emrah, Âşık Ömer ve Karacaoğlan gibi önemli halk şairlerinin eserlerini tercih etmiş ve güftelerini işlemiştir. Onun bestekârlığının yanı sıra üstün başarı sağlamış olduğu diğer bir alan da film müziği bestekârlığıdır. 1939 yılından itibaren bu alanda en uzun soluklu çalışmayı yürüten sanatçı Sadettin Kaynak olmuştur. Denilebilir ki onun eserlerinin birçoğu filmlerin ürünüdür. Kendi beyanına göre o, seksen beş film müziği yapmıştır.¹²⁶

Sadettin Kaynak'ın eserleri dönemi içerisinde birçok taş plak ve kasetlere okunmuş; Hamiyet Yüceses, Münir Nurettin Selçuk gibi ünlü sanatçılarca seslendirilmiştir. Sadettin Kaynak, İstiklâl Marşı'nı besteleyen önemli şahıslar arasında da yer almıştır.¹²⁷ Sadettin Kaynak'ın diğer bir özelliği de hâfız ve hânende olma kuşağında yer alan en son kişilerden olmasıdır.¹²⁸

Sadettin Kaynak, ibadet dilinin Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmesi aşamasında da yer almıştır. O, 1932'li yıllarda Atatürk'ün başlatmış olduğu bu akıma ön hazırlık aşamasından itibaren iştirak etmiş, ezan ve kametin Türkçe okunması konusunda bir araya gelen heyette bulunmuş;¹²⁹ bu yeni uygulamanın İstanbul içerisinde yer alan çeşitli camilerdeki tatbikinde diğer devrin hâfızlarıyla beraber yer almıştır. Şöyle ki bu hâfızlar topluluğu, Kur'ân meâlini cami içerisinde cemaat-i

¹²⁶ Süleyman Tuna, *Hâfız Sadettin Kaynak'ın Dünyasında Müzik ve Din*, (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 65.

¹²⁷ İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) "Osmanlı'dan Cumhuriyete bir Müzik Adamı Hâfız Sâdetdin Kaynak" (Erişim 20 Şubat 2022).

¹²⁸ Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Müsikisi*, (İstanbul: Türkiye Yay., 1970), 401-421.

¹²⁹ Halis Ayhan-Mustafa Uzun, "Ezan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/39.

müslimînin huzurunda 'aşr-ı şerîf olarak okunmasında yer almışlar; sarık-cübbe giymeden Süleymaniye Camii'nde minbere çıkarak hutbe dualarını Türkçe olarak îrad etmişlerdir.¹³⁰ Yine bu kişiler, namazın Türkçe mealle kıldırılmasında ve ezanın Türkçe okunmasında görev almışlardır.

3.4. Hâfız Ali Rıza Sağman (1889-1965)

Hâfız Ali Rıza Sağman, Hâfız Rıza olarak da bilinir. Babası yüzbaşılıktan emekli Yozgatlı Ömer Vasfi Bey'dir. Annesi ise Ayşe Sıdika Hanım'dır. Sağman, ilkokulu, Giresun'da okumuş; ardından hâfızlığını tamamlamıştır. O, Rüşdiye okulunu da bu ilde okumuştur. Daha sonra ilim tahsili için İstanbul'a giden Sağman, 1904 yılında Fatih'te bulunan Bahr-i Sefîd Tetimme-i Sâni Medresesi'ne tahsil görmek üzere girmiş, ayrıca Fatih Camii'nde İskilipli Âtîf Hoca'dan Arapça dersleri almıştır. Ayrıca o, yaz dönemlerinde gitmiş olduğu Giresun ilinde Ali Efendi'den tecvid ve 'aşere-takrîb okuyarak 1908 yılında takrîb eğitiminden icâzetini almıştır.

Sağman, 1910 yılından itibaren Fatih Çarşamba'da bulunan Yavuz Sultan Selim Camii müezzinliğine tayin edilmiştir. Sağman, 1 Kasım 1920'de Süleymâniye Medresesi'ne girerek kelâm-felsefe bölümünü üç yıl içerisinde bitirmiştir. Yine o, Dârülfünûn Hukuk Fakültesi'nden mezun olup avukatlık stajını yapmış, ancak bu alanda çalışmamıştır.¹³¹

Sağman, 1931'de ezan ve kâmeti açıklama ve terceme etme işiyle görevlendirilen dokuz kişilik heyet içerisinde

¹³⁰ Mustafa Baktır, "Hutbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/428.

¹³¹ Nuri Özcan "SAĞMAN, Ali Rıza", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2008), 35/489-490.

yer almıştır. Ancak o, Kur'ân'ın Türkçe'ye tercüme edilmesini doğru bulmayarak ancak meâlen tercüme edilebileceğini belirtmiştir.¹³²

Sağman, 1923-1928'de Hayriye Mektebi 1929-1942'de ise İran Ortaokulu'nda görev yapmıştır. Yine o, İngiliz Erkek Lisesi'nde Türkçe, 1928 yılı sonrasında da uzunca bir dönem Dârüşşafaka'da tarih ve Türkçe dersleri okutmuştur. Ayrıca o, 1952-1965 yılları içerisinde İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda çeşitli dersler vermiş; 1940-1965'te de Saint Micheal Lisesi'nde kelâm ve tarih dersleri vermiştir.

Hâfız Ali Rıza Sağman, 1964'te Fatih/Çarşamba'daki, başka bir bilgiye göre Karagümrük Nureddin sokağında ki 61 numaralı evinde hayata gözlerini yummuş; cenazesi Edirnekapı'daki Otakçılar Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹³³

Hâfız Ali Rıza Sağman, mevlidhanlığı, hâfızlığı ve hânen-deliliğiyle şöhret bulmuştur. Onun birtakım bestelerinde mûsiki alanındaki ehilliği kendini göstermektedir. Bu meyanda o, Sultan Selimli Hâfız Cemal'den şarkı, beste yapma, usûl vurma gibi mûsiki formlarına hâkimiyeti öğrenmiştir. Daha sonra o; Kemanî Hasan Efendi, Âdi Yûsuf Efendi, Muallim İsmail Hakkı Bey gibi dönemin üstatlarından almış olduğu usûl ve solfej dersleriyle bu alandaki çalışmalarına devam etmiştir. Ayrıca o, içerisinde bulunduğu dönemde mûsiki toplantılarına katılarak sık sık icralar yapmış, kendisi bu icralarıyla ün kazanmıştır. Bu meyanda o, Columbia, Parlafon, Orfeon, Odeon gibi plak şirketlerine Kur'ân-ı Kerîm'den bazı

¹³² Davut Şahin, "Hafız Ali Rıza Sağman ve Kur'an Tercümesi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2022), 515-533. <https://doi.org/10.31121/tader.1165052>.

¹³³ Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 64-67.

sûrelerle ezan, salâ, münacâat, naat, mersiye, mevlid, ilâhi ve kaside gibi formları okumuştur.¹³⁴

Kendisine ait olan bazı eserler şunlardır: Hazreti Kur'ân Radyoda okunabilir mi? Mevlid Nasıl Okunur, Tecvidi-Kur'ân Nasıl Okunur, İlaveli Yeni Sağman Tecvidi, Sualli-Cevaplı Sağman Tecvidi. Düccane Cündioğlu, Ali Rıza Sağman'ın hatıratlarını kendisi kaleme almıştır. Sağman'ın Metrûkât eserlerinin büyük bir kısmı yine Cündioğlunda'dır.¹³⁵

Sağman'ın mûsikiye dair şu sözü oldukça manidardır: "Mûsiki, Kur'ân'ın en çok istediği nefâsettir. Zaten semavî bir şiir olan Kur'ân'ın pırlanta gibi vücuduna atlas dîba yakışır. Mûsiki insanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkmış, zaman içerisinde tekâmül ederek ilerlemiş ve gelişmeye doğru yol almıştır."¹³⁶

3.5. Hâfız Hasan Akkuş (1895-1972)

Hâfız Hasan Akkuş, 1895'te Ankara'nın Kızılcahamam ilçesine bağlı bir Gürcü köyü olan Beşkonak Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası Osman Efendi, annesi ise Kezban Hanım'dır. Akkuş'un çocukluk dönemi ve tahsil yılları hep İstanbul'da geçmiştir. Hasan Akkuş, Sultan I. Abdülhamid Külliyesi'nde bulunan sıbyan mektebinde okumuş, sonrasında Ayasofya Merkez Rüşdiyesi'ni bitirmiştir. O, hâfızlığını Eyüp'te bulunan Kızılmesjid Camii İmam-Hatibi Hüsnü Hoca gözetiminde yapmış; 'aşere ilmini, Yavuz Sultan Selim Camii

¹³⁴ Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1970), 401-421.

¹³⁵ Düccane Cündioğlu, "Hâfız Ali Rıza Sağman'ın Çocukluk Hâtıraları", (İstanbul: Dergâh Yay., 1998), 31.

¹³⁶ Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 35.

yakınlarında bulunan Hâfız Hasan Sabri Efendi'den; takrîbi ise Nuruosmaniye Camii Baş İmamı Osman Taşkent Hoca Efendi'den okumuştur. Onun, farklı meclislerde okumuş olduğu aşırılarla toplumun gönlünde ayrı bir yeri ve itibarı olmuştur. Nitekim o, Nevâ perdesi üzerinde yapmış olduğu Uşşak dörtlüsü ve beşli kalış modlarını sıkça yaparak kendisine has bir üslup ve nağmeleriyle gönüllerde taht kurmuştur. Kur'ân'dan aynı bölümleri sık sık okuması hasebiyle onun okuyuş tavrını almak ve taklit etmek isteyenlerin kolayca uygulama imkânı olmuştur. Böylece Türk tavrı içerisinde bir "Hasan Akkuş Tavrı" oluşmuştur. Bu tavra aşına olan kulaklar Hasan Hoca'nın talebelerini okuyuş stillerinden hemen fark etmişlerdir.¹³⁷

Akkuş, memuriyet hayatına 1913 yılında Dizdariye Camii müezzin-kayyumu olarak başlamıştır. Kendisi askerde iken bağlı olduğu birlikle esir düşmüş; 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin yapılmasıyla serbest kalarak İstanbul'a dönüş yapmış ve eski görev yeri Dizdariye Camii'ne tekrar atanmıştır. 1923 yılında Karaköy'de bulunan Arap Camii'ne İmam-Hatip olarak atanan Akkuş, daha sonra Nuruosmaniye Camii İmam-Hatibi olmuştur. 1926-1934 yılları arasında kapsayan bu dönem Kur'ân öğretimi için sıkıntılı zamanlara denk gelmektedir.¹³⁸ Nitekim Hasan Akkuş Hoca Efendi, Nuruosmaniye Külliyesi'nde yer alan, ancak idaresi Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait bir mütevellî deposunun, Kur'ân-ı Kerîm eğitimi için tahsis edilmesini talep etmiş; ancak aylar

¹³⁷ Recep Akakuş, "AKKUŞ, Hasan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/275.

¹³⁸ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 5/1907-1947.

hatta yıllar geçmesine rağmen bu isteğe cevap gelmemiştir. Sonunda meşhur adıyla bilinen piyango bileti satıcısı Nimet Abla, devreye girerek bu mütevellî odasını o günün parasıyla 5 TL aylık kira ile tahsis edip kiralamış; tefrişini yaparak Hasan Akkuş'un himayesine vermiştir. Bu sebeple Hasan Akkuş, buraya kinayeli bir şekilde "Nimet Dershanesi" ismini vermiştir. O, öğrencilerinin derslerini 1960'a kadar burada dinlemiştir. Daha sonra Hasan Akkuş'un vefatıyla bu kursun adı Hasan Akkuş dershanesi olarak değiştirilmiştir.¹³⁹ 1940-1950 yılları arasında onarım ve tadilat gören Nuruosmaniye Külliyesi bünyesinde Hasan Akkuş Hoca'nın üstün gayret ve çabalarıyla ilk Kur'ân Kursu açılmıştır. Hasan Akkuş, burada topluma çok faydalı olması hasebiyle adeta bu kursla özdeşleşmiştir. Hâfız Hasan Akkuş, 1970 yılında emekliye ayrılmış, iki yıl gibi bir süre daha fahri olarak aynı kursta onursal öğretici olarak vazife yapmış, 1972 yılının 8 Ocak gününde 77 yaşında iken Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Cenaze namazı uzun yıllar görev yaptığı Nuruosmaniye Camii'nde kılınarak; naaşı, Zincirlikuyu'da bulunan aile kabristanlığına defnedilmiştir.¹⁴⁰

3.6. Hâfız Ali Üsküdarlı (1885-1976)

Hâfız Ali Üsküdarlı'nın asıl adı Ali Sadettin'dir. Doğum yeri Üsküdar olup doğmuş olduğu mahallenin ismi Tavâşî Hasan Ağa olarak anılmaktadır. Babası Mustafa Vehbi Efen-

¹³⁹ Mustafa Sürün, "Kur'an Eğitim Tarihinden Hatırat", *Din ve Hayat/TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2 (2007), 64-65.

¹⁴⁰ Ahmet, Koç, "Şehir ve Medeniyetin İnşasında Din Görevlilerinin Rolü", IX. *Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Tam Metin Bildirileri*, (İstanbul: 2018), 464.

di; annesi ise Saide Hanım'dır. Hayatının büyük bir kısmı Üsküdar'da geçen Üsküdarlı, kültürlü ve görgülü bir çevrede büyümüştür. O, ilkokul ve ortaokulu, Ravza-i Terakkî okulunda okumuştur.¹⁴¹

Ali Üsküdarlı, hâfızlığını, okulun rüşdiye kısmında Şükrü Efendi'de ikmâl etmiştir. Bu esnada o, Hâfız Nazîf Efendi'den tashîh-i hurûf dersleri almıştır. Üsküdarlı Şair Talat'a babası ile sık sık ziyaretlere gitmiş; Talat Bey'den mûsiki ve edebiyat dersleri almıştır. Mûsiki hocalarının en önemlisi ise Hacı Faik Bey'dir. Üsküdarlı, 'aşere ilmini Teysîr tarîki ile Üsküdar Selimiye Camii İmam Hatibi Fehmi Efendi'den; Şâtıbiyye, tarîkine dair de Yavuz Sultan Selim Camii İmamı Varnalızâde Reîsü'l-Kurrâ Ahmet Hamdi Efendi'den okumuş ve sonrasında icâzetini almıştır. Üsküdarlı, takrîbi ise Kâsas sûresinin yarısına gelene kadar Serezli Şükrü Efendi'den okumuştur. O, hocasının vefat etmesi sebebiyle takrîbin geri kalan kısmı Ahmet Hamdi Efendi'den tamamlamış; bu esnada hocasından İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserini ezberlemiş ve buna dair icâzetnâme almıştır.¹⁴²

Üsküdarlı, memuriyete o dönemki ismiyle "Defteri Hâkânî" olan tapu dairesinde başlamıştır. O, bu görevinden sonra Yeraltı Camii'nde imamlığa başlamış, bu esnada Emine İhsan Hanumefendi ile evlenerek dünya evine girmiştir. Onun bu evliliğinden Mehmet Lütfullah ve Mehmet Âyetullah İzzet isimli çocukları dünyaya gelmiştir. Mahmut Sarıca'dan aktarı-

¹⁴¹ Mehmet Ali, Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, (İstanbul: Mîhrabad Yayınları, 2021), 57.

¹⁴² Hafız Ali Üsküdarlı, *İcâzetnâme*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp. Üsküdarlı, nr. 41.

lan şifâhî bilgiye göre Erenköy Bostancı Caddesi'nde bulunan on iki dönüm üzerine kurulu ve içerisinde üzüm bağları da bulunan bir ev, kendisine, Yeraltı Camii'nde imamlık yapmak ve mukabele okumak şartlarıyla hediye edilmiştir. Kendisi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1 Mart 1949 yılı itibariyle başkanlık kadrosuna geçirilmiştir. O, atamasının ardından 17 Ekim 1959'da İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Kur'ân-ı Kerîm hocası olarak görevlendirilmiştir. Onun buradaki vazifesi 17 Mart 1971 tarihine kadar sürmüştür, ayrıca o, bu enstitüye 429 cilt kitabını bağışlamıştır. Daha sonra Bayındırlı Mustafa Efendi'den sonra reîsülkurrâlık görevine başlayan Hafız Âli Üsküdarlı'nın bu unvanı ölümüne kadar devam etmiştir. Üsküdarlı, başkanlığın teklifi üzerine, İsmail Karaçam Hoca Efendi'nin yardımıyla, 1973-1974 yılları arasında Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvet hatmini bant kayıtlarına okumuştur.¹⁴³

Üsküdarlı, Ramazan ayına tekabül eden bir cuma gününde 27 Ağustos 1976'da ebedî âleme intikal etmiş, vefatının ardından Sahrayı Cedid Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁴⁴

Çok zeki, zarif ve kuvvetli hâfızaya sahip olan Üsküdarlı; nefesi uzun, sesi yumuşak, tınısı çok iyi ve dönemi içerisinde sesi orijinal biridir. Makamlar arası geçkileri ve nağmeleri ile birlikte tecvid kurallarından taviz vermeden okuyuşu ve bu kuralları ince-zarif ve letafetle uyguluyor olması yönüyle dinleyenlerde derin izler bırakmıştır. Ona, sahip olduğu bu özellikleri sayesinde, İstanbul tâvırının son temsilcilerindendir, denilebilir. Ayrıca o, aynı maharette güzel mevlid

¹⁴³ Mehmet Ali Sarı, "Üsküdarlı Ali Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2012), 42/376.

¹⁴⁴ İsmail Karaçam, *Kur'an Kursundan İlâhiyata Din Hizmetinde Bir Ömür: Hatıralar*, (İstanbul: Çamlıca Yayın Evi, 2009), 171-174.

okumuş, hemen hemen her türlü formdaki eserleri, titizlikle ve ustaca okuyup icra etmiştir. Kendisinin en büyük hayranlarından birisi de Necip Fazıl Kısakürek'tir. Kısakürek, sık sık Erenköy'deki evinden kalkıp Karaköy Yer altı Camii'ne gidip, burada özellikle Hâfız Ali Üsküdarlı'yı dinlemiştir.¹⁴⁵

Üç tane Padişahı gördüğü söylenen Üsküdarlı, Saray Hâfız'ı olarak bilinmiş; bu esnada onun II. Abdülhamid'den iltifat gördüğü söylenmiştir. Kişilik olarak biraz fazla şüpheli bir kişiliğe sahip olan Üsküdarlı, dostlarıyla sohbet etmeyi seven; fakat zor bir kişiliğe sahip olması sebebiyle dostlarının sayısı bir hayli az olan biridir. Yine onun, her istenilen yerde okumayan, her verilen ikramı kabul etmeyen, herkese sırrını açıklamayan kapalı bir kişiliğe sahip olduğu belirtilir.¹⁴⁶

3.7. Kemal Batanay (1893-1981)

Kemal Batanay, 7 Şubat 1893'te İstanbul'un Fatih/Hırka-i Şerif Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Müridoğulları soyundan gelen Mehmet Ziyâeddin Efendi; annesi ise Ayşe Hanım'dır. Batanay, ilkokul eğitimine beş yaşında, önce aynı mahallede bulunan Ağa Mektebi'nde başlamış; daha sonra Zeyrek'te bulunan Sâliha Sultan Mektebi'nde devam etmiştir. O, ortaokul eğitimini ise Fâtih Rüşdiyesi ve Vefa Okulu İdâdîsi'ne devam ederek bitirmiştir. Bunun yanı sıra o, babasının yanındayken hâfız olma yolunda başlangıç yapmış, on dört yaşında hâfızlığını tamamlamıştır. Batanay bu esnada yine cami derslerine devam etmiş; Tevfik Efendi'den ve Manisalı Mustafa Efendi'den bir takım dinî ilimler, Arapça ve

¹⁴⁵ Yeni Şafak, "Reisülkurra Üsküdarlı Hafız Ali Efendi" (Erişim 2 Eylül 2022).

¹⁴⁶ Sarı, "Üsküdarlı Ali Efendi", 42/376.

Farsça dersleri almıştır. Ancak o, medrese eğitimine devam ederken her ne kadar İlâhiyata girmiş olsa da I. Dünya savaşı sebebiyle asker alımları yapıldığı için okula devam edebilme fırsatı bulamamıştır. Batanay, savaş esnasında sırasıyla Çanakkale, Bandırma, İstanbul gibi şehirlerde üç yıl yedi ay gibi bir süre zarfında levâzım zâbiti olarak görev yapmıştır. Savaş sonrasında o, otuz iki yıllık memuriyetin ardından 1958 yılında Ticaret Odası'ndaki görevinden emekliliğe ayrılmıştır. Batanay, 1976'da hizmete açılan İTÜ TMDK'ya repertuar öğretmeni olarak görevlendirilmiş ve vefat edene kadar bu görevini yürütmüştür. Bunun yanı sıra o, Münir Nurettin Selçuk'la beraber 1971 ve 1980 yıllarında Kubbe Altı Mûsiki Enstitüsü'nde nazariyât, makâmât ve meşk usûlüne dair dersler vermiştir. Kemal Batanay, 96 yaşında 22 Haziran 1981'de vefat etmiş; naaşı, Feriköy Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁴⁷

Batanay gerek hat alanındaki gerekse mûsiki sahasındaki başarısı ve eserleriyle son yüzyılın en önemli sanatkârlarından birisi olarak anılmaktadır. Onun mûsikiye ait bilgisi küçük yaşlarda iken babası vesilesiyle olmuş; daha sonra o, kendisini geliştirmek için Küçük Piyale Camii İmam-Hatibi Cemal Efendi'den meşk usûlü dersler almıştır. Yine o, I. Dünya Savaşı'ndan sonra birtakım üstatlarla tanışmış ve onlardan çeşitli dersler almıştır. Bunlar; Yazıcı Künyesiyle Mehmet Emin Efendi, Hâfız Ahmet Efendi ve Rauf Yektâ Bey, Mehmet Suphi Ezgi, Ahmet Avni Konuk ve H. Sadettin Arel'dir. Bu kişiler, o dönemde mahir ve duâyen kişilerdir. O, bu üstatlardan çeşitli dinî eserler ve Mevlevî

¹⁴⁷ Sarı, *Türk Tavrı Merhum ve Merhum Temsilcileri*, 71.

ayinleri meşk etmiştir. Ayrıca Batanay, altı yıl boyunca Galata Mevlevîhânesi'nde bizzat Cuma namazlarını kıldırmış, imamlık yapmış, ayrıca yine bu mekânda âyinhanlık görevini yürütmüştür.¹⁴⁸

Batanay'ın dinî ve din dışı mûsiki alanlarında vermiş olduğu eserlerdeki form ve motiflerde klasik tarz ön plana çıkar. O, sanatın ve birçok sanatçının Batı'ya ve Fantezi alana rağbet etmiş olduğu bir dönemde klasik icra ve tavrın ayakta durabilmesinde ve bir sonraki nesle aktarımında önemli bir role sahiptir. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid-i Şerîf*'inin bestelenmesi başta olmak üzere "Nikriz Mevlevî âyini ve Nat'ı Mevlânâ" gibi on bir adet dinî alanda eserleri bulunmaktadır. Bugün herkesin icrasını yapmış olduğu tek Mevlîd-i Şerîf bestesi olması bakımından mezkûr eser, büyük bir kıymet arz etmektedir.¹⁴⁹ Şuna da değinmek gerekir ki Batanay'ın hâfızlığı evinde tek başına hatimle teravih namazı kılabilen kadar kuvvetlidir. Zaman zaman da kıldırdığı görülmüştür. O, cami görevlisi olarak imam veya müezzin olmadığından Kur'ân tilâvetiyle ön plana çıkamamıştır. Ancak onun Kur'ân'ı, İstanbul tavrı üzerine çok güzel bir şekilde sanatkârca okuduğu bilinmektedir. O, emekli olduktan sonra da yine evinde veya uygun ders mekânlarında bi lâ ücret öğrencilere ders vermiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Haydar Sanal, "Kaybettiğimiz Değerli Sanat Adamı Hâfız Kemâl Batanay", *Kök Dergisi*, 1/6 (1981), 16.

¹⁴⁹ Mehmet Öncel, "Hâfız Kemal Batanay'ın Besteli Mevlidi", *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 7/1 (2020), 279-304.

¹⁵⁰ Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 74.

3.8. Bekir Sıtkı Sezgin (1936-1996)

İstanbul'un Fatih semtine bağlı Şehremini'de 1 Temmuz 1936 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Hâfız Hüseyin Efendi, Erzincan Kemah'a bağlı Hüdü Köyü'ndendir. Annesi ise Feride Hanım'dır. İlköğrenimini ve ortaokulu babasının görevi nedeniyle bulunmuş oldukları Isparta ve Muğla'da bitirmiştir. Onun mûsiki konusundaki yeteneği küçük yaşlarda iken fark edilmiştir. Bu konuda eğitilmiş olan anne ve babası kendisinin ilk hocaları olmuştur, denilebilir. Sezgin, ilkokul öğrenimi boyunca babasından Kur'ân tilâveti ve Kur'ân ilimleri dersleri, mevlid, kasîde, durak, naat, ezan gibi dinî mûsiki formlarının bilgilerini almış ve deruhte etmiştir. Bu esnada üdî olan annesi de kendisine çeşitli dersler vermiştir. Babası kendisinin 10 yaşlarındayken topluluk önünde okuyabileceği kanâatine hâkim olmuş ve kendisine topluluk önünde okuması için yer vermiştir. O, ilkokul dönemindeyken 1942 yıllarında babasından almış olduğu eğitimle pek çok eseri güzel bir şekilde icra edebilecek ve ana makamları da pratik olarak çıkarabilecek seviyeye gelmiştir. Sezgin, ortaokulu bitirdikten sonra hâfızlık yapmak üzere eğitimine iki yıl gibi bir süre zarfında ara vermiş, babasının gözetiminde hıfzını tamamlamıştır. Sezgin, 1952'de de Pertevniyal Lisesi'nden mezun olmuştur. Sezgin, o dönem Lâleli Camii baş müezzini olan Numan Efendi'den beş vakit ezanı beş farklı makamda okumayı öğrenmiş, bu esnada İstanbul Belediye Konservatuarı'na da devam etmek suretiyle mûsiki nazariyât bilgisini buradan edinmiştir.¹⁵¹

¹⁵¹ Şemsettin, Çoban, "Bekir Sıtkı Sezgin'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri", *Balıkesir İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2021), 211-250.

Sezgin, askerliği sonrasında annesinin de kendisini yönlendirmesiyle teyzesinin yaşamış olduğu İzmir'e yerleşmiştir. O, İzmir'de Rakım Erkutlu'dan mûsikiye ait birtakım kıymetli eserleri meşk etmiş, burada birçok mûsikişinâsla tanışmıştır. Bu esnada o, İzmir Radyosu'na alınmış ve burada ses sanatçısı olarak çalışmaya başlamış, iki yıllık bir çalışmanın ardından Sezgin'in stajyerliği kaldırılmış ve kendisi aslî kadroya geçirilmiştir. Daha sonra Sezgin, 1975-1976'da Türk Mûsikisi Devlet Konservatuarı'na repertuar hocası olarak görevlendirilmesi sebebiyle İstanbul'a taşınmış; 1981 yılında yapmış olduğu bu görevden emekli olmuştur.¹⁵²

Mûsikinin önemli bir değer atfedilmiş bir nimet olarak görülmesi gerektiği savını öne süren Sezgin'e göre mûsiki israf edilmeden iyi, hoş ve güzel kullanılmalıdır. Bu bağlamda o, kendisine has bir üslûp ortaya koymuş, kendisinin dinî ve din dışı mûsiki icraları birçok çevreden beğeniler almıştır. Klasik ve klasik sonrası dönem eserlerinin yanında özellikle dinî mûsiki alanında başarılı form ve eserler ortaya koyabilmesi, onu diğer akranlarından ve emsallerinden ayıran en önemli özelliktir. O, resmi görevi dışında da konserler vermiş, fakat gazinolarda hiç sahne almamış, okumamıştır.¹⁵³

Sezgin, mûsikinin yalnızca teknik bilgiyle değil meşk usûlü şeklinde karşılıklı usta-çırak ilişkisi içerisinde fem-i muhsin bir ağızdan izleyerek ve dinleyerek öğrenilebileceğini ifade etmiş, hayatı boyunca da bu anlayışı dile getirmiş ve savunmuştur. Kendisine göre mûsikinin edebiyat ve tasav-

¹⁵² Nuri Özcan, "Bekir Sıdkı Sezgin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2009), 37/82.

¹⁵³ Nuran Ürkmez, "Mûsikî Bir Nimettir, Hüsn-i İstimâl Gerektirir", *İzlenim Dergisi*, 1 (1992), 125-127.

vuf bilgisiyle desteklenmesi iyi bir mûsikişinâs olma adına çok önemlidir. Ayrıca iyi bir icra için bu özellikler içerisinde ses tekniğini de ilave etmek gereklidir.¹⁵⁴ Onun kafa ve göğüs seslerini güzel kullanarak ortaya koymuş olduğu ses hâkimiyeti, geniş repertuar bilgisi, aruz veznini iyi bilmesi ve yumuşak bir üslûba sahip olması, kendisindeki kusursuz icranın sebepleri arasında gösterilmiştir. Bunun yanı sıra onun icra esnasında eserleri adeta yaşayarak okuduğu ifade edilmektedir. Sezgin'in küçük yaşlarda almış olduğu dinî mûsiki eğitiminin, icracılık yönünün en önemli alt yapısını oluşturduğu söylenmektedir. Ayrıca ses perdelerini iyi kullanma konusundaki mahareti sebebiyle kendisine "perdecî" denilmiştir.¹⁵⁵

Sezgin, klasik dönem mûsikisi, Mevlevî mûsikisi, tasavvuf müziği gibi çeşitli alanlarda yurt içinde ve yurt dışında Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Hollanda, Japonya, Belçika gibi ülkelerde her biri müstakil sanat hadisesi sayılabilecek nitelikte birçok konserlere imza atmıştır. Ayrıca o, *TDV İslâm Ansiklopedisi'*ni telif eden ekip içerisinde yer almıştır. Bunun yanı sıra o, 1981-1982 yılları arasında *Kültürde Kök* isimli dergide "Düşüncelerimiz" ve "Usûllerimiz" başlıklarını işlemiş, bu esnada Türk mûsikisinin değişik konularını ve usûllerini ele almıştır. Yine o, "Sanat Abidelerimiz" başlığında dinî ve din dışı olmak üzere pek çok notayı bir araya getirerek cem ve telif etmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Özge Zeybek, *Türk Makam müziğinde Üslup-Tavır görüşleri doğrultusunda Münir Nurettin Selçuk, Alâeddin Yavaşca ve Bekir Sıtkı Sezgin İcrâlarının Analizi*, (İstanbul: İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 56.

¹⁵⁵ Kerem Doksat, "Bekir Sıtkı Sezgin" (Erişim 20 Nisan 2022).

¹⁵⁶ Cinuçen Tanrıkorur, *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*, (İstanbul: Ötüken

Sezgin, ortaya koymuş olduğu icranın diğer kuşaklara ulaşması için büyük gayret sarfetmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. Mehmet Ali Sarı, kendisiyle ilgili şöyle bir anekdottan bahsetmektedir: “Bir apartman pasajında müzik dolabı yaptığını öğrendim. Birkaç kez yanına gidip onu yakından tanımak istedim, fakat benimle iletişim kurmaya biraz kapalıydı. Anladığım kadarıyla ekonomik sıkıntılar çekiyordu. O, nezaketi, onuru ve örnek ahlakı ile yaşayarak geride Kur’ân tilâveti, klasik Türk mûsikisi icraları, kasîde, gazel, ezan ve mevlid bahirleri olmak üzere pekçok kayıt bırakmıştır. Umulur ki genç okuyucular kendisini takip eder. Zira Üstad Bekir Sıtkı Sezgin kıymeti ve değeri yeterince bilinmeyen ve takdir edilemeyen kıymetli bir üstad olarak 10 Eylül 1996’da 60 yaşındayken vefat etmiştir.”¹⁵⁷

3.9. Hâfız İsmail Biçer (1943-1998)

İsmail Biçer, 1943 yılında Bolu’nun Göynük ilçesine bağlı Çay köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Ali Efendi; annesi ise Ayşe Hanım’dır. Biçer, ilkokul eğitiminin ardından Göynüklü Ali Yerlikaya’dan önce Kur’ân öğrenmiş, ardından hâfızlığa başlamış ve 1957 yılında hâfızlığını hitama erdirmiştir. O, daha ufak yaşlarda iken gerek sesi gerekse okuyuşu ile dikkat çekmiş; bu bağlamda tanıdıkları, onu, İstanbul’da bulunan Nuru Osmaniye Kur’ân Kursu’na götürmüşlerdir. O, burada çok kıymetli bir üstad olan Hâfız Hasan Akkuş ile tanışma fırsatı bulmuştur. Biçer, bu kursta talim ve tashîh-i hurûf dersleri okumuş, daha sonra 1961 yılında İstanbul İmam-

Neşriyat, 1998), 374-376.

¹⁵⁷ Sarı, *Kur’an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 210.

Hatip'te öğrenci olmuştur. O, okula devam ettiği esnada Mihrimah Sultan Camii'nde de müezzinlik görevinde bulunmuştur. Biçer, daha sonra İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne devam etmiştir. Ayrıca o, Hâfız Abdurrahman Gürses Hoca Efendi'den 'aşere ve takrîb okuyarak icazet almıştır. Biçer, Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitirip, askerlik görevini yaptıktan sonra tekrar İstanbul'a dönmüş; Abdurrahman Gürses Hoca Efendi'nin emekli olmasının ardından münhal bulunan Beyazıt Camii'ne 1977 yılında İmam-Hatip olarak atanmıştır.

Biçer'in okuyuşunda kendine has bir nağme ve üslûp vardır. Hocaları Abdurrahman Gürses ve Hasan Akkuş'un okuyuş tavrırları kendisinde adeta gençleşmiş ve daha da güçlenmiş bir biçimde İsmail Biçer'de tezahür etmiştir. Onun, diğer okuyuculardan kendisini ayıran en önemli özelliği, "Kur'ân-ı Kerîm'in Türk tavrı ve yerel nağmelerle bu kadar iyi, güzel okunabileceğini yerli-yabancı herkese kabul ettirmesidir."¹⁵⁸ Her okuyucu gibi o da mevlid okuyup kasîde söylemiştir. Fakat onu gönüllere ve kalplere nakşeden okumuş olduğu Türk tavrındaki 'aşr-ı şerîflerdir.¹⁵⁹

O, bir mûsikişinâs olan hocası Hâfız Hasan Akkuş'tan tavrı ve üslûp dersleri almıştır. Onun okumuş olduğu 'aşr-ı şerîfler çıkıcı bir seyirdedir. Ayrıca o, Türk Din Mûsikisi'nin kullandığı ses aralıklarını kullanmış, Kur'ân okumaya uygun makamlarla Kur'ân-ı Kerîm'i okumuştur. Bazen de o, yine bu makamlara uygun şekilde kulağa çirkin gelmeyecek şekilde geçkiler yapmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Mehmet Ali Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 185.

¹⁵⁹ Osman Şahin, "Asvâtün Minessemâ Semâdan Sesler İsmail Biçer" YouTube (29.01.2011), 00.10.49 00.12.28.

¹⁶⁰ Hadi Duran, "Asvâtün Minessemâ Semâdan Sesler İsmail Biçer" YouTube

Fatih Çollak, kendisiyle ilgili şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Nur-u Osmaniye’de hocamız bizim kırâat okuduğumuz dönemde imam ve müezzinlere tashîh-i hurûf dersleri verirdi. Biçer’le beni kastederek, bu ikisine iyi bakın! Eğer bunlar, kapısına gelen bir talebeyi reddedip okutmazsa bunlara hakkımı helal etmiyorum, derdi. Bu bağlamda o, Beyâzıt Camii, Haseki Eğitim Merkezi ve birçok farklı yerlerde tâlim ve tashîh-i hurûf derslerine seçkin talebeleriyle beraber vefat edinceye kadar devam etmiştir. Birçok okuyucuda bulunmayan bir mûsiki becerisi ve kabiliyeti kendisinde vardır. Ayrıca kulağı tüm nağme ve makamlara karşı çok hassastır. O, bildiklerini talebelerine aktarmayı ve talebe okutmayı çok sevmiştir.”¹⁶¹ İsmail Biçer, 55 yaşında ekip arkadaşlarıyla beraber programa giderken 26 Mart 1998’de kullanmış olduğu araçla birlikte yapmış olduğu trafik kazası sonucu vefat etmiştir.

3.10. Zeki Altun (1920-1999)

Zeki Altun, İstanbul’un Vefa semtinde 1920 yılında dünyaya gelmiştir. İlköğreniminin ardından Kur’ân derslerini Hâfız Ali Gülses’in babası Ahmet Artar Bey’den almıştır. Hâfızlık eğitimine Necati Efendi’den başlayan Altun, Nuru Osmaniye’de Hasan Akkuş Hoca Efendi’de hâfızlığını tamamlamıştır. O, Kur’ân okuma tavrında Hasan Akkuş’a çok benzer bir icra sergilemiştir. Ayrıca o, Hâfız Kemal ve Hâfız Sadettin Kaynak’tan çeşitli formlarda dinî mûsiki dersleri meşk etmiştir. O, mevlid okuma usûlü ve tavrını da Ali

(29.01.2011), 00.02.16-00.02.43.

¹⁶¹ Düzenli, *Hâfız İsmail Biçer’in Bazı Kur’ân Tîlâvetlerinin Makamsal Analizi*, 12.

Rıza Sağman Hoca'dan çeşitli dersler almak suretiyle meşk usûlüyle almıştır. Zeki Altun, Kur'ân ve mevlid okurken makam geçkilerini bilerek yapmış, mûsikinin daima içerisinde olmuştur.

Altun, ilk görevine Kalenderhane Camii'nde müezzinlik yaparak başlamıştır. O, 1939'da Beyazıt Camii'ne müezzin-kayyım olarak atanmış; bir müddet sonra buradan Yer altı Camii İmamı Hâfız Rızâ Hoca Efendi, kendisinden Beyoğlu Ağa Camii'ne gelmesi noktasında talepkâr olmuş ve Zeki Altun'un naklini Beyoğlu Ağa Camii'ne aldirmiştir. Ardından o, 1950 yıllarında Teşvikiye Camii'ne müezzin-kayyım olarak atanmıştır. Mevlid ve programlar dolayısı ile her zaman camide bulunamayan Altun, İstanbul Belediyesi Mezarlıklar Genel Müdürlüğü'ne geçiş yapmıştır. Zeki Altun, aynı zamanda Karagümrük Nureddin Cerrahi Tekkesi'nin zakirlerindendir. O sırada dergâhın şeyhi Muzaffer Ozak'tır. Ahmet Özhan gibi kendisi de diğer dervişhânlarla beraber bütün dış seyahatlere katılmıştır. Altun, 79 yaşında iken 1999'de Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi Zeytinburnu Kozlu Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁶²

Altun; Nusret Yeşilçay, Mecid Sesigür, Ali Gülses gibi kişilerle çeşitli programlarda mevlid okumuştur. Bunun yanı sıra onun "Türkiye Hâfız-ı Kur'ân ve Mevlidhânlar Cemiyeti"nin kurulmasında da büyük emeği vardır. O, zaman zaman Tercüman Gazetesi'nde ve Son Havadis gibi mecmualarda "İslam Bülbülleri", "Kur'ân Bülbülleri" gibi başlıklarla o dönemin hâfızları ve onların içerisinde bulunmuş

¹⁶² İbni Haldun Üniversitesi "Hafız Zeki Altun: Hayatı ve Eserleri" (Erişim 14 Mayıs 2021).

olduğu ahvali anlatmıştır. O, vefat edeceği zamana kadar değişik meclislerde ve TV ekranlarında, yine radyolarda okumalar yapmış ve çeşitli mûsiki meşklere yapmış; bu esnada ilâhi, çeşitli şarkı formları, şüğûller olmak üzere 77 adet eseri bestelemiştir.¹⁶³ Aziz Bahriyeli de kendisinden şöyle bahsetmektedir: “Bir okuyucu vardır ki yalnız Kur’ân okur; bir adam da vardır ki yalnız mevlid okur. Öyle bir adam da vardır ki her ikisini de güzel okur. Zeki Ağabey, güzel Kur’ân okurdu, dinlenirdi. Ama bir “Mefhar-i Mevcûdât” dediği zaman bambaşkaydı. Kasîde ve mevlid okumada da üstad birisiydi ve güfte taksîmâtını çok güzel yapardı. Yine makâmâtâ hâkimiyeti çok güzeldi. Meyânları pırıl pırıldı. O, Hâfız Kemal tavrında okurdu. Diri bir okuyuş sergilerdi. Goygoy yapmadan tane tane okurdu.” Yine Alâaddin Yavaşça kendisiyle ilgili şöyle demektedir. “Bir defa onun en çok faydalandığı tarz ve üslûp Hâfız Kemal tavrıdır. O, klasik anlayış ve üslûpta Hâfız Kemal ekolünde Kur’ân-ı Kerîm tilâvetine devam etmiştir. Mevlidlerine gelince o, eski klasik tarz ve tavra göre icra eden Mecid Sesigür’den sonraki son mevlidhândır. Şimdi artık her yere Arabesk girdi. Kur’ân-ı Kerîm tilâvetinde, mevlid icrasında hatta ezan ve kamette de Arabesk bir anlayış maalesef hâkim oldu. Bizim eski ‘İstanbul ağzı’ dediğimiz tarz ve tavır, Zeki Altun ile sona ermiştir, diyebilirim.”¹⁶⁴

¹⁶³ Sarı, *Kur’ân Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 163.

¹⁶⁴ Cumhuriyet Enes Ergür, *Hâfız, Mevlidhan, Bestekâr Zeki Altun*, (İstanbul: Türk Tasavvuf Musikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı Yay.), 2021.

3.11. Kâni Karaca (1930-2004)

Kâni Karaca, Adana'nın Karataş ilçesinin bir köyü olan Adalı köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Durmuş Ali Efendi; annesi ise Zeynep Hanım'dır. Karaca, henüz iki veya üç aylık bir çocuk iken bir kaza veya rahatsızlık sonucu görme yetisini kaybetmiştir. Babasının da vefatı üzerine kendisini halası himaye altına almıştır. Bu esnada küçük Kâni'yi köylerinin imamı ve aynı zamanda öğretmeni olan Ali Nergis Hoca okutmuştur. Karaca, ardından yine bu Hoca Efendi'de hıfzını tamamlamıştır. Daha sonra okuduğu mukabele, sesinin güzelliği, üstün zekâsı ve gayretiyle, dersleri çabuk kavrayan Kâni; çeşitli camilerde tilâvette bulunmuş ve gittiği yerlerde taltif edilmiştir. Daha sonra o, köyünden Adana Merkez Camii'ne götürülmüş, o bölgede meşhur Hacı Şefika Hatun Camii görevlisi Hâfız Abdi Er Hoca Efendi'den mûsiki dersleri almaya başlamıştır. Karaca, mûsiki temellerini bu hocada atmış, hocasından almış olduğu makam derslerini Kur'ân'a güzel bir şekilde aktarmıştır. Ancak sevenleri kendisinin bu küçük beldeye ziyan olmasını istememişler, kendisinin İstanbul'a gidip orada eğitime devam etmesini arzu etmişlerdir. Bu meyanda Adana tüccar esnaflarından Mustafa Özgür isimli gönüllü bir şahıs, kendisini 1950 yılında İstanbul'a götürmüş; Kâni'yi, burada Hâfız Ali Üsküdarlı ve Hâfız Sadettin Kaynak'la tanıştırmıştır. Sadettin Kaynak, kendisindeki bu yeteneğe sahip çıkmış kendisini daha da ileri götürecek dersler vermiştir. Bu esnada Adana Türk Ocağı'nda verilen birtakım konserlere iştirakçi olarak katılması da kendisine olumlu yönde katkı sağlamıştır. Mevlid okumayı dinleyerek kendi kendine öğrenen ve dokuz yaşlarında iken hâfızlık eği-

timini tamamlayan Karaca, daha küçük yaşlarda iken sesinin güzelliği fark edilmiş ve civar illere davet edilmiştir.¹⁶⁵

Karaca, o dönemde Yeraltı Camii imamı olan Hâfız Ali Üsküdarlı'dan İstanbul'a has bir tavır olan "Üsküdar ağzı"nı meşk usûlüyle almıştır. O, hâfızlık ve mevlidhânlık alanındaki üstün kabiliyetini ilk olarak bu hocasının riyasetinde geliştirmiş ve yüksek bir temsil gücü ile sanat zevkine hitap eden bir konuma ulaşmıştır. Kur'ân tilâvetinin ince noktalarını, tecvid kurallarını ve mehâric-i hurûfu kendisine öğreten hoca, Ali Efendi'dir. Ardından o, Kemal Batanay, Sadettin Heper, Bayındırlı Mustafa Efendi gibi kıymetli hoca ve alanında mâhir kişilerden aldığı eğitimle 'aşere ve takrîb imtihanından geçerek icâzetnâmesini almıştır. Karaca, İstanbul'da Sadettin Kaynak'tan da dersler almıştır. Kaynak, Kâni'nin okumuş olduğu 'aşr-ı şerîfi beğenmiş, ardından kendisini meşklerine çağırmıştır.¹⁶⁶

Kâni'nin kayıtlarından birçoğuna ulaşılammış, az bir kısmı bulunarak koruma altına alınmıştır. Müstakil olarak okumuş olduğu Mevlvî âyinleri, mevlidin tamamı ve çeşitli konserlerden oluşan kayıtları bugün mûsiki camiasında müracaat edilen ve ana kaynak olarak rol biçilen bir konumdadır. O, vefatına yakın bir süreye kadar Konya Mevlânâ anma törenlerine iştirak etmiş; burada kaside, gazel ezan, mevlid gibi serbest formları deruhte etmiş bir üstat olarak bilinmiştir. Ayrıca o, yurt içi ve dışında Kur'ân-ı Kerîmler okumuş, pek çok konsere ve Mevlvî âyinine gerek sesi gerekse kudümü ile katılmıştır. Yine o, Münir Nurettin Selçuk, Refik Fersan

¹⁶⁵ Sarı, *Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 138.

¹⁶⁶ Gönül Paçacı Tunçay, *Karaca Kâni*, (Ankara: TDV Yay., 2019), 2/16-17.

gibi önemli kişilerle aynı ortamı paylaşmış ve onlardan zaman zaman istifade etmiştir. Bu profesyonel icrası sebebiyle şöhreti giderek önce ulusal çapta, daha sonra da dünyaya yayılmıştır.¹⁶⁷ O, irticâlen okuma kabiliyeti sebebiyle kolay kolay herkesin ulaşamayacağı bir seviyeye ulaşmış, çoğu müzisyenin yapamayacağı güzel geçkileri kolayca icra etmiştir. Yine o, İstanbul'da 1975 yılında kurulmuş olan İTÜ-TMDK'nın kadrosunda yer alarak burada yaklaşık dört yıl boyunca kudüm ve usûl dersleri vermiştir.¹⁶⁸

Karaca'nın Kur'ân tilâvetine gelince onun bu hususta tek eleştirilebilecek yönü Kur'ân tilâveti icra ederken fazladan nağmeleri bazı kelimelere yüklemesi, makam geçişlerini bu esnada mûsikide uyguladığı gibi Kur'ân'da da fazlaca uygulamasıdır. Onun Kur'ân'ın ağırlığına pek uymayan nağmeli ve süslü bir okuyuş sergilemesi belki de daha sonraki nesillere aynını yapmamaları noktasında bir ders niteliğindedir. Malumdur ki Kur'ân icrası mümkün olduğunca sade yapılmalıdır. Yine ses göstergeleri ve iniş çıkış gamları, Kur'ân'ın sözlerine ve letafetine baskın gelmemelidir. Bu bağlamda tecvid ve mehâric-i hurûf sesin gölgesinde kalmamalıdır. Kâni Karaca, İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan evinde 29 Mayıs 2004 tarihinde 74 yaşındayken hayata veda etmiştir. Cenaze namazı Fâtih Camii'nde kılınarak, Edirnekapı'da bulunan Necati Bey Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Ramazan, Alparslan, *Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları ve Bu Nesli Yetiştirenler*, (İstanbul: Boğaziçi Yay., 2014), 104-105.

¹⁶⁸ Mustafa Asım Akkuş, *Kani Karaca'nın Hayatı, Eserleri ve Türk Din Müsikiindeki Yeri*, (Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 51.

¹⁶⁹ Sarı, *Kur'an Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*, 136.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm tilâveti ve dinî mûsiki bağlamında ele alınmış bu çalışmada Kur'ân tilâvetinde ortaya çıkan bazı eksikliklerle bunların temel sebepleri dile getirilmeye çalışılmıştır. Bu meyanda mezkûr problemlerin hangi aşamada ve nasıl giderilebileceği hakkında olması gereken birtakım doğrulara işaret edilmiş, bu alandaki bazı sıkıntılı meselelerin çözümüne yönelik düşünce ve öneriler dile getirilmiştir.

Araştırmada Kur'ân'ın bireysel kırâati ve toplum huzurunda icra edilen tilâvetinde seviyenin biraz daha iyileştirilmesi ve ilerletilmesi hedeflenmiştir. Bu meyanda alana katkısı olan kıymetli üstatların görüşleri ile bazı meselelere çözüm yolları gösterilmiş, konuyla ilgili geçmişten bugüne birtakım örnekler ortaya konulmuştur. Yine bu misallerle hali hazırdaki benzer durumların karşılaştırmaları yapılarak kişilere yol gösterici birtakım önerilerde bulunulmuştur. Bu itibarla tilâvet yapılırken insanlara zarif ve güzel bir sunum yapmak için birtakım ses ve mûsiki bilgisinin yanı sıra tecvidin gerekliliğinin aşikârlığı ortaya konulmuştur.

Hüsn-ü tilâvet esnasında aynı zamanda tecvid ilminden

taviz vermeden bu görevi ifa edebilmek pek de kolay bir mesele olarak görünmediğinden her sahada olduğu gibi bu alanda da eğitimin şart olduğu kanaatine varılmış; bu itibarla bu eğitimin fem-i muhsin bir ağızdan olmasının önemli bir husus olduğu ortaya konulmuştur.

Özetle belirtmek gerekirse güzel bir okuyuşun ortaya çıkmasında birçok etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler; kırâat, tecvid, ses eğitimi ve donanımı bilgisi, ses sistemlerinin ve okuyuş yapılan ortamın durumu, psikolojik hal, ilgili sosyal ortamla, ortamın sıcak ya da soğuk oluşunun yanı sıra mikrofon kullanım teknikleridir. Bunlardan en önemlilerinin ise sese hâkim olabilmek, sahne kullanım tekniklerini bilmek ve tecvide hâkim olmak olduğu neticesine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağırkaya, Güven. "Kur'ân'ı Anlamadan Okumanın Bir Sevabı Yok mudur?". *Diyanet İlmi Dergi*, 56/3 (2020), 677-720.
- Ahmed Cevdet Paşa. *Kur'ân Tarihi ve Kur'ân Okumanın Edepleri*. Çev. Ali Osman Yüksel. İstanbul: Hamaloğlu Yay., 1985.
- Akdemir, Atilla. "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi". *Tokat Gazi-osmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2 (2018): 83-111.
- Akkuş, Mustafa Asım. *Kâni Karaca'nın Hayatı, Eserleri ve Türk Din Mûsikisindeki Yeri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Aksoy, Fikri. *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*. İstanbul: Din Kültürü Neşriyatı, 1970.
- Aliyyü'l-Kârî, Nûruddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Sultân Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye bi Şerhil Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Dımaşk: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2006.
- Alparslan, Ramazan. *İstanbul Ehl-i Kur'ân ve Mevlithanları ve Bu Nesli Yetiştirenler*. İstanbul: Boğaziçi Yay., 2014.
- Altun, Zeki. "Merhum Hafız Sâmi Efendi". *Kök Dergisi*, 13 (1982): 33.
- Arslan, Ahmet Turan. "Dâd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8/397. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1993.
- Arslan, Elif. *Yirminci Yüzyılda Yetişmiş Bir Kur'ân Bülbülü Hafız Esat Gerede, Mihraba Adanmış Gönüller*. İzmir: DİB Yay., 2020.

- Âsım Efendi, Mütercim. *Kâmûsü'l-Muhîtt Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Ayhan Halis-Uzun Mustafa. "Ezan". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/39. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Başkan, Ömer. "Süregelen İki Tanımlama ve Tasnif Problemi Üzerine el-İhfâ mı? el-İhfâü'l-Lisânî mi? el-İzhâr mı? el-İzhârü'l-Lisânî mi?". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/11 (2007): 103-134.
- Başığit, Nurettin. *Tilâvette Tertîl ve Temsîl, Güzel Kur'ân Okuma Usulü*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. İstanbul: Bilmen Yay., 2017.
- Birişik, Abdülhamit. "İrâbü'l-Kur'ân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/376-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bozkurt, Nebi. "Mukabele". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2020, 31/100.
- Can, Halil. "Dini Musiki". *Musikî Mecmuası*, 291 (1974), 11.
- Cevdet Paşa, Ahmet. *Muhtasar Kur'ân Tarihi, Kur'ân Okumanın Edepleri*. İstanbul: Büyüyenay Yay., 1985.
- Cüreysî, Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, 2014.
- Çağıl, Necdet. "Kur'ân Kıraatinde Musiki: Ses Uyumu Ezgileştirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloj/Ses-Anlam Bilgisi". *Tarihten Günümüze Kıraat İlmî, Uluslararası Kıraat Sempozyumu 16-18 Kasım 2012*. İstanbul: DİB Yay., 2015. 327-361.
- Çelebi Evliya. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. Neş. Yücel Dağlı v.dğr. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Çetin, Abdurrahman. *Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Yay. 2015.
- Çetin, Abdurrahman. "Kur'ân Kıraâtında Mûsikinin Yeri". *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1998): 115-134.
- Çetin, Abdurrahman. "Lahn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/55. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Çetin, Abdurrahman. "Tilâvet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/155-157. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Yalçın Çetinkaya "Kur'ân bilmeyen bu mûsikiyi yapamaz". Erişim 14 Nisan 2022. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yalcin-cetinkaya/kuran-bilmeyen-bu-msikiyi-yapamaz-2041691>
- Çoban, Şemsettin. "Bekir Sıdkı Sezgin'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri". *BAİD*, 14 (2021): 211-250.
- Çolakoğlu, Mehmet. *Türk Din Mûsikisi açısından Kur'ân-ı Kerîm Tilâvetinde Tavır ve Üslûp*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dağdeviren, Alican. "Kur'ân Tilâvetinde Temsil". *Ekev Akademi Dergisi*, 12/35 (2008).
- Doksat, Kerem. "Bekir Sıtkı Sezgin". Erişim 20 Nisan 2022. <https://www.biyografya.com/biyografi/661>
- Duran, Hadi. "Asvâtün Minessemâ Semâdan Sesler İsmail Biçer". YouTube 29.01.2011, 00.02.16-00.02.43. <https://www.youtube.com/watch?v=phHU9ujk2do>
- Düzenli, Hüseyin Abdülmuhsin. *Hâfız İsmail Biçer'in Bazı Kur'ân Tilâvetlerinin Makamsal Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Ergun, Sadeddin Nûzhed. *Türk Mûsikisi Antolojisi*. (İstanbul: Vadi Yay., Kasım 2017), 142.
- Eroğlu, Muhammed. "Aşr-ı Şerif". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4/24. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde. *el-Virdü'l-müfid fi şerhi't-tecvîd*. İstanbul: Sahafiye-i Osmaniye Şirketi, 1313.
- Eskicizâde, Seyyid Ali Mehdi b. Hüseyin. *Terceme-i Dürr-i Yetîm*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1837.
- Genç Dergisi. "Bülbülleri Susturan Adam: Hafız Sami Efendi", Erişim 3 Şubat 2021 <https://gencdergisi.com/5052-bulbulleri-susturan-adam-hafiz-sami-efendi.html>
- Gerede Cevaplar İlim ve Hayır Vakfı. "Hafız Esat Gerede". Erişim

15 Şubat 2023 <http://www.geredecevaplar.org.tr/Icerikler.aspx?ID=53>

Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yay., 2018.

Gökdemir, Ahmet. "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]*, 44 (2017): 113-148.

Gökdemir, Ahmet. *Evlîya Çelebi'nin Gözüyle Osmanlı'da Kur'ân Kültürü Tedrisat/Tilavet/Örf-Adet*. İstanbul: Kitabı Yayınevi, 2018.

Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kiraat Eğitiminde Şâz Kiraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 19 (2019), 67-81.

Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı'da Dâd Harfi Tartışmaları Bağlamında Ali b. Süleyman'ın Yeri". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2017): 245-257.

Hacımısıroğlu, Mücella. "Abdülvehhâb el-Kurtubî ve Ahmed b. Ebû Ömer el-Enderâbî'nin Lahn Olgusuna Yaklaşımları Üzerinden Tecvid İlminde Meşârika-Meğâribe Karşılaştırması". *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2022): 578-601.

Hamed, Gânim Kaddûrî. *Muhtasar Mukaddime-i Cezeriyye Şerhi*. Çev. Mücella Hacımısıroğlu. İstanbul: MÜİFAV Yay., 2021.

İbni Haldun Üniversitesi "Hafız Zeki Altun: Hayatı ve Eserleri". Erişim 14 Mayıs 2022 <https://www.ihu.edu.tr/ar/hafiz-zeki-altun-hayati-ve-eserleri>

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1992.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-kırââtî'l-'aşr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) "Osmanlı'dan Cumhuriyete

- bir Müzik Adamı Hâfız Sâdettin Kaynak". Erişim 20 Şubat 2022. http://www.kadimsanat.com/dosyalar/web_dosya/Sadettin_Kaynak_Kitap_web.pdf
- İstanbul Teknik Üniversitesi, (İTÜ), "Türk Musikisi meşk geleneğinde bir icra; Hafız Sami". Erişim 20 Kasım 2022. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/713335>
- Kara, Mustafa-Çolakoğlu, Mehmet. "Kur'ân-ı Kerîm'den Aşr-ı Şerîf Seçimi ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi gereken Hususlar". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 6/1 (2020): 101-148.
- Kara, Ömer. "Müfredât". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/503-504. Ankara: TDV Yay., 2020.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân Kursundan İlahiyata Din Hizmetinde Bir Ömür*. İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2009.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân Tilâveti'nin Esasları*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.
- Karadeniz, M. Ekrem. *Türk Musîkisi'nin Nazariye ve Esasları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2013.
- Kaya, Sedat. "Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu ve Fatıha Suresindeki Yansıması". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (Haziran, 2021): 63-71.
- Koç, Ahmet. "Şehir ve Medeniyetin İnşasında Din Görevlilerinin Rolü". *IX. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu*. Ed. Mustafa Sürün. 463-486. İstanbul: Yunus Emre Camii Vakfı, 2018.
- Koyuncu, Recep. *Kıraat İlmi ve Takrîb Usûlü*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yay., 2018.
- Koyuncu, Recep. "Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kırâat İlminde Tahrirat Geleneği: İbnü'l-Cezerî Üzerinde Bir İnceleme". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. 665-690. Bursa: 2021.
- Kurt, Yaşar. *Kur'ân-ı Kerîm Okuyuş Şekilleri ve Temsili Okuma Esas-*

- ları. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Merkezi, 2016.
- Kurtuldu, Elif Bilge-Ergan, M. Salih. “Geleneksel Türk Musikisi Ses İcracılarından Hâfız Sami’nin Hayatı ve Gazel İcracılığı Üzerine Bir Çalışma”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (2011): 573-607.
- Madatov, Latifshah. *Kur’ân’da Kırâat, Tilâvet ve Tertîl Kavramları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Maral, Cüneyt. *Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzi ve Nüzhatü’l-‘Ayünün Nevazir fi ‘İlmi’l-Vücûh ve’n-Nezâir Adlı Eserindeki Metodu*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Mısırlı, Fatma Yasemin. *Türkiye’de Yaygın Tilâvet Geleneği ve Fonetik Tahlili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Mustafa, Koç-Tanrıverdi, Eyyüp. *Âsım Efendi, Kâmus Tercemesi*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Necipoğlu, Murat Cemaleddin. *Mevlid İcrâsında İstanbul Tavrı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Riyâzü’s-Sâlihîn*. Thk. Mâhir Yâsîn. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2007.
- Orhan Turan. “Kur’ân ve Ezanın Yasaklı Yılları”. Erişim 13 Eylül 2022. <https://www.orhanturan.net/2015/03/kuran-ve-ezan-yasakli-yillar.html>
- Okiç, Tayyip. *Kur’ân-ı Kerîm’in Üslup ve Kırâati*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Öge, Ali. *Yûsuf Efendizâdenin Kırâat İlmindeki Yeri*. Konya: Hacıvezizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, Ekim, 2019.

- Öncel, Mehmet. “Hâfız Kemal Batanay’ın Besteli Meolidi”. *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 7/1 (2020): 279-304.
- Özcan, Nuri. “Bekir Sıdkı Sezgin”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/82. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özcan, Nuri. “Hâfız Sâmi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/102-103. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Özcan, Nuri. *On Sekizinci Asırda Osmanlılar’da Dinî Mûsiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1982.
- Özcan, Nuri-Çetinkaya, Yalçın. “Mûsiki”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/258. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Özhan Atalay, “Bir Müzik Sisteminden Daha İyi Ses Alabilmek için 22 Öneri”. Erişim 15 Ocak 2023. <https://www.audiophile.org/Blog/yazilar-makaleler/Bir-Muzik-Sisteminden-Daha-Iyi-Ses-Alabilmek-icin-22-Oneri/1052>
- Özdemir, Sinem. *Popülerleşme Sürecinde Türk Müziği ve Bu Süreçte Bir Bestekâr: Sadettin Kaynak*. İstanbul: İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usulleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1984.
- Pakdil, Ramazan. *Talim Tecvîd Kırâat*. İstanbul: İFAV Yay., 2016.
- Posta Gazetesi, “Dünyada en çok okunan kitap Kur’ân-ı Kerim”. 1 Haziran 2021. <https://www.posta.com.tr/dunyada-en-cok-okunan-kitap-kuran-i-kerim-2144149>
- Râgıb el-İsfahânî. “a-l-m”. *Müfredât fî ğarîbi’l-Kur’ân*. Beyrut: y.y., 1912, 1/446.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ Şerhi’l-Minhâc*. Mısır: y.y., 1967.
- Rona, Mustafa. *Yirminci Yüzyıl Türk Mûsikisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1970.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Tefsîr-u âyâtî’l-ahkâm*. Beyrut: Mektebetü’l-‘Asriyye, 2015.
- Sağman, Ali Rıza. *İlaveli Yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Ahmet Saîd Matbaası, 1958.

- Salihoğlu, Alaaddin. "Mehmed Zihni Efendi/el-Kavlü's-sedîd fî 'ilmi't-tecvîd (Tecvîd-i Cedîd)". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 56 (2021): 381-386.
- Sanal, Haydar. "Kaybettiğimiz Değerli Sanat Adamı Hâfız Kemâl Batanay". *Kök Dergisi* 1/6 (1981), 16.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân Tilâvetinde Türk Tavrı ve Merhum Temsilcileri*. İstanbul: Mihrabad Yay., 2021.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm ve Dinî Mûsikî*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2016.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı yayınları, 2013.
- Sarı, Mehmet Ali. "Üsküdarlı Ali Efendi". 42/376. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Sürün, Mustafa. "Osmanlı Dönemi Sanat Tarihi Yazımında Cami Literatürü". *.IX. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Tam Metin Bildirileri, Şehir ve Medeniyetin İnşasında Din Görevlilerinin Rolü, 3-4 Kasım 2018 Sancaktepe*. 263-292. İstanbul: 2019.
- Süyûfî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Çev. Sâkıp Yıldız-Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.
- Şahin, Davut. "Hafız Ali Rıza Sağman ve Kur'ân Tercümesi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2022): 515-533.
- Şahin Osman, "Asvâtün Minessemâ Semâdan Sesler İsmail Biçer". YouTube 29.01.2011, 00.10.49 00.12.28. <https://www.youtube.com/watch?v=phHU9ujk2do>
- Şâtıbî, İbrâhîm b. Mûsâ. *el-Muvâfakât*. Beyrut: y.y., ts.
- Talha, Yiğit. "İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî Kitabının Değerlendirilmesi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/20 (2020): 167-173.
- Tanrıkorur, Cinuçen. *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Tatlısu, Muhammed Lütfi. "Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu: el-Mûdih fî't-Tecvîd Örneği". *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4/2 (2021): 194-213.

- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: İFAV Yay., 2018.
- Tetik, Necati. "Bazı Kırâat Kavramları Açısından Günümüz Meal-lerine Kısa Bir Bakış ve Bazı Örnekler". *Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39 (2013): 197-210.
- Tuna, Süleyman. *Hâfız Sadettin Kaynak'ın Dünyasında Müzik ve Din*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tuncel, Emrullah. "Kur'ân Tedrisatında Harf Talimi'nin Önemi ve Usûlu". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 7/1 (Ocak 2021): 372-397.
- Turabi, Ahmet Hakkı. "İbnü'l-Müneccim". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 21/155.
- Turabi, Ahmet Hakkı. *Türk Din Mûsikisi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları 2021.
- Tüfekçi, Sabri. *Dînî Türk Mûsikisi Formları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Mûsiki ve Semâ*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1976.
- Uygun, M. Nuri. "Kur'ân ve Mûsiki". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları II, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*: 34. 49-56. İstanbul: 2001.
- Ürkmez, Nuran. "Mûsiki Bir Nimettir, Hüsn-i İstimâl Gerektirir". *İzlenim Dergisi*, 1 (1992): 125-127
- Üsküdarlı, Hafız Ali. *İcâzetnâme*. M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Ktp., Üsküdarlı, nr. 41.
- Yalçın, Elif. "Mesnevi'ye Göre İnsânı Kâmil'in Kalbî Vasıfları". *Bitlis İslamiyet Dergisi*, 1/1 (2019): 1-23.
- Yalçın Çetinkaya, "Dînî mûsiki-la dînî mûsiki". Erişim 15 Temmuz 2022). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yalcin-cetinkaya/dn-msik--ldn-msik-41274>
- Yaman, Muammer-Sağiroğlu, Özlem. "Osmanlı Dini Mimarisinde Akustik Performansın Geleneksel Yapım Teknikleri Çerçevesinde İncelenmesi". *TÜBAV Bilim Dergisi*, 13/1 (2020): 45.

- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. Ankara: Huzur Yayınevi, 2021.
- Yeni Şafak, "Reisülkurra Üsküdarlı Hafız Ali Efendi" Erişim 2 Ocak 2023 <https://www.yenisafak.com/ramazan/reisulkurra-uskudarli-hafiz-ali-efendi-3619218>
- Yılmaz, Muhammet. "Muhammed Ebû Zehre'ye Göre Kur'ân'ın Teğannî ile Okunuşu". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2020): 93-111.
- Yiğit, Talha. "İslâm Kültür Tarihinde Mûsiki Kitabının Değerlendirilmesi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/20 (2020): 167-173.
- Yüksel, Ahmet. "Arapça'da Bazı Telaffuz Problemleri ve Çözüm Yolları, Sikal, Teazzur ve İctimâu's-Sâkineyn Örnekleri". *On-dokuz Mayıs Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2011): 59-75.
- Zeybek, Özge. *Türk Makam Müziğinde Üslûp-Tavır Görüşleri Doğrultusunda Münir Nurettin Selçuk, Alâeddin Yavaşca ve Bekir Sıtkı Sezgin İcrâlarının Analizi*. İstanbul: İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Yüksel, Mehmet, "Dini mûsikinin ortaya çıkışı ve cami mûsikisi". Erişim 5 Şubat 2023. http://isamveri.org/pdfdrg/D03292/2013/2013_20/2013_20_YUKSELM.pdf
- Zürkanî, Muhammed b. Abdülbâkî. *Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muhtasar Sîdî Halîl*. Beyrut: ts.

Elinizdeki kitap, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dinî mûsiki kavramının tarihi sürecine ve dinî mûsikînin mahiyetine dair bazı bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde tilâvet türleri ile tilâvet esnasında dikkat edilmesi gereken kurallara temas edilmiştir. Üçüncü bölümde ise Kur'ân'ı güzel sesle okumanın toplum içinde bir değer ve saygınlık sembolü olarak kabul edildiğine vurgu yapıp, Kur'ân ve mûsikiyi birlikte icra eden önemli bazı şahsiyetler tanıtılmıştır. Sonuç kısmında da güzel bir okuyuşun; ses eğitimi, ses sistemleri, okunan ortamın şartları, mikrofon kullanımı gibi faktörlerden etkilendiği ifade edilerek, okuyuşta içeriğin temel alınarak tilâvet sunumunun yapılması gerektiği belirtilmiştir.

eISBN 978-625-6902-55-8

9 786256 902558